

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü**

**BABALARIN EBEVEYNLİK TARZLARININ ERKEN
DÖNEM UYUM BOZUCU ŞEMALARI VE ŞEMA
BAŞ ETME BİÇİMLERİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

ECE ÇOKAY TAŞCIOĞLU

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**İzmir
Mayıs, 2022**

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü

BABALARIN EBEVEYNLİK TARZLARININ ERKEN
DÖNEM UYUM BOZUCU ŞEMALARI VE ŞEMA
BAŞ ETME BİÇİMLERİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Ece ÇOKAY TAŞCIOĞLU

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Elif ERCAN

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisans Programı

İzmir
Mayıs, 2022

EGE ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Babaların Ebeveynlik Tarzlarının Erken Dönem Uyum Bozucu Şemaları Ve Şema Baş Etme Biçimleri Açısından İncelenmesi*” başlıklı bu tezin kendi çalışmam olduğunu, sunduğum tüm sonuç, doküman, bilgi ve belgeleri bizzat ve bu tez çalışması kapsamında elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara atıf yaptığımı ve bunları kaynaklar listesinde usulüne uygun olarak verdiğimi, tez çalışması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını, bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya diğer bir üniversite başka bir tez çalışması içinde sunmadığımı, bu tezin planlanmasından yazımına kadar bütün safhalarda bilimsel etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Ece ÇOKAY TAŞCIOĞLU

TEŞEKKÜR

Lisans öğrenimimden beri zihnimin arka planında şekillendiğini sonradan fark ettiğim, pandemi süreciyle birlikte sonuca ulaşmamın daha da zaman aldığı bu tezin gerçekleştirilme sürecinde müteşekkir olduğum pek çok kişi var. Öncelikle, tezimin planlama aşamasından son gününe kadar yanımda olup bütün ilgisi desteği ve kaynaklarıyla süreci benim için kolaylaştıran, kaygılarımla baş etmeme şefkatle yardımcı olan sevgili danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Elif ERCAN'A sonsuz teşekkürler. Tez savunma günümü benim için unutulmaz ve keyifli kılan sevgili hocalarım Prof. Dr. Zeynep CİHANGİR ÇANKAYA ve Prof. Dr. Aslı UZ BAŞ'a, tezime katkıları ve destekleyici geribildirimleri için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Görev yaptığım Kocaeli Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı'ndan çok sevgili hocalarım Doç. Dr. Osman Nejat AKFIRAT, Doç. Dr. Yıldız ÖZTAN ULUSOY ve Dr. Fevziye DOLUNAY CUĞ'a hem tez sürecimde hem de mesleki gelişimimde her zaman hissettiğim destekleri için çok teşekkür ederim. Bana aktardığı istatistik bilgileriyle tezime tarifsiz katkısının yanı sıra bir çalışma arkadaşı olarak da en zorlu anları bile keyifli kılan sevgili arkadaşım Arş. Gör. Özge OKUL'a sonsuz teşekkürler. Bu sene senin desteklerin olmadan her anlamda çok daha zorlu olurdu. Akademik kariyerimizin başında, tanıştığımız ilk günden beri hayatımı güzelleştiren candan dostlarım Arş. Gör. Büşra TOMRUKCU ve Arş. Gör. Cansu AYKUT KOLAY'a bana inançları, ilgileri ve her başım sıkıştığında -benim dile getirmeme fırsat olmadan- sundukları koşulsuz yardımları için minnettarım. İyi ki vardınız, iyi ki varsınız...

Hayatımın ilk elli günü dışında gerçekten her gün yanımda olan, varlığıyla hayatımı güzelleştiren sevgili kuzenim Barış YELEĞEN'e ve sevgisi, ilgisi ve tecrübesiyle tez sürecimi kolaylaştırmakla kalmayıp her zaman bana ilham veren sevgili kuzenim Deniz REİSOĞLU'na sonsuz teşekkür ve sevgilerimi sunarım.

Ailemin hayatın bana sunduğu en büyük şans olduğuna inanıyorum. Bu süreçte istisnasız her gün desteğiyle şifa bulduğum, her koşulda yüzümü güldüren, ilk rol modelim şimdi en yakın dostum canım ablam, Hande ÇOKAY SÖBE; hayatıma kattığın bütün güzelliklerin yanı sıra, önce doğup senin kardeşin olma şansını bana verdiğin için sonsuz teşekkürler. Her zaman hayranlık ve gurur duyduğum, sonsuz sevgisi ve güveniyle tez sürecim başta olmak üzere hayatımda her zaman kendime

inanmamı, dimdik kalmamı sağlayan canım annem Fatma ÇOKAY’a ve varlığıyla dünyayı devirebilecekmişim gücü veren, her zaman sıcaklığı ve sevgisiyle sarıp sarmalandığım canım babam Nazım ÇOKAY’a sonsuz teşekkürler. Hayatımda kendimle ilgili gurur duyduğum ne varsa sizin iziniz var. Ebeveynlik zerine tez yazdığım ve bu konuyla ilgili derinlemesine düşünüp okuduğum son birkaç yılın ardından gönül rahatlığıyla şunu söyleyebilirim ki: Bu dünyaya bir daha gelsem ebeveynlerim olarak yine sizi seçerdim...

Ve seçtiğim ailem, sevgili eşim Berker Taşcıoğlu; en yakın arkadaşım, meslektaşım, ilişkisel zbakım kavramını öğrendiğimiz haftanın bana getirdiği en güzel farkındalık. Gcmn tükendiği gün ve gecelerde devam etmemi sağlayan; bütün bu süreçte kendi ihtiyaçlarını bir kenara koyarak bana sunduğun koşulsuz desteğin, her şey ters gitse bile yanımda olduğunu ve olacağını bilmenin verdiği tarifsiz g için sonsuz teşekkürler, *“can’t help falling in love with you”*.

Son olarak da, pek çok açıdan zorlayıcı bir süreçte, zaman zaman gelen kaygılara karamsarlıklara rağmen başarıyla tamamladığım bu tez için kendime teşekkürler. Kariyerimde sonucundan gurur duyacağım nice büyük çalışmanın ilki olmuş olsun...

Ece ÇOKAY TAşCIOğLU

İÇİNDEKİLER

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
ÖZET.....	xii
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi.....	8
1.2. Problem Cümlesi.....	12
1.3. Alt Problemler.....	12
1.4. Sayıtlılar.....	13
1.5. Sınırlılıklar.....	13
1.6. Tanımlar.....	13
BÖLÜM II	16
KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	16
2.1. Ebeveynlik	16
2.1.1. Ebeveynlik Tarzlarına İlişkin Kavramsallaştırmalar	16
2.1.2. Ebeveynlik Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Unsurlar	24
2.1.3. Ebeveynlikte Babalık Rolü ve Baba Katılımı	27
2.1.3.1. Geçmişten Bugüne Babalık Rollerini	27
2.1.3.2. Baba Katılımı	30
2.1.3.2.1. Baba katılımının gelişimsel etkileri.	32
2.2. Şema Terapi Modeli.....	33
2.2.1. Şemaların Kökenleri.....	34
2.2.2. Şema Alanları ve Erken Dönem Uyum Bozucu Şemalar	37
2.2.2.1. Ayrılma ve Reddedilme Şema Alanı.....	38
2.2.2.1.1. Terk edilme/ istikrarsızlık şeması.	39
2.2.2.1.2. Güvensizlik/ kötüye kullanılma şeması.	39
2.2.2.1.3. Duygusal yoksunluk şeması.....	40
2.2.2.1.4. Kusurluluk / utanç şeması.....	40
2.2.2.1.5. Sosyal izolasyon / yabancılaşma şeması.....	40
2.2.2.2. Zedelenmiş Özerklik ve Performans Şema Alanı	40

2.2.2.2.1. Bağımlılık / yetersizlik şeması.....	41
2.2.2.2.2. Hastalıklar ve zarar görme karşısında dayanıksızlık şeması. ..	41
2.2.2.2.3. Gelişmemiş benlik / iç içe geçme şeması.	42
2.2.2.2.4. Başarısızlık şeması.....	42
2.2.2.3. Diğer Yönelimlilik Şema Alanı.....	42
2.2.2.3.1. Boyun eğicilik şeması.....	43
2.2.2.3.2. Kendini feda şeması.....	43
2.2.2.3.3. Onay arayıcılık şeması.....	44
2.2.2.4. Aşırı Tetikte Olma Ve Baskılanma Şema Alanı.....	44
2.2.2.4.1. Olumsuzluk / karamsarlık şeması.....	44
2.2.2.4.2. Duyguları baskılama şeması.....	45
2.2.2.4.3. Yüksek standartlar / aşırı eleştirelilik şeması.....	45
2.2.2.4.4. Cezalandırıcılık şeması.....	46
2.2.2.5. Zedelenmiş Sınırlar ve Öz Denetim Şema Alanı	46
2.2.2.5.1. Haklılık şeması.....	46
2.2.2.5.2. Yetersiz öz denetim / öz disiplin şeması.....	47
2.2.3. Erken Dönem Uyum Bozucu Şemaların Özellikleri	47
2.2.4. Şema İşlemleri ve Başa Çıkma Biçimleri	48
2.3. Ebeveynlik Biçimleri ve Erken Dönem Uyum Bozucu Şemalar.....	52
2.4. İlgili Araştırmalar	53
2.4.1. Konu İle İlgili Yurtdışında Yapılan Bazı Araştırmalar.....	53
2.4.2. Konu İle İlgili Yurtiçinde Yapılan Bazı Araştırmalar.....	61
BÖLÜM III.....	67
YÖNTEM.....	67
3.1. Araştırma Modeli	67
3.2. Evren ve Örneklem	67
3.3. Veri Toplama Araçları	68
3.3.1. Leuven Algılanan Ana Babalık Ölçeği – Ana Baba Sürümü (LAABÖ)	69
3.3.2. Young Şema Ölçeği Kısa Form 3 (YŞÖ- KF3)	70
3.3.3. Young – Rygh Kaçınma Ölçeği	71
3.3.4. Young Telafi Ölçeği.....	72
3.3.5. Kişisel Bilgi Formu	72
3.4. Verilerin Toplanması	72

3.5. Verilerin Analizi	73
BÖLÜM IV	75
BULGULAR	75
4.1. Betimsel İstatistikler	75
4.2. Babaların Ebeveynlik Tarzlarının Erken Dönem Uyum Bozucu Şemalar ve Şema Baş Etme Biçimleri Tarafından Yordanmasına İlişkin Bulgular	78
4.2.1. Babaların Erken dönem Uyum Bozucu Şema ve Şema Baş Etme Biçimlerinin Duyarlılığı Yordama Derecesine İlişkin Bulgular	78
4.2.2. Babaların Erken dönem Uyum Bozucu Şema ve Şema Baş Etme Biçimlerinin Psikolojik Kontrolü Yordama Derecesine İlişkin Bulgular	79
4.2.3. Babaların Erken dönem Uyum Bozucu Şema ve Şema Baş Etme Biçimlerinin Özerklik Desteğini Yordama Derecesine İlişkin Bulgular	80
4.2.4. Babaların Erken dönem Uyum Bozucu Şema ve Şema Baş Etme Biçimlerinin Davranışsal Denetimi Yordama Derecesine İlişkin Bulgular	81
BÖLÜM V	83
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	83
5.1. Babaların Erken dönem Uyum Bozucu Şema ve Şema Baş Etme Biçimlerinin Duyarlılığı Yordama Derecesine İlişkin Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması	84
5.2. Babaların Erken dönem Uyum Bozucu Şema ve Şema Baş Etme Biçimlerinin Psikolojik Kontrolü Yordama Derecesine İlişkin Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması	92
5.3. Babaların Erken dönem Uyum Bozucu Şema ve Şema Baş Etme Biçimlerinin Özerklik Desteğini Yordama Derecesine İlişkin Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması	101
5.4. Babaların Erken dönem Uyum Bozucu Şema ve Şema Baş Etme Biçimlerinin Davranışsal Denetimi Yordama Derecesine İlişkin Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması	109
5.5. Sonuç ve Öneriler	112
KAYNAKÇA	115
EKLER	144
EK 1 – KİŞİSEL BİLGİ FORMU	144
EK 2 - LEUVEN ALGILANAN ANA BABALIK ÖLÇEĞİ ANA BABA SÜRÜMÜ (LAABÖ) -ÖRNEK MADDELER	145
EK 3 - YOUNG ŞEMA ÖLÇEĞİ KISA FORM 3 (YŞÖ-KF3) – ÖRNEK MADDELER	146
EK 4 - YOUNG – RYHG KAÇINMA ÖLÇEĞİ - ÖRNEK MADDELER	151

EK 5 - YOUNG TELAFİ ÖLÇEĞİ – ÖRNEK MADDELER.....	153
EK 6 - ÖLÇEK KULLANIM İZİNLERİ	157

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Baumrind'in Ebeveynlik Tarzı Sınıflaması.....	18
Tablo 2. Psikolojik İhtiyaçlara Göre Şema Alanları ve Uyum Bozucu Şemalar	38
Tablo 3. Katılımcıların Öğrenim Düzeylerine İlişkin Sıklık ve Yüzde Değerleri	68
Tablo 4. Katılımcıların Çocuk Sayısına İlişkin Sıklık ve Yüzde Değerleri	68
Tablo 5. Bağımlı Değişkene İlişkin Betimsel İstatistikler	75
Tablo 6. Bağımsız Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler.....	76
Tablo 7. Değişkenler Arası Pearson Korelasyon Katsayıları.....	77
Tablo 8. Zedelenmiş Özerklik, Şema Kaçınması ve Diğer Yönelimliliğin Duyarlık Boyutunu Yordayıcılığına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları	79
Tablo 9. Zedelenmiş Özerklik ve Şema Telafisinin Psikolojik Kontrol Boyutunu Yordayıcılığına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları	80
Tablo 10. Zedelenmiş Özerklik ve Zedelenmiş Sınır Şema Alanlarının Özerklik Desteğini Yordayıcılığına İlişkin Regresyon Analizi Sonucu	81
Tablo 11. Davranışsal Denetimin Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi Sonucu	82

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. LAABÖ için Doğrulayıcı Faktör Analizi Path Diyagramı	70
---	----

ÖZET

Bu araştırma, babaların erken dönem uyum bozucu şemaları ve şema baş etme biçimlerinin, ebeveynlik tarzlarını ne düzeyde yordadığını ortaya koymak amacıyla yürütülmüştür.

Araştırma örneklemini Covid-19 pandemisi koşullarında, kısıtlamalar devam ederken ulaşılabilir örnekleme yoluyla erişim sağlanan 481 baba oluşturmaktadır. Araştırmada babalardan elde edilen veriler, Leuven Algılanan Ana Babalık Ölçeği – Ana Baba Sürümü (LAABÖ), Young Şema Ölçeği Kısa Form 3- (YŞÖ-KF3), Young – Rygh Kaçınma Ölçeği ve Young Telifi Ölçeği aracılığıyla toplanmıştır. YŞÖ-KF3 tarafından ölçülen beş şema alanı, Young- Rygh Kaçınma Ölçeği tarafından ölçülen şema kaçınması düzeyi ve Young Telifi ölçeği tarafından ölçülen şema aşırı telifi düzeylerinin, babaların ebeveynliklerinde LAABÖ tarafından ölçülen duyarlık, davranışsal denetim, psikolojik kontrol ve özerklik desteği boyutlarını ne düzeyde yordadığını ortaya koymak için aşamalı çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

Regresyon analizi sonuçlarına göre, babaların ebeveynliklerinde duyarlık boyutu zedelenmiş özerklik ve diğeri yönelimlilik şema alanları ile şema kaçınması tarafından; psikolojik kontrol boyutu zedelenmiş özerklik şema alanı ile şema aşırı telifi tarafından anlamlı yordanmaktadır. Psikolojik kontrol boyutu için yapılan analizde ayrılma/ reddedilme ile zedelenmiş özerklik şema alanları arasından çoklu doğrusallık (.834) görüldüğü için ayrılma/ reddedilme alanı analizden çıkarılmıştır. Babaların ebeveynliklerinde özerklik desteği boyutu için yapılan analizde zedelenmiş özerklik ve zedelenmiş sınırlar şema alanları tarafından anlamlı düzeyde yordandığı görülürken, davranışsal denetim boyutu için yordayıcı etkiye sahip bir bağımsız değişken olmadığı saptanmıştır.

Araştırmada ulaşılan sonuçlar alanyazın kapsamında tartışılarak ebeveynlik ve şema terapi odaklı çalışmalarda bulunan araştırmacı ve uygulamacılara yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Babalık, Ebeveynlik, Erken Dönem Uyum Bozucu Şemalar, Şema Baş Etme Biçimleri.

ABSTRACT

The current research was conducted to reveal the predictive power of variables of early maladaptive schemas and schema coping styles on fathers' parenting style.

The sample of the current research consists of 481 fathers, who were accessed through accessible sampling under the conditions of the Covid-19 pandemic, while the restrictions were still in force. The data gathered from the fathers in the study were collected through the Leuven Perceived Parenthood Scale – Parent Version (LAPPS), Young Schema Questionnaire- SF3, Young – Rygh Avoidance Scale and Young Compensation Scale. In the study, a stepwise multiple regression analysis was conducted to determine the predictive power of independent variables that are the five domains of the early maladaptive schemas measured by the YSQ-SF3, schema avoidance level measured by the Young – Rygh Avoidance Scale in addition to schema overcompensation level measured by Young Compensation Scale on the four dimensions of fathers's parenting styles that are responsiveness, behavioral control, psychological control and autonomy granting measured by Leuven Perceived Parenthood Scale – Parent Version (LAPPS) .

The results of the regression analysis showed that the responsiveness dimension of fathers' parenting was predicted by impaired autonomy, other-directedness schema domains and schema avoidance while the psychological control dimension was significantly predicted by impaired autonomy schema domain and schema overcompensation. Since multicollinearity ($r=.834$) was observed among the impaired autonomy disconnection/rejection schema domains in the analysis for the psychological control dimension, the disconnection/ rejection schema domain was excluded from the analysis. For the analysis of the autonomy support dimension in fathers' parenting, it was found out that it was significantly predicted by impaired autonomy and impaired limits schema domains. Research findings also illustrated that there was no independent variable that had a predictive effect on the behavioral control dimension.

The results obtained in the research were discussed in relation to the literature, and suggestions offered for researchers and practitioners studying on parenting and schema therapy.

Keywords: Early Maladaptive Schemas, Fatherhood, Parenting, Schema Coping Styles.

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bireyin gelişimi; doğumdan yetişkinliğe kadar geçen dönemlerle sınırlı kalmayıp tüm yaşam boyunca devam etmekle birlikte, çok değişkenli yapısıyla bütünsel bir perspektifle ele alınması gereken bir süreçtir (Emery, 2013). Biyolojik, psikolojik, sosyal duygusal, bilişsel gibi farklı alanlarda değişimlerin bir araya gelmesiyle gerçekleşen gelişim süreci etkileşimsel bir özelliğe sahiptir. Bir alanda görülen değişimin başka alanlar üzerinde de etkisi söz konusudur (Baltes, 1987). Gelişimin ardışık ilerleyen ve kendisinden sonra gelenleri etkileyen evreleri düşünüldüğünde, bireyin erken dönemdeki gelişiminin önem kazandığı görülmektedir. Erken dönem gelişim sürecinde çevresel ve sosyal faktörler ile bireysel biyolojik faktörlerin yanı sıra; aile yaşantısı ile kişinin ebeveynlerinden algıladığı tutum ve davranışlar; bireyin sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimini doğrudan şekillendirmektedir (Laible, Thompson ve Froimson, 2015; Maccoby, 1992).

Bireyin gelişimini çok yönlü bir yaklaşımla ele alan Bronfenbrenner, öne sürdüğü Ekolojik Sistemler Kuramı'nda çocuğun üzerinde farklı etkilerde bulunan farklı bağlamları ve bunların etkileşimlerini içeren bir sistem ortaya koymuştur (Bronfenbrenner, 1979; 1986). Buna göre kuramın çekirdeğini oluşturan *mikrosistem*, çocuğun ebeveynleri başta olmak en yakınlarıyla kurduğu etkileşimleri içerir ve gelişim sürecinde en önemli role sahip alandır. İkinci alan olan *mezosistem* farklı mikrosistemlerin etkileşimini ifade etmektedir. Aile ve okul mikrosistemlerinin karşılıklı ilişkileri gibi örneklendirilebilecek bu alan, çocuğun gelişiminin doğru değerlendirilmesi için anlaşılması gereken etkileşimlere vurgu yapmaktadır (Bronfenbrenner, 1978). Bir üst basamak olan *egzosistem* çocuğun doğrudan dahil olmadığı ancak dolaylı yoldan etkilendiği, ebeveyninin çalışma koşulları, mesleği gibi unsurlara karşılık gelmekteyken en son katman olan *makrosistemde* çocuğu etkileyen kültürel ve toplumsal unsurların etkileşimi söz konusudur. Ebeveynlerin tutumlarını ve çocukla ilişkisini çok yönlü etkileyen kültürel öğeler, toplumsal cinsiyet rollerini ifade etmekte olan bu katmanın kuramda önemi vurgulanmaktadır (Eriksson, Ghazinour, & Hammarström, 2018). Çocuğun gelişim sürecini farklı

bağlamlarla değerlendirirken ebeveynliğin başat etkisinin görüldüğü başka bir yaklaşım da Super ve Harkness'ın *gelişim nişi* kavramıdır (Harkness ve Super, 1994; Super ve Harkness, 1986;1999). Buna göre çocuğun günlük hayatında içinde yer aldığı sosyal ve fiziksel çevre, kültürel unsurlar ile kültürün çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumları gelenekleri ve ebeveynin psikolojik durumu, bir arada değerlendirilmesi gereken birbirleriyle etkileşim içinde olan dinamik sistemlerdir. Ebeveynliğin kültürel unsurlar ve ebeveynin psikolojik özelliklerinin etkileşimiyle çocuğun gelişimi üzerinde belirleyici etkisi Super ve Harkness tarafından da öne çıkarılmaktadır (Harkness ve Super, 1994; Super ve Harkness, 1986;1999). Ebeveynlerin çocuklarına hem sundukları imkanlar, fiziksel koşullar hem de tutum ve uygulamaları çocuğun biyolojik, psikolojik, bilişsel ve sosyal gelişimini destekleyici olabileceği gibi örseleyici olabilecek bir etkiye sahiptir.

Ebeveynlik araştırmalarına bakıldığında, çalışmaların çok büyük bir çoğunlukla annelerle yürütüldüğü, babaların ise geri planda kaldığı görülmektedir. Yakın zamana kadar biyolojik, sosyolojik, ekonomik ve tarihsel pek çok yönden çocuğa bakım vermekle sorumlu ilk kişinin anne olduğuna ilişkin yaygın bir kabul söz konusudur (Akçınar, 2017; Kuzucu, 2011; Tol ve Taşkan, 2018). Toplumsal cinsiyet rollerinin etkisinin görüldüğü bu kabule paralel olarak, babalık öncelikli olarak evin ekonomik geçimini ve aile içindeki otoriteyi sağlamaktan sorumlu olan, duygusal açıdan mesafeli bir rol olarak karşımıza çıkmaktadır (Cabrera ve ark., 2000; Karadeniz, 2022). Ebeveynlik rolleri hâkim kültürün ve zamanın şartlarından doğrudan etkilenmektedir. Geçmişten bugüne toplumsal cinsiyet rollerinde görülmeye başlanan esneme, ebeveynlerin artan öğrenim düzeyleri, kentleşme, teknolojik gelişmeler, kadınların toplumsal ve ekonomik hayata katılımlarının artması ve aile yapısında meydana gelen değişimler babalık rolünde de değişimlerle kendini göstermektedir (Akçınar, 2017; Belli, Akçay ve Bal Yılmaz, 2021; Zeybekoğlu, 2013). Alanyazınla uyumlu olarak Özyeşer Cinel ve Tezel Şahin tarafından yapılan (2021) babalık rolüne ilişkin, babaların kendilerini ve kendi babalarını değerlendirmelerini inceleyen araştırmada, katılımcıların kendi babalarının ataerkil toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda bir babalık sergilediği, aileye ekonomik bakım vermekle yükümlü olarak çocuklarının hayatına katılım göstermediğine yönelik ifadeleriyle, kendilerine yönelik çocuklarının hayatında daha aktif rol oynadıkları, duygusal

yakınlığın ve çocuğun özerkliğinin önemsendiğine yönelik değerlendirmeleri ön plana çıkarmaktadır. Babaların ebeveynlik rollerindeki somut değişim ve bu değişimin geçmişe göre çok daha katılımcı ve çocuğun gelişiminde aktif rol oynayan bir babalıkla kendini göstermesi Ünüvar'ın (2011) değişen babalık rolleri üzerine yaptığı çalışmasında da ortaklaşılan bir bulgudur.

Ebeveynlik rolünde görülen değişimlerle birlikte, babaların çocuklarının yetiştirilme süreçlerine dâhil olmasında da 1970'lerden beri artan bir ivme söz konusudur (Lamb, 2000). Bu durum ebeveynlikte babalık ve çocuk üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalarda da artışı beraberinde getirmiştir. Alanyazında, babanın çocuğun gelişim süreçlerine aktif katılımının çocuğun farklı gelişimsel alanlarındaki çıktıları inceleyen pek çok araştırma, babanın olumlu katılımının çocuğun sosyal (Akçınar, 2017; Amato ve Rivera, 1999; Dubowitz ve ark., 2001; Veneziano, 2000), duygusal (Caldera, 2004; Gallegos ve ark., 2016), bilişsel (Huerta ve ark, 2013; Jeynes, 2015; Kara ve Sümer, 2022; Nugent, 1991; Wilson & Prior, 2011), davranışsal (Amato ve Rivera, 1999; Dubowitz ve ark., 2001) ve psikolojik gelişiminde (Flouri & Buchanan, 2003; Kuzucu ve Özdemir, 2013; Sağkal ve ark., 2018) önemli ve geliştirici bir rolü olduğunu göstermektedir.

Alanyazında ebeveynlik ve babalık üzerine yapılagelen çalışmalar çoğunlukla çocuktaki gelişimsel çıktıları odaklanıyor olsa da, yaşam boyu gelişimde geçirilen pek çok evre, gelişim görevleri ve gelişimsel roller değerlendirildiğinde, "ebeveynlik" kavramı kişinin kendi çocuk sahibi olursa girdiği rolde de hayatını etkilemektedir. Ebeveynlik, bireylerin Santrock'ın gelişim dönemleri sınıflamasına göre (2014) büyük çoğunlukla genç yetişkinlik döneminde üstlendikleri bir roldür. Erikson'un (1963) psikososyal gelişim kuramına göre ise bireylerin ebeveynlik rolünü üstlenmelerinin yakınlığa karşı yalıtılmışlık ve üretkenliğe karşı durgunluk çatışmalarını içeren genç yetişkinlik/ yetişkinlik evrelerine karşılık geldiği görülmektedir (akt. Hoare, 2001). Bu bağlamda çocukla kurulan duygusal bağın yakınlık; çocuk sahibi olmak ve sonraki kuşak üzerinde değerlerini aktararak şekillendirici bir etki bırakmanın ise üretkenlikle ilişkisi değerlendirildiğinde çocuk yetiştirmenin ebeveynin gelişiminde de etkili olduğu görülmektedir (Palkovitz, 1996).

Karacan ve Kazak Berument'in (2012) yetişkin gelişimini ebeveynlik rolleri açısından inceledikleri araştırmaları katılımcılardan annelerinin tamamının babaların

ise %80'inin çocuğu dünyaya geldikten sonra hayatında önceliği ebeveynlik rolüne verdiğini bulgulamıştır. Yetişkin hayatında öne çıkmakta olan bu rolün getirileri ve zorlayıcı yönleri, ebeveynlerin iyilik hali ve yaşam doyumları üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Çocuk sahibi olmanın bireyin hayat tarzında, sosyal ilişkilerinde, iş hayatında getirdiği değişimler ve ebeveynlik dışındaki rolleriyle yaratabileceği çatışmalar iyilik hali için bir risk oluştururken (Pekel Uludağlı, 2017b), çocukla kurulan yakın ilişki ve duygusal bağ olumlu bir etkiye sahiptir (Umberson, Pudrovska & Reczek, 2010). Babalık rolünün babalar üzerindeki etkilerine odaklanan araştırmalarda da bu rolün erkeklerin duygusal ve psikolojik gelişimini desteklediği öne çıkarılmaktadır (Abell & Schwartz, 1999; Palkovitz, 2002).

Ebeveynlik kavramının hem bireyin kendi ailesinden algıladığı ebeveynlikle, hem kendi çocuğuyla ilişkisi doğrultusunda yetişkinlik gelişiminde hem de kendi ebeveynlerinden de algıladıklarının yansımalarıyla çocuğunun gelişim sürecinde rol oynamakta olduğu görülmektedir. Bu denli çok yönlü gelişimsel etkileri bulunan bir kavramın daha detaylı ve farklı perspektiflerden incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Ebeveynlik, toplumun kültürel özellikleri, sosyoekonomik düzey, çocuğa ilişkin değişkenler gibi pek çok unsurdan etkilenmekle birlikte ebeveynin kendisine ait faktörlerle de şekillenen, gözlemlenebilir tutum ve davranışların yanı sıra bilişsel bir süreci de kapsayan çok yönlü bir yapıdır (Kuczynski, 1984; Nacak ve ark., 2011). Ebeveynliği etkileyen unsurların kavramsallaştırılmasında öne çıkan bir model sunan Belsky'nin Süreç Modeli'nde (1984) ebeveynin kişisel ve psikolojik özellikleri, çocuğun bireysel özellikleri ve bağlamsal stres ve destek kaynakları olmak üzere üç temel unsur öne sürülmektedir. Ebeveynin kişisel ve psikolojik özellikleri, Ekolojik Sistemler Kuramı (Bronfenbrenner, 1979) ve Super ve Harkness'in (1986) öne sürdüğü gelişim nişinde de ön plana çıkmaktadır. Ebeveynin Beş Faktör Kişilik Kuramı'na göre psikolojik özelliklerinin ebeveynliğine yansımalarını inceleyen araştırmalarda, ebeveynin duyarlık ve şefkat düzeyinin dışadönüklük, uyumluluk, deneyimlere açık olma ve sorumlulukla pozitif, nevrozizm düzeyiyle negatif yönde ilişkili olduğu bulgusu ortaklaşmakla birlikte, kişilik özelliklerinin ebeveynlik doyumunu ve uygulamalarına çeşitli yönlerden yansımaları olduğu görülmektedir (Bornstein ve ark., 2011; Kochanska ve ark., 1997; Prinzie ve ark., 2009;).

Ebeveynin psikolojik özelliklerinin yansımalarını Öz-Belirleme Kuramı açısından değerlendiren çalışmalarda da, ebeveynin temel psikolojik ihtiyaçlarının doyumuyla ebeveynlik yaklaşımları arasında yüksek düzeyde ilişkiler görülmektedir. Ross Plourde ve Basque (2019) ebeveyn olma motivasyonu ve ebeveynlik tatminini temel psikolojik ihtiyaçların doyumunu açısından değerlendirdikleri araştırmalarında, özerklik, yeterlik ve ilişkisellik olmak üzere temel psikolojik ihtiyaçlarından yana doyum yaşayan kişilerin çocuk sahibi olmaya özerk bir kararla yöneldikleri ve ebeveynliklerinden yana daha yüksek tatmin yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Araştırmada ayrıca temel psikolojik ihtiyaçları karşılanan ebeveynlerin daha olumlu ebeveynlik uygulamaları gösterdiği vurgulanmaktadır. De Haan, Soenens, Deković ve Prinzie (2013), araştırmalarında ebeveynin psikolojik ihtiyaçlarından aldığı doyumun düşük olmasının yüksek düzeyde ebeveyn kontrolüyle ilişkisini ortaya koymaktadır. Grossman, Pollack ve Golding'in (1988) babaların ebeveynliklerinin belirleyicilerinin niteliksel ve niceliksel açıdan inceledikleri araştırmalarında babaların psikolojik özelliklerinin ebeveynliğinde sergilediği yaklaşımları en yüksek yordama gücüne sahip olduğu görülmektedir. Araştırmada babanın ebeveynliğinde çocuğa sağladığı ilişkisellik ve özerklik desteği, bu alanlarda kendi özellikleri tarafından güçlü şekilde yordanmaktadır. Ebeveynin temel psikolojik ihtiyaçlarının doyumunun ebeveynliğine yansımalarıyla çocuğunun psikolojik ihtiyaçlarının doyumunu üzerinde etkili olduğu yorumunu doğuran bu bulgu Costa ve arkadaşları (2019) tarafından da desteklenmektedir. Araştırmada temel psikolojik ihtiyaçlarından yana tatmin yaşayan ebeveynlerin daha demokratik ve çocuğun özerkliğini destekleyici, kendi psikolojik ihtiyaçları karşılanmayan ebeveynlerin ise daha kontrolcü yaklaşımlar gösterdiği bulgulanmıştır. Çalışmada ayrıca ebeveyn ve çocuğun temel psikolojik ihtiyaç doyum düzeyleri arasında görülen yüksek ilişki de psikolojik ihtiyaçların doyumunun ebeveynden çocuğuna ebeveynliği yoluyla aktarıldığı yorumunu güçlendirmektedir.

Babanın ebeveynlik tarzını etkileyerek çocukta yansımaları görülen bir diğer unsur da kendi bağlanma örüntüleridir. Alanyazında yapılan çalışmalara bakıldığında ebeveynin kendi ailesiyle ilişkisinden ileri gelen erken dönem bağlanma yaşantılarının ebeveynlik tarzı üzerinde etkili olduğu görülmektedir (Akatlı ve Tunçay, 2022; Mikulincer ve Florian, 1999; Parlak, 2020; Tuna, 2018). Ebeveynin kendi bağlanma tarzı ile ebeveynlik tarzı ilişkisinin çocukta ki çıktılarına odaklanan araştırmalarda

görülen, ebeveyn ve çocuğun bağlanma tarzları arasındaki yüksek ilişki ise kuşaklar arası bir aktarıma işaret etmektedir (Aytuğlu ve Brown, 2022; Sezgin, 2022; Sümer ve Güngör, 1999; Sümer ve Kağıtçıbaşı, 2010).

Ebeveynliğin çok boyutlu etki alanı düşünüldüğünde, babaların kendi erken dönem yaşantılarında ebeveynlerinden algıladıklarının hayatlarında pek çok alan gibi ebeveynliklerini de etkilediği düşünülmektedir. Bireyin anne babasıyla kurduğu erken dönem ilişki ve bu ilişkide öğrendikleri başta kendisine yönelik olmak üzere dünyaya ve diğer insanlara ilişkin algılarını şekillendirerek ileride kendi ebeveynliğinde de çocuğuyla ilişkisine yansımaktadır. Ebeveynlerden algılanan ana babalıkla bireyin yetişkin hayatında kendi ebeveynliği arasındaki ilişkiyi irdeleyen araştırmalar da, kişilerin kendi ebeveynlerinden gördüklerini yansıtmaya eğilimli olduklarını ortaya koymaktadır (Akyl ve ark., 2014; Ayyıldız, 2005; Belsky ve Isabella, 1985; Cozolino, 2014; Sheffield ve ark., 2005; Tin ve Alptekin, 2022).

Bireyin kendi ebeveynleriyle erken çocukluk dönemindeki yaşantıları, duygusal ve bilişsel tecrübeleri ile bu dönemdeki öğrenmelerinin yaşamlarının ileriki dönemlerinde farklı alanlarda etkili olduğuna ilişkin Şema Terapi yaklaşımı kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu yaklaşımın temelinde yer almakta olan erken dönem uyum bozucu şemalar kavramı, çoğunlukla bireyin erken yaşam dönemlerinde oluşarak yaşam boyu kendini tekrarlama eğiliminde olan, iyilik halini olumsuz etkileyen bilişsel ve duygusal kalıpları ifade etmektedir (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Erken dönem uyum bozucu şemalar, gelişimin erken dönemlerinde güvenli bağlanma, özerklik/yeterlik ve kimlik algısı, duygu ve ihtiyaçları ifade edebilme özgürlüğü, spontanlık ve gerçekçi sınırlar/özdenetim olmak üzere beş çekirdek duygusal ihtiyacın karşılanmamasından ileri gelen, ihtiyaçlarla paralel beş şema alanı altında 18 şemaya karşılık gelmektedir.

Çekirdek ihtiyaçların doğru karşılanmasını engelleyerek şemaların gelişmesinde yol açan birinci faktör, bireyin ebeveynleriyle kurduğu ilişki ve aile iklimidir (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013). Şemaların oluşumu erken dönemlerde olsa da, etkileri o dönemle sınırla kalmayarak uyum bozucu duygudurum, bilişler ve davranış örüntüleriyle yaşam boyu bireyin işlevselliğini olumsuz etkilemeye devam eder (Cecero ve Young, 2001). Bu nedenle ebeveynlerin çocuklarıyla kurdukları ilişkide erken dönem uyum bozucu şemalarının rolünü araştırmak önemli

görülmektedir. Ebeveynlerin kendi ailelerinden algıladıkları ebeveynlik biçimleri ve gelişimlerinin erken dönemlerindeki deneyimledikleri aile iklimi nedeniyle meydana gelen şemalarının, yaşamının pek çok alanını olduğu gibi ebeveynliklerini de etkileyerek çocuğunun temel duygusal ihtiyaçlarının karşılanması önünde bir engel oluşturması olası görülmektedir.

Şemaların farklı yaşam dönemlerinde, farklı rollerde ve farklı yaşam olaylarında devamlılığını korumasını sağlayan önemli bir faktör şema başa çıkma biçimleridir. Bireyler şemalarının tetiklenmesinin yaratacağı acı, utanç, korku, kaygı, üzüntü gibi olumsuz duyguların yoğunluğundan kaçınmak için şema teslimi, şema aşırı telafisi ya da şema kaçınması gibi başa çıkma biçimlerine yönelirler (Roediger, Stevens ve Brockman, 2018). Erken dönem uyum bozucu şemalar ile farklı başa çıkma biçimlerinin bir aradalığının farklı izdüşümleri olacağı düşünüldüğünde, şemaların etkilerini ortaya koymak amaçlanırken şema başa çıkma biçimlerinin etkileri de önem kazanmaktadır.

Alanyazında şemalar ve ebeveynlik ilişkisine odaklanan çalışmalara bakıldığında öncelikli olarak algılanan ebeveynliğin çocukların şemaları üzerine etkilerinin değerlendirildiği görülmektedir (Guntı ve Buri, 2008; McGinn, Cukor ve Sanderson 2005; Monirpoot ve ark., 2012; Muris, 2006; Sheffield vd., 2006;). Algılanan ebeveynlik tarzları ve erken dönem uyum bozucu şemalar ilişkisine ek olarak depresif semptomların (Harris ve Curtin, 2002), psikolojik belirti ve dışlanmanın tehdit ettiği ihtiyaçların (Kömürcü ve Soygüt Pekak, 2017), büyüme korkusunun (Özden Yıldırım ve Ateş, 2020), yeme tutumu ve duygu düzenleme güçlüğü (Yurtsever ve Sütcü, 2017) örnekleri gibi pek çok değişkenin ilişkilerinin incelendiği araştırmalar mevcut olsa da bu çalışmalar ebeveynliğin algılanan boyutunu çocuğa odaklanarak değerlendirmektedir.

Ebeveyn ve çocuğun birlikte araştırmaya dâhil edildiği çalışmalarda, şemaların ebeveynlik yoluyla kuşaklar arası aktarımına odaklanarak ebeveyn ve çocuğun şemalarını birlikte değerlendiren (Dattilio, 2006; Maçık, Chodkiewicz ve Bielicka, 2016; Sundag, Zens, Ascone, Thome ve Lincoln, 2018; Yiğit, 2018) ve ebeveynin şemaları ile çocuktaki sosyal, duygusal ve davranışsal problemlerin ilişkisine odaklanan araştırmalar (Cockram, Drummond ve Lee, 2010; Sayal ve Kudu Arıcan, 2019; Shorey, Anderson ve Stuart, 2012) görülmektedir. Erken dönem uyum

bozucu şemalar ve ebeveynlik ilişkisini incelemek adına sadece ebeveyne odaklanan araştırmalarda ise Türkköylü Taştan (2021) babaların ebeveyn tutumlarını, Altınoğlu Karahan (2019) ise anne babaların ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısını incelemektedir.

Ebeveynlik çalışmaları literatüründe babaları merkeze alan çalışmalar tüm dünyada hala sayıca sınırlı kalmakla birlikte, Türkiye’de babalarla yapılan çalışmalarda da babalık rolü ve algısı, baba çocuk ilişkisi ve baba eğitim programları konularının öne çıktığı görülmektedir (Balcıoğlu ve Parlar, 2021). Babaların çocuk gelişimindeki önemi ve erken dönem uyum bozucu şemaların babaların hayatında pek çok alan gibi ebeveynliklerini de etkileyerek çocuğun çekirdek duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasındaki etkisi düşünüldüğünde, babaların ebeveynlik tarzlarının bu bağlamda incelenmesi önemli görünmektedir. Bu nedenle araştırmada, babaların ebeveynlik tarzlarının dönem uyum bozucu şemalar ve şema baş etme biçimleri tarafından ne düzeyde yordandığını ortaya koymak amaçlanmaktadır.

1.1.Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Bu araştırmada, babaların ebeveynlik tarzlarının erken dönem uyum bozucu şemaları ve şema baş etme biçimleri tarafından ne düzeyde yordandığını belirlendiğini tespit etmek amaçlanmıştır. Babaların ebeveynlik tarzlarının alt boyutları olan duyarlılık, davranışsal denetim, psikolojik kontrol ve özerklik desteği araştırmanın yordanan değişkenlerini oluştururken; erken dönem uyum bozucu şema alanları olan ayrılma/reddedilme şema alanı, zedelenmiş özerklik/performans şema alanı, diğeri yönelimlilik şema alanı, aşırı tetikte olma/ baskılanma şema alanı ve zedelenmiş sınırlar şema alanı ile şema baş etme biçimlerinden şema telafisi ile şema kaçınması yordayıcı değişkenleridir.

Literatürde bireyin gelişim süreci üzerine pek çok kuram ve araştırmanın, farklı yönlerle odaklanıyor olsalar da ebeveynlerin bu süreçteki başat etkisi üzerinde fikir birliği içinde oldukları görülmektedir (Adler, 2003; Ainsworth, 1970; Bronfenbrenner, 1979; Hoghughi ve Long, 2004; Kağıtçıbaşı, 2017; Mahler, 1985; Rogers, 1995; Super ve Harkness, 1986; Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Ebeveynler, çocuk ile kurduğu ilişkide gösterdiği tutum ve yaklaşımlarla çocuğun gelişimi üzerinde doğrudan etkili olduğu gibi yarattığı aile iklimi ve sunduğu fırsatlarla dolaylı bir etkiye de sahiptir. Bu etki çocuğun çok yönlü gelişimini destekleyici olabileceği gibi örseleyici de olabilir.

Ebeveynlik araştırmalarının annelerle sınırlı kalmayı geride bırakarak babaların ebeveynlik rolüne ilişkin süreçlerine de yer vermeye başlaması, toplumsal, ekonomik, teknolojik değişimlerle birlikte babalık rolünde de görülen değişimle ilintilidir. Günümüzde hala büyük oranda çocuktan ilk sorumlu kişi olarak anne görölse de, 1970’lerden beri görölmeye başlanan “yeni babalık” figürü, mesafeli ve katı bir otorite figüründen çocuğuyla duygusal yakınlık kuran, ulaşılabilir, çocuğunun hayatına ve gelişim süreçlerine katılım gösteren bir babalık rolüne dönüşmeye başlamıştır (Belli, Akçay ve Bal Yılmaz, 2021).

Babaların çocuğun hayatına aktif ve olumlu katılımının çocuktaki gelişimsel etkilerini inceleyen araştırmalar sosyal, duygusal, bilişsel, davranışsal ve psikolojik gelişiminde önemli bir rolü olduğunu ortaya koymaktadır (Akçınar, 2017; Amato ve Rivera, 1999; Caldera, 2004; Dubowitz vd., 2001; Flouri & Buchanan, 2003; Gallegos, Murphy vd.,2016; Kara ve Sümer, 2022; Kuzucu ve Özdemir, 2013; Nugent, 1991; Sağkal, Özdemir ve Koruklu, 2018). Veneziano, 2000; Wilson & Prior, 2011) Ne var ki pek çok olumlu çıktısına rağmen toplumda babalık rolünün, ebeveynlik literatüründe de babaları merkeze alan çalışmaların hala sınırlı kaldığı görölmektedir. Yurtiçi literatürde yapılan çalışmalarda da geçerli olan bu sınırlılık, bu konuda daha fazla araştırma yapılmasının önemini beraberinde getirmektedir (Tin ve Alptekin, 2022; Zeybeoğlu, 2013). Türkiye’de babalarla yapılan çalışmalara bakıldığında azımsanmayacak miktarda çalışmanın, babalara ulaşmak yerine onlarla ilgili bilgiyi anneler aracılığıyla edindiği görölmektedir (Tezel Şahin, Akıncı Coşgun, & Aydın Kılıç, 2017). Babalarla yapılan çalışmaların sınırlılığında babalara ulaşmak ve bilgi edinmenin güçlüğü de rol oynamaktadır (Daly, 1993). Bu araştırmada da geçerli olan bu güçlüğe rağmen ulaşılan bulguların, babalarla yapılan ebeveynlik araştırmaları literatürüne katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Türkiye’de babalarla yapılan çalışmalarda öne çıkan konulara bakıldığında babalık rolü, babalık rolü algısı, baba çocuk ilişkisi ve baba eğitim programları konuları öne çıkmaktadır (Balcıoğlu ve Parlar, 2021). Yurtiçi ve yurtdışı literatürde de babalığın çocuktaki etkilerine odaklanırken babanın ebeveynliğini belirleyen unsurların geri planda kaldığı görölmektedir. Ebeveynliği belirleyen faktörlerle ilgili kuramsal açıklamalar incelendiğinde, ebeveynin kişisel ve psikolojik özelliklerinin ebeveynliğinin güçlü bir belirleyicisi olduğu görölmektedir (Belsky, 1984;

Bronfenbrenner, 1979; Grossman, Pollack ve Golding, 1988; Lamb vd., 1985; Super ve Harkness, 1986). Akçınar da (2017) Türkiye’de babalığın belirleyicilerini incelediği kapsamlı araştırmasında, babalığın belirleyicilerinden biri olarak bulguladığı babaya ilişkin kişisel faktörleri sosyoekonomik düzey, babanın babalık rolünden ve yaşamdan aldığı doyum ile çocuğa attığı değer olarak sınıflamaktadır.

Bireylerin ebeveynliklerini etkilediği düşünülen bir başka unsur ise kendi erken dönem yaşantılarında anne babasından deneyimlediği ebeveynlik örüntüleridir. Bireyin çocukluk döneminde ebeveynleriyle yaşantılarının etkisiyle geliştirdiği kendine ve dünyaya yönelik algıları, yetişkin hayatında pek çok farklı alanda etkili olduğu gibi ebeveynlik rolünde de etkili olmaktadır. Bireyin kendi ebeveynliği ile ailesinden gördüğü ebeveynlik yaklaşımları arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalar, kişinin ailesinde deneyimlediği ebeveynlik tarzlarını sergilemeye eğilimli olduklarını göstermektedir (Aytuğlu ve Brown, 2022; Ayyıldız, 2005; Akyıl, Prouty, Blanchard & Lyness, 2014; Belsky ve Isabella, 1985; Cozolino, 2014; Sheffield, Waller, Emanuelli, Murray ve Meyer, 2005; Tin ve Alptekin, 2022). Bireyin ebeveynleri ve kendisinde yüksek ilişkili olduğu görülen psikolojik ihtiyaçlarının doyum düzeyi (Costa vd., 2019; Grossman, Pollack ve Golding, 1988) ve bağlanma tarzları (Akatlı ve Tunçay, 2022; Aytuğlu ve Brown, 2022; Sezgin, 2022; Sümer ve Güngör, 1999; Sümer ve Kağıtçıbaşı, 2010) da, ebeveynliğini etkileyen kişisel ve psikolojik özelliklerini değerlendirirken kendi ailesiyle olan ilişkisine ve erken dönem deneyimlerine odaklanmanın önemine işaret etmektedir. Şema terapi yaklaşımında bireyin büyük oranda ebeveynleriyle ilişkisinde olmak üzere erken dönem yaşantılarında, doğru karşılanmayan duygusal ihtiyaçlarına bağlı olarak gelişen erken dönem uyum bozucu şemalarının, yaşam boyu tekrar eden örüntülerle hayatının pek çok alanında yarattığı uyum bozucu etkis iyilik halini olumsuz etkilediği öne sürülmektedir (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Bu bağlamda babaların ebeveynliklerini değerlendirirken, şema terapinin hem bireyin erken dönem yaşantılarına odaklanan hem de mevcut psikolojik durumuyla ilgili fikir veren kapsamlı bakış açısından yararlanmanın faydalı olacağı düşünülmektedir.

Erken dönem uyum bozucu şemalar, karşılanmayan çekirdek duygusal ihtiyaçlara paralel beş şema alanı altında sınıflanmasıyla bireylerde görülmesi muhtemel özelliklere işaret ediyor olsa da farklı başa çıkma biçimleriyle dışavurumları

farklılaşmaktadır. Bu nedenle araştırmada babaların ebeveynlik tarzlarını değerlendiren erken dönem uyum bozucu şemalarla birlikte şema başa çıkma biçimlerinin de dâhil edilmesinin alanyazına daha kapsamlı bir katkı sunacağı umulmaktadır.

Mevcut araştırmada şemaların ve şema başa çıkma biçimlerinin açıklama gücünün araştırıldığı ebeveynlik boyutları duyarlık, davranışsal denetim, özerklik desteği ve psikolojik kontroldür. Literatürde babaların ebeveynlik tarzlarını bu boyutlara odaklanarak inceleyen çalışmaya rastlanılmadığı gibi, babaların ebeveynliklerini şemalar ve şema baş etme biçimleri açısından değerlendiren bir çalışmaya da ulaşamamıştır. Yapılan araştırmanın bu açıdan literatüre özgün bir katkı sunarak babaların ebeveynlik tarzlarını şemalar ve şema baş etme biçimleri açısından değerlendirecek yeni çalışmalara temel oluşturabileceği düşünülmektedir.

Babaların karşılanmayan çekirdek duygusal ihtiyaçlarından ileri gelen şemalarının, ebeveynliklerine olumsuz yansısıyla çocuğunun da ihtiyaçlarının doğru karşılanmasında engel yaratarak çocukta erken dönem uyum bozucu şemaların gelişiminde rol oynayacağı düşünülmektedir. Alanyazında ebeveyn ve çocukların şemaları arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalarda görülen yüksek ilişkiler bu hipotezi desteklemektedir (Dattilio, 2006; Maçık, Chodkiewicz ve Bielicka, 2016; Sundag vd., 2018; Yiğit, 2018). Yapılan araştırmanın babaların şemalarının ebeveynliklerine yansımaları ortaya koymasıyla, çocuğun karşılanmaması muhtemel çekirdek duygusal ihtiyacına ve akabinde gelebilecek şema alanına dair bir öngörü fırsatı verdiği düşünülmektedir. Araştırma bulgularının bu döngüyü kırmak adına yapılacak önleyici farkındalık çalışmalarına, çocuk ve ailelerle çalışan uygulamacılara teorik katkı sunacağı umulmaktadır.

Ebeveynlik, sadece çocuğun gelişimsel süreçlerinde değil bireyin kendi hayatında da oldukça etkilidir. Çocuk sahibi olduktan sonra yetişkin hayatında diğer rollere kıyasla ön plana çıkmakta olan bu rolün ebeveynin gelişimi için de önem taşıdığı görülmektedir (Palkovitz, 1996). Bu rolün zorlayıcı yanları iyilik hali için bir risk oluştururken (Pekel Uludağı, 2017b), çocukla kurulan yakın ilişki, duygusal bağ ve ebeveyn rolünden alınan doyum iyilik halini olumlu etkilemektedir (Umberson, Pudrovska & Reczek, 2010). Bu nedenle mevcut araştırma bulgularının babaların ebeveynliklerini geliştirmeye yönelik yapılabilecek ve böylece hem ebeveynin

psikolojik iyi oluşuna, hem çocuğun gelişim süreçlerine olumlu etki sağlayacak müdahale çalışmalarına ampirik bilgi sağlayacağı umulmaktadır.

1.2.Problem Cümlesi

Babaların erken dönem uyum bozucu şemaları ve uyum bozucu şema başa çıkma biçimlerinin ebeveynlik tarzlarını yordama gücü nedir?

1.3.Alt Problemler

Yukarıda belirtilen problem doğrultusunda araştırmada yanıt aranan alt problemler aşağıda sıralanmaktadır.

1. Babaların ebeveynliklerinde duyarlık boyutunun, ayrılma ve reddedilme, zedelenmiş özerklik ve performans, diğeri yönelimlilik, aşırı tetikte olma ve baskılanma ve zedelenmiş sınırlar olmak üzere erken dönem uyum bozucu şema alanları ve şema kaçınması ile şema aşırı telafisi olmak üzere uyum bozucu şema başa çıkma biçimleri tarafından yordanma gücü nedir?
2. Babaların ebeveynliklerinde psikolojik kontrol boyutunun, ayrılma ve reddedilme, zedelenmiş özerklik ve performans, diğeri yönelimlilik, aşırı tetikte olma ve baskılanma ve zedelenmiş sınırlar olmak üzere erken dönem uyum bozucu şema alanları ve şema kaçınması ile şema aşırı telafisi olmak üzere uyum bozucu şema başa çıkma biçimleri tarafından yordanma gücü nedir?
3. Babaların ebeveynliklerinde özerklik desteği boyutunun, ayrılma ve reddedilme, zedelenmiş özerklik ve performans, diğeri yönelimlilik, aşırı tetikte olma ve baskılanma ve zedelenmiş sınırlar olmak üzere erken dönem uyum bozucu şema alanları ve şema kaçınması ile şema aşırı telafisi olmak üzere uyum bozucu şema başa çıkma biçimleri tarafından yordanma gücü nedir?
4. Babaların ebeveynliklerinde davranışsal denetim boyutunun, ayrılma ve reddedilme, zedelenmiş özerklik ve performans, diğeri yönelimlilik, aşırı tetikte olma ve baskılanma ve zedelenmiş sınırlar olmak üzere erken dönem uyum bozucu şema alanları ve şema kaçınması ile şema aşırı telafisi olmak üzere uyum bozucu şema başa çıkma biçimleri tarafından yordanma gücü nedir?

1.4.Sayıtlar

Yapılan araştırmanın sayıtları şunlardır:

1. Araştırmada kullanılan ölçme araçları olan Leuven Algılanan Ana Babalık Ölçeği - Ana Baba Sürümü, Young Şema Ölçeği Kısa Form -3, Young – Ryhg Kaçınma Ölçeği, Young Telafi Ölçeği'nin maddelerinin çalışmanın bağımlı ve bağımsız değişkenlerini ölçtüğü varsayılmıştır.
2. Araştırmanın örneklem profilini oluşturan babaların, ölçme araçlarını aynı şartlar altında doldurduğu varsayılmıştır.
3. Araştırmanın örneklem profilini oluşturan babaların ölçme araçlarının sorularını samimiyetle, gerçekleri yansıtacak biçimde yanıtladıkları varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Yapılan araştırmanın sınırlılıkları şunlardır:

1. Araştırmanın bulguları, büyük çoğunluğunu Covid-19 pandemisi sürecinde çevrimiçi kaynaklarla ulaşılabilen babaların oluşturduğu örneklem grubundan edinilen verilerle sınırlıdır.
2. Araştırmada babaların ebeveynlik tarzları Leuven Algılanan Ana Babalık Ölçeği- Ana Baba Sürümü'nün, erken dönem uyum bozucu şemaları Young Şema Ölçeği Kısa Form -3'ün, uyum bozucu şema başa çıkma biçimleri ise Young – Ryhg Kaçınma Ölçeği ve Young Telafi Ölçeği'nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

1.6.Tanımlar

Bu araştırmada sıkça bahsi geçen temel kavramların tanımları aşağıda sunulmuştur:

Erken Dönem Uyum Bozucu Şemalar: Yaşamın erken dönemlerinde, karşılanmayan çekirdek duygusal ihtiyaçlara paralel olarak gelişen ve yaşam boyu süreklilik gösterme eğilimiyle bireyin psikolojik iyi oluşuna zarar veren bilişsel ve duyuşsal örüntülerdir. Erken dönem uyum bozucu şemalar, beş şema alanı altında gruplanan 18 şemaya karşılık gelmektedir (Young ve Klosko, 2016).

Ayrılma Ve Reddedilme Şema Alanı: Terk edilme/istikrarsızlık, güvensizlik/kötüye kullanılma, duygusal yoksunluk, kusurluluk/utanç ve sosyal izolasyon şemalarını kapsayan bu alan, güvenli bağlanma ihtiyacının karşılanmadığı;

güvenlik, tutarlılık, bakım, duygusal yakınlık, aidiyet, kabul görme duygularının yetersiz kaldığı bir çevrede büyüyen bireylerde ortaya çıkmaktadır (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013).

Zedelenmiş Özerklik Ve Performans Şema Alanı: Bağımlılık-yetersizlik, hastalıklar ve zarar görme karşısında dayanıksızlık, gelişmemiş benlik- iç içe geçme ve başarısızlık şemalarını içeren bu şema alanı, özerklik ve kendini ortaya koyma ihtiyacının karşılanmadığı erken yaşam deneyimleri nedeniyle bireyin özerk bir kimlik oluşturarak işleyiş gösteremediği durumlarda ortaya çıkmaktadır (Young, Klosko ve Weishaar, 2003).

Diğeri Yönelimlilik Şema Alanı: Boyun eğicilik, kendini feda ve onay arayıcılık şemalarını içeren bu şema alanı bireyin duygu ve ihtiyaçlarının farkında olma ve bunu ifade edebilme ihtiyacının karşılanmayışına dayanmaktadır. Bu şema alanındaki şemalara sahip kişilerde kendi duygu ve ihtiyaçlarına ilişkin düşük farkındalık ya da bastırma; sevgi ve kabul görme, aidiyet hisleri için başkaları odaklı tercihler yapma söz konusudur (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013).

Aşırı Tetikte Olma Ve Baskılanma Şema Alanı: Olumsuzluk-karamsarlık, duyguları baskılama, yüksek standartlar - aşırı eleştirelilik ve cezalandırıcılık şemalarını kapsayan bu alan bireyin spontanlık, oyun, eğlence ihtiyaçlarının karşılanmamasından kaynaklanmaktadır. Performansın, kuralların eğlenceye, rahatlamaya ağır bastığı ve mükemmel olma, hata yapmama, duygularını dışa vurmama beklentileriyle talepkar bir aile ortamında yetişen kişilerde bu alana ilişkin şemalar sıklıkla görülmektedir (Roediger, Stevens ve Brockman, 2018).

Zedelenmiş Sınırlar Şema Alanı: Haklılık/büyükleme ve yetersiz öz denetim olmak üzere iki şemayı içeren bu alan, gereğinden fazla müsamahakar ve başkalarının özgürlük alanlarına ilişkin sorumluluk duygusunun gelişmesine yardımcı olmayan aile iklimlerinde büyüyen kişilerde sıklıkla görülmektedir (Young ve Klosko, 2016).

Uyum Bozucu Şema Başa Çıkma Biçimleri: Şema teslimi, şema kaçınması ve şema aşırı telafisi olmak üzere, bireylerin şemalarının tetiklenmesi sonucu deneyimleyeceği yoğun olumsuz duygulardan korunmak adına yöneldiği başa çıkma biçimleridir (Farrell, Reiss & Shaw, 2014).

Şema Kaçınması: Bireyin hayatında olumlu deneyimlerden mahrum kalmak pahasına şemalarını tetikleyebilecek kişi ya durumlardan uzak durmasını ifade etmektedir (Young ve Klosko, 2019).

Şema Aşırı Telafisi: Bireyin şemalarının tetiklenmesiyle yaşayacağı olumsuz duygulardan kendini korumak adına, şemanın tam tersini doğru kabul ederek duygu, düşünce ve davranışlara yön vermesi, şemalarına karşı atağa geçmesidir (Roediger, Stevens ve Brockman, 2018).

Ebeveynlik Tarzı: Anne babanın, çocuk yetiştirme ve ebeveynliğe ilişkin tutumları, davranışları ve beklentileridir (Darling ve Steinberg, 1993).

Duyarlılık: Ailede sıcaklık ve sevginin hakim olduğu, çocuğun duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarının görülüp karşılandığı, birey olarak kabul gördüğünü hissettiği bir aile atmosferine karşılık gelmektedir (Grolnick, 2003).

Psikolojik Kontrol: Ebeveynin çocuğun duygu, düşünce ve ihtiyaçlarını göz ardı ederek müdahalesi ve iç dünyasını yönetme çabasıdır (Barber, Shagle ve Olsen, 1994).

Özerklik Desteği: Ebeveynleri tarafından çocuğun bağımsız düşünme, karar verme ve eyleme geçme süreçlerinin desteklenerek teşvik edilmesidir (Silk, Morris, Kanaya ve Steinberg, 2003)

Davranışsal Denetim: Ebeveynler tarafından, duygu ve düşüncelerin değil davranışların çocuğa akılcı bir neden sonuç ilişkisi sunularak izlenmesi ve düzenlenmesidir (Barber, Maughan ve Olsen, 2005).

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Ebeveynlik

Aile her bir üyenin çeşitli roller üstlendiği dinamik bir sistemdir ve bu sistemin fertleri arasındaki etkileşim, hem bireyleri hem de sistemin bütünü etkilemektedir (Kağıtçıbaşı, 2017; Özgüven, 2001). Aile içindeki rollerden biri olan ebeveynliğin öncelikle çocuğa, uzun vadede de topluma ve gelecek nesillere etkisi nedeniyle, ebeveynlik araştırmaları uzun yıllardır psikoloji, sosyoloji, antropoloji, hukuk gibi pek çok farklı disiplinde ilgi çeken bir araştırma alanı olmuştur. Ebeveynlik genel hatlarıyla çocuğun doğum öncesi süreçten başlayarak sosyal, duygusal, bilişsel ve fiziksel açıdan sağlıklı bir gelişim göstermesi için uygulanan amaçlı eylemlerin tamamı olarak tanımlanmaktadır (Hoghughı ve Long, 2004). Çocuğun içinde büyüdüğü ailenin çocuk yetiştirme ve ebeveynliğe ilişkin tutumları, davranışları ve beklentileri ise ebeveynlik tarzı olarak adlandırılır (Darling ve Steinberg, 1993). Anne babanın çocuğa karşı sergilediği tutum ve davranışlar aynı zamanda içinde bulundukları toplumun kültürel değerlerini de aktararak çocuğun sosyalleşme sürecinin öncülü görevi görmektedir (Grusec, Goodnow ve Kuczynski, 2000).

2.1.1. Ebeveynlik Tarzlarına İlişkin Kavramsallaştırmalar

Psikoloji alanyazınında ebeveynlikle ilgili çalışmaların geçmişine bakıldığında farklı unsurlara odaklanılan çeşitli kavramsallaştırmaların yapıldığı görülmektedir. Ebeveynlik tarzlarına ilişkin yapılan erken dönem çalışmalarda, davranışçı yaklaşımın kurucu teorisyeni olan Watson'ın (1928), çocuk yetiştirme üzerine davranışçı perspektiften getirdiği yorum ve öneriler dikkat çekmektedir. Çocuk yetiştirmeyi bir bilim olarak gören Watson, ebeveynliğe “kontrol” odaklı yaklaşarak olumsuz duygusal tepkiler, çocuğun uygun olmayan davranışlarını ele almak, sevgi/yakınlık ve günlük rutinler gibi konularda ailelere önerilerde bulunmuştur. Çocuğun özerkliğini destekleyici ancak sevgi ve yakınlık konusunda oldukça kısıtlayıcı, sarılmak, öpmek, kucağa almak gibi fiziksel yakınlıkların kesinlikle önerilmediği tavsiyeleri döneminde sert eleştiriler almasına neden olmuştur (Bigelow ve Morris, 2001).

Ebeveynlik alanyazını, Symonds'ın (1939) ebeveynlikte kabul/red ve baskınlık/itaat sınıflamasıyla (akt. Saltürk ve Şener, 2021) ve Baldwin'ın (1948) demokrasi ve kontrol unsurlarına dikkat çekmesiyle gelişmeye devam etmiştir.

Baldwin çalışmasında (1948) demokrasi boyutunu; aile içi karar alma mekanizmalarında ya da çocuğun dâhil olduğu farklı alanlarda fikirlerine önem verilerek eşit bir aile üyesi kabul edildiği, kaliteli bir iletişim iklimi olarak açıklamaktadır. Bu iklimde ilgi, yakınlık ön plandadır. Kontrol boyutunda ise çocukların ebeveyn kararlarını sorgulamaksızın uyması beklenir; düşünce ve davranışlarının ebeveynlerinin belirlediği çerçeve içinde sınırlı kalarak aileye edilgen bir katılım göstermeleri beklenmektedir. Demokratik bir aile atmosferi sunan aileler ile kontrolcü ailelerin çocuklar üzerindeki etkileri incelendiğinde, demokratiklik unsurlarının ön planda olduğu aile yapılarındaki çocukların daha atılgan ve uyumlu; kontrolcü aile yapılarında gelişim gösteren çocukların ise daha uyumsuz, negatif ve isyankar özelliklerde olduğu görülmüştür (Baldwin, 1984).

Ebeveynlik tarzlarını sistematik bir çerçeveye oturtmak amacıyla yapılan çalışmalar eskiye dayansa da bu kavramın ampirik bir zemine oturması Baumrind'in (1966) ebeveynlik tarzı kavramını tanımlayıp alt unsurlarını açıklamasıyla hızlanmıştır. Baumrind çalışmalarında (1967, 1971a, 1971b, 1980, 1996, 2005) anne babanın çocuğun yetiştirme sürecindeki tüm tutum ve davranışları olarak tanımladığı ebeveynlik tarzı (stili) kavramının, aile için sosyalizasyon sürecinde çocuğa kendi değer ve inançlarını aktarmanın bir yolu olduğuna vurgu yapmıştır. Çocukların sınırlar dâhilinde özgürce büyümesine fırsat verilmesi gerektiğini öne süren Baumrind (akt. Pandoyi ve Jain, 2021), çocuğun bireyselliğini zedelemekten ebeveyn kontrolünü öne çıkarmıştır.

Ebeveynliği, talepkarlık (demandingness) ve duyarlık (responsiveness) boyutları üzerinde bu kavramların iki zıt ucunu kapsayacak şekilde çerçeveselendiren Baumrind (1971), dört boyut üzerinden *otoriter/yetkeci* (authoritarian), *demokratik/yetkili* (authoritative) ve *izin verici* (permissive) olmak üzere üç temel ana babalık tarzı tanımlamıştır. Otoriter aileler sıcaklık, duyarlık ve sağlıklı iletişim düzeyi düşük olan, çocuğun aile içi kurallara sorgulamaksızın itaatinin beklendiği yapılardır. Kurallara uyulmaması cezayla sonuçlanır. Ebeveynlerin çocuktan karşılmasını beklediği yüksek standartlar söz konusudur ve bu taleplerin çocuğun istek ve ihtiyaçlarıyla uyumluluğu göz önünde bulundurulmaz (Yılmaz, 1999; Sümer ve Güngör, 1999). Alanyazında otoriter ebeveynliğin çocuklarda reddedilme olarak algılandığı ve ebeveyn reddi algısının da duygusal ve davranışsal problemlere

yatkinlıkla ilişkili olduğu görülmektedir (Deater-Deckard, 2004; Rohner ve Britner, 2002).

Demokratik ailelerde, Baldwin'in (1948) de öne sürdüğü gibi, aile içinde açık iletişim söz konusudur. Duyarlık ve sıcaklık düzeyi yüksektir; çocuk ilgi, yakınlık ve şefkat duygularını deneyimlediği bir aile ortamında aile kararlarında söz sahibidir. Ebeveynler çocuğun istek ve ihtiyaçları doğrultusunda esneklik gösterebilir. Optimum düzeyde bir denetim mekanizmasıyla birlikte çocuğun özerkliğini destekleme hali görülmektedir (Kağıtçıbaşı, 2017). Ebeveyn kontrolü ve çocukta beklenen standartlar söz konusudur ancak bunlar akılcı bir zeminde, çocukla iletişim halinde yapılandırıldığı için çocuğun içselleştirerek katılım sağladığı görülmektedir. Demokratik aile ikliminin, çocukların psikolojik gelişim, öz-denetim ve uyumlarına ilişkin olumlu etkileri olduğu saptanmıştır (Hoghugh, 2004; Sümer, Aktürk ve Helvacı, 2010).

İzin verici ailelerde duyarlık ve sıcaklık düzeyi yüksektir ancak çocuğun ihtiyaç duyduğu denetim ve sınırlar konusunda eksiklik vardır. Çocuğun sınırları ve öz-denetimi öğrenme sürecini sekteye uğratacak düzeyde bir serbestlik ortamı mevcuttur. Bu aile ikliminde büyüyen çocukların öz-düzenleme becerileri, sorumluluk alma gibi konularda zorluk yaşadıkları görülmektedir (Baumrind, 1996; Spera, 2005).

Tablo 1. *Baumrind'in Ebeveynlik Tarzı Sınıflaması*

	Duyarlık	Denetim
Otoriter (yetkeci)	Düşük	Yüksek
Demokratik (yetkili)	Yüksek	Yüksek
İzin verici	Yüksek	Düşük

Ebeveynlik tarzları üzerine Baumrind'in çalışmalarının temelinden ilerleyen ardıl çalışmalar ise ebeveynlik tarzlarının duyarlık; ilgi ya da kabul ile denetim; kontrol ya da disiplin iki boyutun yüksek ve düşük düzeyli kombinasyonlarıyla oluşan dörtlü bir ebeveynlik tarzı kavramsallaştırmasını öne sürmüşlerdir (Darling ve Steinberg, 1993; Maccoby ve Martin, 1983; Steinberg, Lamborn, Darling, Mounts ve Dornbusch, 1994). Maccoby ve Martin (1983) çalışmalarında tanımlanamayan dörtlü ebeveynlik sınıflamasında Baumrind'in "izin verici ebeveynlik" kategorisini izin verici – hoşgörülü/müşahakar ve izin verici- ihmalkar olarak iki başlıkta değerlendirmektedir (akt. Maccoby, 1992). Bu kategorizasyona göre izin verici/müşahakar ebeveynlik yüksek düzey duyarlık ve düşük düzey denetimle

otoriter ebeveynliğin tersi; izin verici/ihmalkar ebeveynlik ise düşük düzey duyarlık ve düşük düzey denetimle demokratik ebeveynliğin tersi tutumlara işaret etmektedir. İzin verici/ihmalkar ebeveynler en olumsuz ebeveynlik profili oluşturarak çocuğa vakit ayırmak ve ilgi göstermekte olduğu gibi sınır koymak ve denetim sağlamakta da çabasızlık sergilerler (Partridge ve Rinaldi, 2020).

Darling ve Steinberg çalışmalarında (1993) çocuğun yetiştirilme sürecinde ebeveynleri tarafından yaratılan iklimin gelişimini nasıl etkilediğine dair daha iyi bir açıklama getirebilmek için bütüncül bir model önerisi yapılandırmıştır. Araştırmalarında, ebeveynlik uygulamaları ile ebeveynlik tarzı arasında bir ayrım yapılmasının sosyalizasyon sürecinin daha iyi anlaşılmasına hizmet edeceği belirtilmektedir. Alanyazında yapılan araştırmalar, ailelerin benzer ebeveynlik tarzlarına sahip olsalar da ebeveynlik uygulamalarının farklılaşabildiğini göstermektedir (Doğan ve Yalçın, 2021; Kahraman ve Irmak, 2019). Ebeveynlik uygulamaları, çocuk yetiştirme sürecinde çocuğun sosyalleşme ve ebeveyninin hedeflerine ulaşabilmesi amacıyla sergilenen davranışsal boyutu ifade etmektedir. Ebeveynlik tarzlarını ise ebeveynlik amaçları, bu amaçlar doğrultusunda gelişen ebeveynlik uygulamaları ve ebeveyn – çocuk ilişkisinin birleşimi oluşturmaktadır. Başka bir deyişle ebeveynlik tarzı pek çok değişkeni kapsayan ve bu nedenle kültürden de etkilenmekte olan genel bağlamdır (Spera, 2005).

Baumrind'in tipolojisinin uzun süre hakim anlayışı oluşturduğu; ebeveynliğin çocuklar üzerindeki gelişimsel etkilerin saptanabilmesi adına sonraki dönemde yapılan araştırmalarda, eylem odaklı olması nedeniyle ebeveynlik uygulamalarının daha güçlü bir yordayıcı olduğu görülmektedir (Stevenson - Hinde, 1998). Alanyazında *duyarlık/ ebeveyn sıcaklığı/ desteği, özerklik verici davranışlar ve ebeveyn kontrolü/denetiminin* en sık çalışılan ebeveynlik davranışları olduğu görülmektedir (Darling ve Steinberg, 1993; Peterson, 2005).

Duyarlık, çocuğun ailesiyle sıcaklık, sevgi paylaştığı, duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarının görüldüğü ve karşılık bulduğu, birey olarak kabul gördüğünü hissettiği bir aile iklimine işaret etmektedir (Grolnick, 2003). Alanyazında aile desteği, kabulü, sıcaklığı gibi ifade biçimleri de olan bu kavram, Bağlanma Kuramı'nın öncü araştırmacılarından Ainsworth, Blehar, Waters ve Wall (1978) tarafından tanımlanan "anne duyarlılığıyla" paralellik göstermektedir. Bebeklik döneminde büyük oranda

birincil bakım veren ebeveyn anne olduğu için genelde annelik üzerinden açıklansa da, bu kavram bakım veren ebeveynin bebeğin ihtiyaç ve işaretlerini doğru algılayıp bu ihtiyaca zamanında cevap verebilmek için hazır bulunuşluk düzeyini ifade eder (Metin - Orta ve Sümer, 2016). Ebeveynin çocuğun ihtiyaç mesajlarını fark edip bu gönderileri doğru yorumlayabilmesi, zamanında karşılık verebilmesi ve en uygun müdahaleyi gerçekleştirmesi gerekmektedir. Ebeveynin kendi duygudurum ve ihtiyaçları ile çocuğun ihtiyaç ve istekleri arasında esneklik gösterebilen bir denge sağlayabilecek yeterlilikte olması önem taşımaktadır (Sümer, 2017). Ainsworth ve arkadaşlarının anne duyarlılığı kavramsallaştırmasında öne çıkan diğer yapılar ise; kabul edici ya da reddedici tutumlar, işbirliği ya da müdahaleci yaklaşım ve hem fiziksel hem duygusal bağlamda ulaşılabilir olma düzeyidir. Kabul/red boyutu ebeveynin çocuktan kaynaklı deneyimlediği olumsuz duyguları ve bunlarla ilgili duygu ve çatışma yönetimi becerisini ifade etmektedir. İşbirliği / müdahale boyutu ebeveynin tutumlarını çocuğun bireysel farklılıklarını, özerkliğini ve isteklerini göz önünde bulundurarak yapılandırabilmesi yetisidir. Çocuğun keşif süreci ve girişimlerine gerekli olmayan durumlarda da dahil olmak kontrolcü, müdahaleci bir yapıyı işaret eder. Son boyut olan ulaşılabilirlik ise bakım veren ebeveynin hem fiziksel hem de duygusal olarak ulaşmaya müsait olması, ihmalkar olmamasını ifade etmektedir (Ainsworth ve ark., 1978).

Bağlanma kuramında duyarlılık boyutu, bakım veren ve yenidoğan arasındaki ilişki üzerinde temellendirilmiş olsa da bu boyutların ifade ettiği duyarlılık/sıcaklık/kabul düzeyi her yaştan çocukla kurulan ilişkide çocuğun gelişim döneminin ihtiyaçları perspektifinden değerlendirmeye uygundur. Ebeveynlik davranışı olarak duyarlılık, psikolojik boyutunun yanı sıra fiziksel yakınlık, sarılma öpme davranışları, kaliteli vakit geçirme etkinliklerini de kapsayan çok yönlü bir yapıdır. Aileden algılanan yüksek duyarlılık düzeyi çocuklarda sosyal, bilişsel ve akademik gelişime olumlu etki etmektedir (Letourneau, 2020).

Alanyazında öne çıkan bir diğer ebeveynlik davranışlarını *ebeveyn kontrolü/denetimidir*. Kontrol kavramı cezalandırma, utandırma, sevgiyi geri çekme, özerkliği zedeleyici davranışlar gibi örseleyici etkisi olabilecek davranışlardan; açıklama, istişare etme, izleme gibi çocuk üzerinde olumlu etkileri olan davranışlara kadar geniş bir perspektifte dağılım göstermektedir (Kındap Tepe ve Sayıl, 2012). Ebeveynlik

tarzlarına dair sosyalizasyon süreci üzerinden ilk sınıflamalardan birini yapan Symonds (1939), kontrole ilişkin; ailenin çocuklardan sorumlu olduğu tek konunun koruyup bakım vermek olmadığını aynı zamanda kendi kültürel örüntülerine uyumlu birer birey olmaları adına yönlendirmek ve kontrol etmek durumunda olduğunu ifade etmiştir (Akt. Sayıl ve Kındap Tepe, 2017).

Farklı kültürlerde yürütülen, ebeveyn denetiminin çocuk üzerinde etkilerinin incelendiği araştırmalar denetimin anlamının hem çocuk hem de ebeveyn için içinde bulundukları kültürün özelliklerinden doğrudan etkilendiğini ortaya koymaktadır (Kağıtçıbaşı, 2017). Çoğunlukla yüksek düzey ebeveyn denetimine, çocuğun özerkliğinin fazla önemsenmediği toplulukçu kültürlerde rastlanmaktadır. Ancak bunun yaygın ve makul görüldüğü toplumlarda çocuğun yüksek ebeveyn denetimini sevgisizlik ya da reddedilme olarak algılamadığı görülmektedir (Kağıtçıbaşı, 2012; Rohner ve Pettengill, 1985; Soenens, Park, Vansteenkiste ve Mouratidis, 2012). Aksine çocuk yetiştirmede sıkı denetimin yaygın görüldüğü Asya kültüründe algılanan düşük denetim düzeyi ve yüksek özerklik aile tarafından reddedilme ve sevilmemeye hislerine yol açabilmektedir (Trommsdorff, 2009).

Ebeveyn kontrolü kavramının hem kültürden doğrudan etkilenişi hem de çeşitlilik gösteren tutum ve davranışlar üzerinden inceleniyor olması alanyazımda farklı tanımlar ve araştırmalarda tutarsız bulgulara yol açmıştır (Barber, 1996; Grolnick ve Pomerantz, 2009). Kontrol kavramını ve etkilerini daha iyi inceleyebilmek adına Barber, Olsen ve Shagle (1994) *psikolojik kontrol* ve *davranışsal denetim* olmak üzere ikili bir sınıflandırma öne sürmüştür. *Davranışsal denetim* çocuğun özerkliğinin değil davranışlarının gözetlenerek belirli kurallar çerçevesinde düzenlenmesidir. Davranışların izlenmesi, ebeveynin çocuğun eylemlerinden haberdar olması, tutarlı bir disiplin örüntüsü sunuyor olması ve bütün bunların nedensellik çerçevesinde yapılandırarak iletişim içinde çocuğa sunuluyor olması bu kapsama girmektedir (Barber ve ark., 2005; Grolnick, 2003). Davranışsal denetim, erken yaşlarda çocuğa sınırları öğretmek ve kurallar belirlemek şeklinde seyrederken ergenlik döneminden itibaren sınır ve kuralları öğrenip içselleştirmiş olması beklentisiyle davranışların izlenmesi olarak kendini göstermektedir (Stattin ve Kerr, 2000).

Psikolojik kontrol ise çocuğun duygu, düşünce ve ihtiyaçlarına duyarsız bir yaklaşımla müdahale ederek iç dünyasını yönetme çabasıdır (Barber ve ark., 1994). Çocuğun kişiliğine müdahaleyi içermesiyle özerkliği zedeleyici bir etkisi olan psikolojik kontrol; sevgiyi geri çekme, utandırma, aşırı eleştirelilik gibi manipülasyon teknikleriyle doğrudan ya da örtük müdahaleleri kapsamaktadır (Barber, 1996). Çocukları üzerinde psikolojik kontrol kuran ebeveynler, çocuğun kendini ifade etme, kendi ihtiyaçlarına duyarlı olma ve dolayısıyla öz-düzenleme becerilerine de olumsuz etki yaratmaktadırlar. Dışarıdan algılanan müdahalenin çocuğun bu değerleri içselleştirmesine zarar vermesi, dışsal düzenleyicilere duyduğu ve duyacağı ihtiyacı arttırmaktadır (Grolnick, 2003). Çocuğun algıladığı psikolojik kontrol düzeyi; düşük özsaygı, öz-yeterlik algısı, depresyon gibi içselleştirme ve zorbalık, saldırganlık, davranış bozuklukları gibi dışsallaştırma problemleri için risk teşkil etmektedir (Barber, 1996; Barber ve Harmon, 2002, akt. Sayıl ve Kındap, 2010).

Özerklik desteği, ebeveynler tarafından çocuğun bağımsız düşünme, karar verme ve eyleme geçmesine teşvik etmesidir. Bu sayede çocuğun gelişim dönemleri ilerledikçe ebeveyn desteği olmaksızın kendi yaşamının sorumluluğunu alıp yönetebilmesi beklenmektedir (Soenens ve Vansteenkiste, 2010). Özerklik desteği alanyazında başlangıçta, psikolojik kontrole bağlı bir değişken olarak değerlendirilip bu iki kavramın ebeveynlik davranışlarında birbirinin iki zıt ucunu yansıttığı öne sürülmüştür (Schaefer, 1965). Psikolojik kontrol düzeyinin yüksekliğinin özerklik desteğinin düşüklüğünü yordadığı ifade edilmiştir (Barber, 1996). Psikolojik kontrol ve özerklik desteği ilişkisinin daha net ortaya konabilmesi adına yürüttükleri çalışmalarında Silk, Morris, Kanaya ve Steinberg (2003) bu iki değişkenin birbirinin doğrudan zıt kavramları değil; ayrı faktörler olduğunu yapısal eşitlik modelleriyle ortaya koyarak *özerklik desteğini* ebeveynlik davranışlarının dördüncü boyutu olarak tanımlamıştır. Buna göre özerklik desteğinin düşüklüğü psikolojik kontrol düzeyinin yüksekliği anlamına gelmiyor olabilir; ebeveynler hem psikolojik kontrol sergileyip hem de özerklik destekleyici tutumlar gösteriyor ya da iki düzeyde de düşük davranışlarda bulunuyor olabilir.

Özerklik kavramını merkezine alan başka bir yaklaşım da Deci ve Ryan (1985) tarafından öne sürülen “Öz-Belirleme Kuramı”dır. Sosyalizasyon sürecinde kişilik ve motivasyonel yapıların gelişimini açıklamak için geliştirilen kuram, bireyin

eylemlerinin dışsal faktörlerden ziyade kendi içselleştirmiş olduğu değerler doğrultusunda yaptığı seçimlerle şekillenmesine dayanmaktadır (Deci ve Ryan, 1985;1991; Ryan ve Deci, 2000). Davranışların başlatılması, sürdürölmesi ve düzenlenmesinde bireyin deneyimlediği seçim duygusu vurgulanmaktadır (Deci, Connell ve Ryan, 1989). Kuramın amacı sosyalizasyon süreçlerinde bireyler ve dolayısıyla toplumların sağlıklı gelişimini sağlayan ve bütünsel bir iyilik hali oluşturan faktörlerin belirlenmesidir (Ryan ve Deci, 2000).

Özerklik, yeterlik ve ilişkili olmak Öz- Belirleme Kuramı'nda bireyin iyilik hali için karşılanması gerektiğini belirttiği evrensel üç temel psikolojik ihtiyaç oluşturmaktadır (Deci ve Ryan, 2000). Bireyin içinde bulunduğu aile ve sosyal çevre tarafından bu ihtiyaçların desteklenip doyuruluyor olması bireyin bütünsel olarak gelişimini, işlevselliğini ve iyilik halini olumlu etkilemektedir (Grolnick, Gurland, DeCoursey ve Jacob, 2002; Ryan, 1995). Kuramda tanımlanan temel psikolojik ihtiyaçlardan yeterlik, bireyin sosyal çevresiyle etkileşimlerinde iyi bir izlenim bırakabilmesi ve dış dünyayla başa çıkarken kendini başarılı olarak algılayabilmesine yönelik duyduğu gereksinimi ifade ederken; ilişkili olmak ise bireyin yakınlık ve destek hissettiği, tatmin edici sosyal ilişkilerle aidiyet duygusunu deneyimlemeye yönelik ihtiyaçını ifade etmektedir (Deci ve Ryan, 1985;2000). Özerklik ise bireyin kendi davranışlarını seşmesi ve bunların sorumluluğunu alarak eylemlerini hayata geçirenin kendisi olduğunu deneyimlemesidir. Bireyin dışsal bir ödöl beklentisi, cezadan kaçınma, ya da herhangi bir içsel baskı hissetmeksizin bu seşimleri yapıyor olması esastır (Gurland ve Grolnick, 2005; Ryan, Deci, Vansteenkiste ve Soenens, 2021). Literatürde özerkliğin diğer iki temel ihtiyaça göre bireyin iyilik hali açısından daha öne çıktığını gösteren çalışmalar mevcuttur Deci ve Ryan, 1985; Deci ve Ryan, 2013; Ryan, 1995).

Öz – belirleme kuramına göre ebeveynlerin çocuğun özerkliğini desteklemesi salt aileden bağımsızlaşma değil, ilişkilerin besleyici bir şekilde sürdürölü ve kişisel ilgi ve değer yargılarını keşfedip seşimlerde bulunmasını kolaylaştıran empatik uygulamaları ifade etmektedir (Soenens ve ark. ,2007). Ebeveyn tarafından algılanan özerklik desteğinin çocuk ve ergenler üzerinde etkilerinin araştırıldığı çalışmalarda, kuramın varsayımlarıyla tutarlı olarak, algılanan özerklik desteğinin kişinin temel psikolojik ihtiyaçlarından aldığı doyum, olumlu sosyal davranışlar ve çocuk/ergenlerin

akademik işlevselliğine olumlu etkileri olduğu görülmektedir (Gagné, 2003; Grolnick ve Ryan, 1989).

2.1.2. Ebeveynlik Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Unsurlar

Ebeveynlik, gözlemlenebilen tutum ve davranışların yanı sıra art alanda ebeveynliğe ilişkin bilişsel süreçlerle şekillenen ve ailenin içinde bulunduğu toplumun kültürel özellikleri, ailenin sosyoekonomik düzeyi, yaşadıkları bölgenin özellikleri, çocuğun mizaç özellikleri, cinsiyeti gibi pek çok faktörden etkilenen çok boyutlu bir yapıdır (Nacak vd., 2011). Bu yapıyı daha iyi anlayabilmek adına davranışlarla birlikte ebeveynlik bilişlerine de odaklanılmaktadır (Kuczynski, 1984).

Anne babalar çocuk yetiştirme sürecinde belli değerler ve bu değerlere göre şekillenmiş, çocukları için ulaşmalarını istedikleri hedefler doğrultusunda, onların bu amaca ulaşmalarına yardımcı olacağını düşündükleri şekilde hareket ederler (Selçuk ve Yavuz, 2017). Bu kapsam “*ebeveyn bilişleri*”ni inşa eder. Ebeveynliğe ilişkin düşünceler, tutumlar, hedef, beklenti ve değerler ebeveynlik bilişlerinin bileşenlerindendir. Ebeveynlik değerleri; diğer bilişleri doğuran, anne babanın kendisinden sonraki kuşağa aktarmak istediği düşünce, tutum ve davranışlara ilişkin yapının tümüdür. Ebeveynin çocuğunun kazanmasını dilediği düşünce ve davranışlar yani ebeveynlik hedefleri değerlerle doğrudan ilintilir (Grusec ve Ungerer, 2003).

Ebeveynlik düşünceleri; ebeveynin çocuk ve onu yetiştirme sürecine ilişkin varsayımları, kabulleridir. Algılar ve atıflar, alanyazında ebeveynlik düşünceleri üzerinde araştırmalarda öne çıkan iki unsurdur (Okagaki ve Bingham, 2005). Algılar anne babanın çocuğun davranışlarına ilişkin değerlendirme ve yorumlarını ifade ederken atıflar bu davranışın nedenlerine ve çocuğun niyetine ilişkin çıkarsamalarıdır (Kil, Martini ve Andrade, 2020). Ebeveynlerin algı ve atıfları çocuğun davranışına karşı verdikleri tepkide doğrudan etkilidir. Uygun olmayan bir davranışın kasıtlı ya da kazara yapıldığına ilişkin yorumu ebeveynin çocuğa yaklaşımında farklılığa neden olacaktır. Aynı ebeveynin başka zamanlarda aynı çocuğun sergilediği tam olarak aynı davranışa dahi farklı nedenler atfedebiliyor olması, ebeveynin çocuğa gösterdiği tutum ve davranışların çocuğun davranışından ziyade kendi kişisel algı ve yorumlarından ileri geldiğini göstermektedir. Yani ebeveynin kişisel düşünme biçimleri çocukla ilgili tutum ve davranışlara öncül oluşturmaktadır (Bornstein, Putnick, & Suwalaky, 2018;

Grusec ve Ungerer, 2003). Ebeveynlik bilişlerinde değişim yaratarak ebeveynlik davranışlarında farklılaşma sağlamak mümkündür.

Ebeveynlik davranışlarının, bilişlerine göre alanyazında daha sık çalışılan bir konu olması somut, ölçülebilir ve gözlenebilir olmasının yanı sıra farkındalık bağlamında da daha ulaşılabilir bir kaynak olmasından ileri gelmektedir. Kişiler bu süreçlerin çoğunlukla farkında olmasa da, ebeveynlik bilişleri çocuk gelişiminde sadece davranışları doğurarak kendisini göstermez (Selçuk ve Yavuz, 2017). Ev ve aile hayatının fiziksel düzenlenmesinden, çocuğun aile içindeki öncelik sıralamasındaki konumu, ailenin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilintili şemaları ve çocuğa cinsiyetinden dolayı yüklenen anlamlara kadar çocuğa davranışsal olarak gösterilmese de ebeveyn bilişlerinden etkilenen geniş bir perspektif söz konusudur. Örnek verilecek olursa cinsiyete özgü bilişleri nedeniyle kız ve erkek çocuklarından farklı beklentileri olan ailelerin çocuklarında da kendileri için benzer bilişler geliştiği saptanmıştır (Tenenbaum ve Leaper, 2002).

Ebeveynlik bilişlerinin de diğer bilişsel süreçlerde olduğu gibi kültür ve toplumsal bağlamdan bağımsız gelişmesi mümkün değildir. Temelde bir sosyalizasyon aracı olan ebeveynlikte, ebeveynlerin bilişsel yapıları, anne baba olmaya ve çocuklara, çocukların davranışlarına attettikleri anlamlar bir parçası oldukları kültürden yüksek düzeyde etkilenerek şekillenir. Ebeveynlik bilişleri o kültürde uygun görülen, işlevsel olan uygulamalara göre şekillenerek kültüre uygun hedef, tutum ve davranışlarda kendini göstermektedir (Bornstein & Cote, 2004; Chao, 1994). Alanyazında göçmen ailelerle yapılan çalışmalar, farklı kültürel değerlere sahip ülkelerde yaşıyor ve çocuk yetiştiriyor olsalar da ailelerin ebeveynlik biliş, değer ve tutumlarının kendi kültürel değerleriyle tutarlılık içinde olduğunu göstermektedir (Sun & Mulvaney, 2022; Yağmurlu ve Sanson, 2009). Kağıtçıbaşı ve Ataca (2005) Türkiye’de bir metropol ve iki kırsal alanda üç farklı sosyoekonomik düzeyden gelen ailelerin üç kuşağında çocuğa atfedilen değerlerin incelendiği otuz yıllık boylamsal bir araştırma yürütmüştür. Çocuğa atfedilen psikolojik, sosyal ve ekonomik değerlerin incelendiği araştırmada; psikolojik değer ebeveyn olmaktan duyulan tatmin ve keyfi, sosyal değer ebeveynliğin getirdiği sosyal kabul ve toplumsal konumu, ekonomik değer ise çocuktan maddi beklentiyi işaret etmektedir. Araştırma otuz yılda çocuğa atfedilen psikolojik değerde ciddi bir yükseliş ve ekonomik değerde aynı oranda bir

düşüşü ortaya koymuştur. Çocuğa ekonomik değer atıflarının daha yüksek olduğu ve çoğunlukla düşük sosyoekonomik düzeyden gelen ailelerde itaat ve bağıllık beklentisiyle birlikte otoriter tutumlar; psikolojik değer atfeden ailelerin ise özerklik desteğini ön plana çıkardığı görölmektedir.

Ebeveynlik biliş ve davranışlarında etnik kültür, eğitim düzeyi, yaşanan bölge, gelir düzeyi gibi farklılıkların etkilerine rağmen benzer özellikleri gösteren ortamlardaki ailelerde bile dikkat çekici ayrımlar görölmektedir. Aynı kültürel özelliklerin dâhilinde gelişen farklılıkları anlamak adına Belsky'nin ortaya koyduğu Süreç Modeli'ne (1984) göre ebeveynlik tarzları üç temel unsurdan etkilenmektedir. Bunlar:

- a. Ebeveynin kişisel ve psikolojik özellikleri ile kaynakları
- b. Çocuğun bireysel özellikleri (mizaç, yaş, cinsiyet vb.)
- c. Bağlamsal stres ve destek kaynaklarıdır (sosyal destek, iş ortamı, evlilik ilişkisi vb.).

Modele göre bu üç unsur, hem ebeveynlik tarzı hem de çocuk üzerindeki etkilerinin belirleyicisidir. Ebeveynin kişisel ve psikolojik özellikleri, mizaç yapısı, kendi ailesinden algıladığı ebeveynlik tarzları, kendini yatıştırabilme becerisi çocuğıyla kurduğu ilişkide gösterdiği tutum ve davranışlarda kendini göstermektedir. Aynı şekilde çocuğun bireysel özellikleri de ebeveynin ona ve davranışlarına yönelik atıflarını şekillendirmede etkili olmaktadır. Ebeveynin hayatında başta evlilik uyumu olmak üzere diğer alanlarda aldığı destek ya da yaşadığı stres faktörü de ebeveynlik tarzına yansımaktadır. Prinzie ve arkadaşlarının (2009), “Beş Faktör Kişilik Kuramı” perspektifinden ebeveynlerin kişilik özellikleri ve ebeveynlik tarzları ilişkisini ortaya koymak adına yürüttükleri çalışmada; ebeveynin dışadönüklük, uyumluluk, deneyimlere açık olma ve sorumluluk yüksek düzeyleri ile ebeveynliklerinde sıcaklık ve davranışsal denetimin ilişkili olduğu saptanmıştır. Aynı çalışmada özerklik desteğinin ilişkili olduğu kişilik özelliklerinin yüksek düzeyde uyumluluk ve düşük düzeyde nevrozizm olduğu görölmektedir.

Bütün bu açılardan bakıldığında ebeveynliği değerlendirebilmek adına hem bireysel hem de kültürel unsurları göz önüne alan bütüncül bir perspektifle yaklaşılması gerektiği görölmektedir.

2.1.3. Ebeveynlikte Babalık Rolü ve Baba Katılımı

2.1.3.1. Geçmişten Bugüne Babalık Roller

Ebeveynlik çocuğun biyopsikososyal gelişim sürecini etkileyen birincil faktördür. Alanyazında ana babalık terimiyle de açıklanan ebeveynlik kavramı üzerine yapılan araştırmalarda, öncelikli olarak annenin ebeveynlik tutum ve davranışlarının incelenip çocuk üzerindeki etkilerinin ortaya konmaya çalışıldığı görülmektedir. Biyolojik, kültürel, ekonomik, tarihsel ve pek çok yönden, yakın geçmişe kadar çocuğun yetiştirilmesinden sorumlu ilk kişi olarak anne kabul edilmektedir (Kuzucu, 2011). Bu geleneksel bağlamda baba ise aileye ekonomik katkı sunmak için büyük oranda ev dışında çalışmakta olan, aile içinde düzen ve otoriteden sorumlu çoğunlukla duygusal mesafeli ve katı bir roledir (Cabrera vd., 2000). Ebeveynlik rollerinin içinde bulunulan toplumun kültürel özelliklerinden ve zamanın koşullarından bağımsız değerlendirilmesi mümkün değildir. Bir erkeği baba yapan biyolojik olarak dünyaya gelmesine vesile olduğu canlı olsa da, babalık rolü bireyin içinde bulunduğu toplumun erkekten ve çocuk yetiştirme sürecinden beklentileri ile bireyin bu beklentileri üstlenme biçimi sentezinde karakterize olur. Coltrane'e göre (2010) babaların toplumsal süreçlerde etkilendiği ataerkil ilişkiler vasıtasıyla içselleştirdiği erkeklik algıları, babalık rolünü etkileyen öncüllerden biridir (akt. Bozok, 2018). Babaların babalık rolüne ilişkin kişisel algıları ve bu role atfettikleri değer kurdukları baba – çocuk ilişkisinde kendini göstermektedir (Gültekin Akduman ve Türkoğlu, 2015).

Babalık rolünün geçmişten bugüne değişimine bakıldığında kapsam ve yükümlülüklerinin zaman içinde değişim gösterdiği görülmektedir. Pleck (1984), Amerikan toplumunda babalık rollerinin dönüşümü için yaptığı sınıflamayı dört döneme ayırmıştır (Akt. Lamb, 2000). Buna göre Sanayi Devrimi'ne kadar olan süreçte babanın temel görevi ahlaki rehberliktir. İş ve ev konum itibarıyla çoğunlukla birbirinden ayrılmamış olduğu için baba ailesiyle birlikte daha fazla vakit geçirerek çocuğuna zanaati ya da ustalığıyla birlikte toplumsal hayatın kurallarını, ahlaki, dini bilgileri aktarmaktaydı. Sanayi Devrimi ve çalışma hayatının fabrikalara taşınmasıyla birlikte ailesiyle daha az vakit geçirmeye başlayan babanın rolü ahlaki rehberlikten evin geçimini sağlayan bir figüre evrilmiştir. Bu durum Batı'da iş ve toplumsal hayatın erkeklere; ev ve aile hayatının ise kadınlara atfedildiği bir ayrışmaya neden olmuştur (Çabuklu, 2007). Pleck'in (1984) sınıflamasında üçüncü döneme Büyük Buhran ve

akabinde İkinci Dünya Savaşı dönemi, toplumsal cinsiyet rollerinin yükselişe geçtiği; babanın özellikle de erkek çocukları bir cinsiyet rol modeli olması gerektiği inancının yerleştiği döneme karşılık gelmektedir (akt. Lamb, 2000). Babaların aile içinde ekonomik gücün de kaynağı olduğu bu dönemde babalık, atfedilen erkeksi rollerle birlikte ailesini denetimde tutan güçlü, mesafeli bir ataerki sembolü haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası aile ortamından uzun bir süredir uzakta olan baba figürünün telafisi adına iyi babalık kavramı işten geldikten sonra çocuklarıyla vakit geçirip onlarla oyun oynayan, ilgilenen bir anlayışa dönüşse de bu yüzeysel yaklaşımda babanın yine de çocukların bakımıyla ilgili sorumluluklarda bir rolü yoktur.

Yaşanan toplumsal ve ekonomik değişimlerle birlikte 1970’lerde “yeni babalık” söylemlerinin önem kazandığı görülmektedir (Belli, Akçay ve Bal Yılmaz, 2021). İkinci dalga feminizm hareketi ve kadınların iş hayatına katılımının artıp ekonomik bağımsızlığını kazanmasıyla, babanın ailenin geçimini sağlayan rolü zayıflamıştır. Bütün bu toplumsal değişimler annelik ve babalık rolleri arasındaki keskin ayrımın kapanmaya başlamasına ve babaların çocuğun hayatında hem bakım verme hem de duygusal bağlamda daha aktif, görünür bir hale gelmesine yol açmıştır (Zeybekoğlu, 2013).

Babalık rollerine ve katılımına yönelik değişim, Türkiye’de de benzer şekilde yaşanmaktadır. Alanyazında yapılmış sınırlı çalışmaya karşın anı kitapları incelendiğinde değişmekte olan baba figürüne dair pek çok bilgiye ulaşılmaktadır. Onur (2017) çalışmalarında incelediği anılardan yola çıkarak “çocuğunu uykusunda öpen”, sevgisini belli etmemesi gerektiği inancıyla mesafeli duran, geleneksel otoriter baba figürünü ortaya koyup bu eğilimin işbirlikçi, katılımcı bir baba figürüne dönüşümüne işaret eder. Kağıtçıbaşı (2017) da ülkemizde babalık rollerinin değişimini kentleşme ve modernleşmeyle gelişen modern aile yapılarında kadının aile içindeki konumunun değişmesi ve çocuğun aile içindeki değeri üzerine yaptığı araştırması doğrultusunda (2005) ekonomik değerinin düşüp psikolojik değerinin artmasıyla tartışmaktadır. Bu değişim süreçlerinde otorite figürü olan mesafeli baba profili de demokratik ve katılımcı baba modeline dönüşmektedir.

Türkiye’de babalık kavramına ilişkin yapılmış en kapsamlı ve güncel çalışmalardan biri “Anne Çocuk Eğitim Vakfı” (AÇEV) tarafından yürütülen

“Türkiye’de Babalığı Anlamak” araştırma serisidir. Serinin ilk araştırması “Türkiye’de Babalık ve İlgili Babalığın Belirleyicileri” (Akçınar, 2017), ikinci araştırması “Ebeveynlik, Erkeklik ve Çalışma Hayatı Arasında Türkiye’de Babalık” (Bozok, 2018) ve son raporu da “Erkeklik ve Babalık Halleri”dir (Tol ve Taşkan 2018). Çalışma Türkiye’nin elli bir ilinde, farklı sosyoekonomik ve yaş düzeylerinden, çocukları 0 -10 yaş arasındaki 3235 baba ile yürütülmüştür. Türkiye’de babalığın durumunu ortaya koymak ve araştırma bulgularından hareketle ilgili babalık davranışlarını arttırmak için planlanacak çalışmalara ışık tutmak amacıyla yapılan ilk çalışmada, ilgili babalık davranışları “bakım”, “kontrol” ve “yakınlık” davranışlarıyla tanımlanmıştır (Akçınar, 2017). Araştırma bulgularına göre çalışmaya katılan babaların %91’i çocukların bakımından anneyi sorumlu görmektedir. Kontrol boyutu için olumsuz cezalandırma yöntemleriyle disiplin tercih edilmektedir ve babaların bunun çocuk üzerindeki gelişimsel zararları hakkında bilgisi olmadığı görülmektedir. Yakınlık boyutunda ise katılımcı babalar çocuklarına sevgilerini gösterdiklerini, birlikte vakit geçirdiklerini ifade etmektedirler. Ancak %79’u için birlikte vakit geçirmenin birlikte televizyon izlemek anlamına geldiği araştırma bulguları arasındandır. Araştırmada ilgili babalığı en çok etkileyen unsurlardan birinin babaların toplumsal cinsiyet rollerine yönelik tutumları olduğu görülmektedir. Geleneksel ataerkil aile reisi inancına, kadınlara yönelik cinsiyetçi tutumlara sahip olmak ve ev içi sorumlulukları reddetmek ilgili babalık davranışlarının önünde engel oluşturmaktadır.

Araştırmanın ikinci basamağında “Ebeveynlik, Erkeklik ve Çalışma Hayatı Arasında Türkiye’de Babalık” araştırması Bozok (2018) tarafından ülkemizde baba olmayı toplumsal statü ve ekonomik değerler bağlamında incelemiştir. Buna göre babaların Türkiye’de hala birincil görevinin ailenin geçimini sağlamak olduğu görülmektedir. Ekonomik sorumluluk ve akabinde güç sahibi olmakla birlikte harcamalara, ev içi kararlara dair son sözün babada olduğu ve para kazanmak dışında sorumluluk üstlenmediği bir örüntü saptanmıştır. Ekonomik açıdan da uzun çalışma saatleri, babalık izinleri, kamu ve özel sektörde çocuk gelişimiyle ilgili ilk hedefin anne görülmesi de babaların ilgili babalık davranışları ve katılımının önünde engel teşkil etmektedir.

Araştırma serisinin üçüncü çalışmasında Tol ve Taşkan (2018) tarafından “Erkeklik ve Babalık Halleri” incelenmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak çeşitli sosyal

medya kanalları ve internet sitelerinde babalık söylemleri incelenerek otorite figürü olan geleneksel babalık ile eşitlikçi ve katılımcılığı ifade eden çizgi dışı babalık sınıflaması arasında beş kategori oluşturulmuştur. Araştırmanın diğer aşamasında ise üç büyük şehirde yaşayan 220 baba ve 50 anne ile derinlemesine görüşmelerle babalık algılarının kategorizasyonda nereye denk geldiği saptanmıştır. Buna göre katılımcılar arasında çizgi dışı babalık kategorisi %0.9 ile neredeyse karşılıksızdır. %35.5 ile katılımcıların üçte biri geleneksel babalık sınıfına denk düşmektedir. Araştırma bulgularında geleneksel babalık algısında devamlılık gösteren bir esneme görülmektedir (Tol ve Taşkan, 2018).

2.1.3.2. Baba Katılımı

Babaların çocuk yetiştirme sürecine daha fazla dahil olması, değişen babalık rolleriyle birlikte 1970'li yıllardan beri giderek artmıştır. Alanyazında baba katılımı başlangıçta çoğunlukla çocuk yetiştirme süreçlerine katılımı değerlendirilirken ilerleyen süreçlerde buna ek olarak Lamb, Pleck, Charnov ve Levine (1985) babaların sorumluluk dışında çocukla geçirmeye ayırdığı zamanı; Marsiglio, Day ve Lamb (2000) de babanın çocuğun hayatında olumlu, çok yönlü ve aktif katılımını vurgulamıştır. Bilimsel literatürde de gittikçe daha fazla dikkat çeken bir konu olan babanın çocuk gelişimindeki etkisinin incelenmesinde Lamb'ın (1979) baba katılımına ilişkin ortaya koyduğu, etkileşim, ulaşılabilirlik ve sorumluluk olmak üzere üç alt boyutlu kavramsallaştırma önemli bir teorik zemin oluşturmuştur (akt. Waynforth, 2013).

Etkileşim, babanın çocuğuyla birebir ilgilenerek geçirdiği zamanı, birlikte yaptıkları aktiviteleri ifade etmektedir. Karşılıklı iletişim halinde planlanan etkinliklerdir. *Ulaşılabilirlik* boyutu ise karşılıklı iletişim devam ediyor olmasa da çocuğun ihtiyaç duyduğunda babasına erişebileceğini biliyor olmasına karşılık gelir. *Sorumluluk* ise babanın çocuğun ihtiyaçları doğrultusunda bakım verme düzeyidir. Örneklenilecek olursa sağlık kontrollerini, okul toplantılarını takip edip ilgileniyor olması sorumluluk boyutunda baba katılımının göstergeleri olabilir. Lamb'e göre (1979; 1985) bu üç boyutun birlikteliği babanın katılım düzeyini ifade etmektedir. Bu modele Pleck (2007) etkileşim ve sorumluluk boyutlarının sınırlarının netleştirilmesi gerektiği yönünden eleştiri getirmiştir. Buna göre etkileşim boyutunda babanın çocuğuyla geçirdiği vakit her zaman olumlu etki yaratıyor olmayabilir ve bu

tanımlama istenilen kavramların ölçülmesi yönünde engel teşkil edebilir. Buna göre revize ettiği yeni tanımlamada (Pleck, 2010) etkileşime sıcaklık ve destek; sorumluluk boyutuna ise izleme ve kontrol bileşenlerini dahil etmiştir (akt. Bağçıvan, 2020).

Baba katılımı araştırmalarında öne çıkan başka bir unsur da katılımı etkileyen faktörlerin ortaya konmasıdır. Lamb ve arkadaşları (1985) baba katılımının öncüllerinin belirlenmesi adına geliştirdikleri modelde motivasyon, beceri, destek ve kurumsal faktörler üzere dört etmen öne sürmüşlerdir. *Motivasyon* babanın çocuğun hayatına dahil olma gönüllülüğüdür. Baba katılımında motivasyon düzeyinin evrimsel ve psikososyal art alanları olduğuna ilişkin açıklamalar mevcuttur (Hofferth, Pleck, Goldscheider, Curtin ve Hrapczynski, 2013). Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar da motivasyon düzeyini ve babanın katılım algısını etkilemekte rol oynamaktadır (Lamb ve diğ., 1985). *Beceri*, babanın çocuğun gelişim süreçlerine katılım göstermeye motivasyonu olsa bile bu süreçte aktif olabilmesi için sahip olması gereken ebeveynlik donanımını ifade etmektedir. Çocuk yetiştirmeye ilişkin bilgi ve beceri eksikliği babaların katılım süreçlerinde geri durmasına yol açabilmektedir. Sosyokültürel açıdan kadınların bebek ve bakım süreçlerine ilişkin birikiminin çok erken yaşlarda oluşmaya başlaması da babaların öğrenme sürecinde yetkinlik hislerini olumsuz etkileyebilmektedir (Lamb, 2000). Donithen ve Schoppe-Sullivan (2022) yeni doğan babalarıyla yaptıkları araştırmada babaların ebeveynliğe ilişkin öz-yeterlik algılarının oldukça düşük olduğunu ve kadınların içgüdüsel olarak daha iyi ebeveynler olduğuna inandıklarını ortaya koymuştur. Field (1978) bebeğe birincil bakım veren ebeveyn olan farklı anne ve babalarla yaptığı çalışmasında bebeğe yaklaşımında birincil bakım veren ebeveyn olan babaların, ikincil ebeveyn olan babalardansa, birincil bakım veren annelerle daha çok benzeşim gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu bulgu ebeveynliğin büyük oranda uygulama sürecinde gelişip öğrenildiğini desteklemektedir.

Lamb ve arkadaşlarının (1985) modelde öne sürdükleri üçüncü etmen olan *destek* babanın eşi başta olmak üzere, kendi ebeveynlerinden, arkadaşlarından babalığına yönelik aldığı onay ve desteğe karşılık gelmektedir. Babanın sergilediği katılım düzeyi ile çevresinden aldığı onay ya da eleştiriler davranışı sürdürmesinde belirleyici olmaktadır.

Kurumsal faktörler ise babanın çalışma şartlarının çocuğunun hayatına katılım düzeyindeki etkilerini ifade etmektedir. Bozok (2018)'un araştırmasında da görüldüğü üzere hem toplumun babalık rollerine bakışı hem de ekonomik paradigmlar babanın katılım düzeyinde olumsuz rol oynayabilmektedir.

Lamb ve arkadaşlarının (1985) öne sürdüğü bu yapılandırma değerlendirildiğinde ebeveynlik davranışlarını belirleyen etmenler üzerinde çalışan Belsky'nin Süreç Modeli (1984) ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Sadece babalık değil ebeveynliği etkileyen unsurlar üzerinde çalışan Belsky'nin modeliyle de baba katılımını etkileyen faktörler açıklanabilmektedir.

2.1.3.2.1. Baba katılımının gelişimsel etkileri.

Babanın çocuğun gelişim sürecindeki aktif katılımı ve çocuğun üzerindeki gelişimsel etkileri üzerinde yapılan araştırmalar oldukça geniş bir perspektifte dağılım göstermektedir. Bu alanları sosyal, bilişsel, duygusal, ve psikolojik iyilik hali olarak sınıflamak mümkündür.

Baba katılımının çocuğun *sosyal gelişimi* üzerindeki etkilerine bakıldığında; duyarlı ve ilgili babalarla büyüyen çocukların daha uyumlu oldukları ve daha iyi arkadaşlık ilişkileri geliştirip daha daha girişken oldukları (Akçınar, 2017; Veneziano, 2000); baba yoksunluğu yaşayan çocuklara göre sosyal yeterlik algılarında daha yüksek düzey ve daha az dışsallaştırma problemleri yaşadıkları ortaya konmuştur (Amato ve Rivera, 1999 ;Dubowitz ve ark., 2001).

Çocuğun *bilişsel gelişiminde* baba katılımının etkilerini inceleyen araştırmalarda babanın sağladığı uyaran çeşitliliğinin olumlu etkisi görülmektedir (Nugent, 1991; Wilson ve Prior, 2011). Yüksek akademik öz- yeterlik algısı, akademik başarı ve okula kolay uyumlanma ile çocukların yaşamında ilgili bir baba figürü olmasının ilişkili olduğu çeşitli araştırmalarla doğrulanmıştır (Huerta ve ark, 2013; Jeynes, 2015; Kara ve Sümer, 2022).

Baba katılımının çocuklar üzerinde olumlu etkilerinin çalışıldığı bir diğer alan da çocuğun *duygusal gelişimidir*. Baba katılımının çocuğun güvenli bağlanma geliştirmesi (Caldera, 2004) ve duygu düzenleme becerileriyle (Gallegos vd., 2016) ilişkili olduğu görülmektedir.

Çocuğun gelişimsel süreçlerinde ilgili, duyarlı ve sorumluluk sahibi bir baba figürü ile psikolojik iyilik hali arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmalarda Flouri ve

Buchanan (2003) çocukların mutluluk düzeyinin baba katılımında daha yüksek olmakla birlikte her iki ebeveynin de ayrı ayrı katılım düzeyleriyle yüksek derecede ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Yaşam doyumunda ve benlik saygısında artış ile daha düşük düzeyde saldırganlığın (Kuzucu ve Özdemir, 2013) da baba katılımıyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Sağkal, Özdemir ve Koruklu (2018) ergenlikte dönemindeki kız çocuklarıyla yaptıkları araştırmalarında babayla kurulan olumlu ilişkinin psikolojik iyi haliyle doğrudan ilişkili olduğunu ve psikolojik ihtiyaçların doyumunu etkilediğini ortaya koymuştur.

Baba katılımı çocukla kurulan ilişkide doğrudan olumlu çıktıları doğurduğu gibi annenin ebeveynlik niteliğinin de yükselmesini sağlayarak dolaylı yoldan da çocuğun gelişimini etkilemeye devam eder (Pekel Uludağlı, 2017a). Bütüncül olarak değerlendirildiğinde babanın olumlu ebeveynlik davranışlarıyla çocuğun hayatına dahil oluşunun, gelişimini pek çok yönden olumlu etkilediği görülmektedir.

2.2. Şema Terapi Modeli

Şema kavramı psikoloji tarihinde Piaget (1964) tarafından, bireylerin çocukluktan yetişkinliğe öğrenme süreci üzerine yaptığı çalışmalarda ortaya atılmıştır. Piaget'e göre şemalar, çocuğun dışsal çevreyi anlamlandırırken yeni bilgi girişinin konumlandırıldığı zihinsel çerçevelerdir. Organize olmuş düşünce ve davranış kalıplarıyla şemalar, en çekirdek zihinsel yapılardır. Bu bireye özgü zihinsel çerçeveler, yeni bilgiyi organize etme, sınıflama işlevleriyle en nihayetinde bilişsel adaptasyonu ve öğrenme sürecini geliştirir (Wadsworth, 2015).

Piaget'den sonra şema kavramıyla ilgilenen ve şema terapiyi besleyen kuramlardan biri de bilişsel terapidir (Kellogg ve Young, 2006). Bilişsel terapi, bireylerin duygu ve davranışlarını belirleyen etmenin olay değil, o olaya ilişkin düşünceleri olduğunu savunur (Beck, 2016). Terapi sürecinin amacı da bağlama uygun olmayan ve olumsuz duyguduruma yol açan işlevselsiz, katı düşünce biçimlerini yeniden yapılandırma ile danışana yardım sağlamaktır. Terapi sürecinde üzerinde çalışılan düşünce biçimlerinin kaynağı; bazı temel düşünme, inanç, varsayım sistemlerinin kaynağı ise “şemalardır” (Sungur, 2020). İlerleyen süreçte, bu yaklaşıma işlevsel olmayan düşünceler ile duygu/davranış değişiklikleri arasında içsel yaşantıları ve duygusal süreçleri ihmal ettiği yönünde getirilen eleştiriler, içsel yaşantıları ve daha derin bilişsel örüntüleri de ele almayı gerekli kılmıştır (Vatan, 2016).

Bilişsel davranışçı terapinin sınırlı yönlerinden biri de sadece belirli semptomları değil, kişilik örüntüsüne yerleşmiş daha kronik sorunları olan danışanlarda kalıcı sonuç vermekte yetersiz kalışdır (Roediger, 2015). Bilişsel davranışçı terapinin yardım sunmada eksik kaldığı bu ve benzer noktalar doğrultusunda Jeffrey Young tarafından ortaya atılan “Şema terapi”, köklerini bilişsel davranışçı terapi, bağlanma kuramları, Gestalt Terapi, nesne ilişkileri, yapısalcı ve psikanalitik kuramlardan alarak bu unsurları yenilikçi ve bütünleştirici bir yaklaşımla bünyesinde harmanlayan bir yaklaşımdır (Farrell, Reiss & Shaw, 2014).

2.2.1. Şemaların Kökenleri

Bireyin nörolojik gelişimine bakıldığında, subkortikal beyin yapılarının doğduğunda büyük oranda gelişmiş olsa da prefrontal lobun gelişiminin doğum sonrası uzun süre devam ettiği görülmektedir. Prefrontal lob gelişiminin yaşamın ilk aylarında, temelde bakım verenle olmak üzere dış dünyayla kurulan bağdan etkilenmesi öğrenme sürecinin sosyal boyutunu oluşturan başat genetik ve antropolojik unsurlardır (Tanrıdağ, 2015).

Güçlü ve tekrarlı olumsuz duygusal deneyimler, nöronların yoğun bir biçimde uyarılmasına ve bağlarının sıkılaşıarak güçlü bir aksiyon potansiyeli oluşturmalarına yol açar. Bu hazır bulunuşluk düzeyi, spesifik düşünme biçimlerine, duygulara, bedensel duyumlara ve davranışlara yatkınlık olarak kendini göstererek “erken dönem uyum bozucu şema” kavramının temelini oluşturur (Roediger, 2015).

Şema terapi yaklaşımının temel varsayımlarından biri, erken dönem uyum bozucu şemaların çekirdek duygusal ihtiyaçların doğru karşılanmamasından kaynaklandığıdır (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Beş kategoride toplanan bu evrensel ihtiyaçlar şunlardır:

- a. Güvenli bağlanma (güvenlik, istikrar, kabul görme, bakım),
- b. Özerklik/yeterlik/kimlik algısı,
- c. Duygu ve ihtiyaçları ifade edebilme özgürlüğü,
- d. Kendiliğindenlik (spontanlık)/oyun (eğlence)
- e. Gerçekçi sınırlar/özdenetim (Bach, Lockwood ve Young, 2017).

Özellikle güvenli bağlanma/bakım/güvenlik ihtiyacı bağlanma kuramının da merkezinde yer alan görüşle ortaklık göstermektedir (Yörük, 2015). Çocuklar yaşamın ilk yıllarında yaşadıkları duygusal uyarılmaları yönetemezler ve

yatıştırılmaları için bakım verenlerine bağılıdırlar. Güvende ve rahat hissettiren bir bağlanma figürü tarafından ihtiyacı karşılanan çocuk güvenli bir zeminin varlığını hissederek girişkenlik, keşif, kendini yatıştırma ve özdenetim, ilerleyen dönemlerde ise anlamlı duygusal yakınlıklar kurabilme becerilerini daha rahat geliştirir. Hem insanlar hem primatlar üzerinde yapılan araştırmalar, erken dönemde güvenli bağlanmanın ilerleyen yaşam dönemlerinde daha uyumlu bir gelişim sürecini yordadığına işaret etmektedir (Ainsworth, 1970; Roediger, 2020).

Temel çekirdek ihtiyaçlardan bir diğeri olan özerklik/yeterlik/kimlik algısı; çocuğun ailesinden bağımsız bir birey olarak da kendini yetkin hissedebilmesine, kendi alanı içinde karar alabiliyor olmasına karşılık gelmektedir. Çocuğun kendi yetkinliğini sınaması ve yeterli hissedebilmesi için ebeveyninin gelişim dönemine uygun hedeflerde ona fırsat tanımasına ihtiyacı vardır. Fazla eleştirel ya da fazla korumacı ebeveynler bu ihtiyacın karşılanmasını ve çocuğun yetkin bir kimlik algısı geliştirmesini güçleştirmektedir (Loose, Graaf ve Zarbock, 2018).

Duygu ve ihtiyaçlarını ifade edebilme özgürlüğü, çocuğun aile ortamında sevgi, kabul ya da destek hissini kaybetme korkusu olmaksızın kendi duygu ve ihtiyaçlarını fark edip ifade edecek rahatlıkta hissedebilme ihtiyacıdır (Lockwood ve Perris, 2012). Çocuklar erken dönemde kendi duygularını tanıma ve ayırt etmekte ebeveyn rehberliğine ihtiyaç duyarlar. Duygu ve ihtiyaçlarına duyarsız bir ebeveyn tarafından bu çekirdek ihtiyacının karşılanması zorlaştırılan çocuklarda ileriki dönemlerde kendi değil başkalarının duygu ve ihtiyaçlarına odaklanma haline dayalı örüntüler görülebilmektedir.

Kendiliğindenlik/spontanlık/oyun çocuğun eğlence ihtiyacına işaret etmektedir. Kendini özgürce ifade etme, rahatlama, anda kalarak tadını çıkarabilme, oyun oynama hali bu çekirdek ihtiyacın sağlıklı karşılanmasının öncülleridir. Fazla kontrolcü ebeveynlik davranışları bu ihtiyacın karşılanmasını zorlaştırmaktadır (Farrell, Reiss & Shaw, 2014).

Son çekirdek duygusal ihtiyaç olan gerçekçi sınırlar/özdenetim ihtiyacı diğerlerinin sınırları ve haklarına saygı gösterme, öz-denetim sağlamayı öğrenme becerilerini kapsamaktadır. Ebeveynlerin çocuğun sınır ihlallerine olumsuz derecede hoşgörölü davranması ve sorumluluk alıp yerine getirme, başkalarının haklarına duyarlı olma konularında yetersiz rehberliği bu ihtiyacın karşılanmaması ve ileride

başkalarının haklarına saygı gösterme ile buna bağlı olarak sosyal ilişkilerde güçlükler; öz-denetim eksikliği nedeniyle sorumluluk alma ve hedef yönelimli ilerlemekle ilgili sorunlara dönüşebilmektedir (Young, Klosko ve Weishaar, 2003).

Çekirdek duygusal ihtiyaçlar herkes için geçerlidir ancak bu ihtiyaçların yoğunluğu bireyden bireye farklılık gösterebilir. Mizaç ve çevresel faktörler şemaların gelişimine etki eden baş unsurlardır. Doğuştan getirilen mizaç özellikleri bireyin temel duygusal ihtiyaçlardan etkilenme yoğunluğunu da; dışsal çevrenin özelliklerinin algılanmasını da etkilemektedir (Karaosmanoğlu, 2019). İçe dönük mizaç özellikleri gösteren bir çocukla dışa dönük mizaç özellikleri taşıyan bir çocuğun aynı aileden karşıladıkları bağlanma ihtiyacı farklılık gösterebilmektedir.

Şemaların gelişiminden sorumlu diğer faktör olan çevrenin etkisine bakıldığında bunun genellikle erken dönem aile yaşantılarında karşılık bulduğu görülmektedir. Young (2003) çalışmalarında bu erken dönem yaşantıları dört başlıkta sınıflar. Bunlar:

- a. Birincisi çekirdek ihtiyaçların karşılanmasının yıkıcı bir şekilde engellenmesidir (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013). Sevgi, kabul görmek, güvende hissetmek ya da tutarlı bir aile ikliminde olmak gibi besleyici deneyimlerin azlığı, duygusal yoksunluk ya da terk edilme gibi bunların yetersizliğini yansıtan şemalarda kendini gösterebilmektedir.
- b. Şemaların oluşumunu etkileyen ikinci tip erken dönem yaşantısı ise travma veya örselenmedir. Çocuğun en temel ihtiyaçlarından olan güvenlik ihtiyacının zedelenmesi kendini tehdit algısı ve acı içeren şemalarda gösterebilmektedir.
- c. Şema oluşumuna yol açan diğer erken dönem yaşantı tipinde ise çocuk iyi olandan fazlaca deneyimler. Olması gerekenden fazla sunulan özerklik, imtiyazlılık çocuğun özerklik veya gerçekçi sınırlar gibi ihtiyaçlarının doğru karşılanmamasına neden olabilmektedir. Ebeveynin aşırı korucuyu, müdahaleci olduğu ya da sınırsız özgürlük sunduğu bir ortamda büyümek bu gerçekçi sınırlar ihtiyacıyla ilişkili şemalarda kendini gösterebilmektedir.
- d. Erken dönem uyum bozucu şemaların oluşmasında etki eden son erken dönem yaşantısı ise seçici içselleştirme/ önemli kişilerle özdeşim kurmadır.

Bu durumda çoğunlukla ebeveynlerle olmak üzere, çocuk bu önemli kişilerin duygu, düşünce, davranış ya da deneyimlerini seçici bir şekilde içselleştirerek onlarla özdeşleşir. Çocuğun kendi repertuvarında olmayan bir duygu, düşünce ya da davranış örüntüsünü bu yolla edinmesinin şema oluşmasına yol açtığı görülebilmektedir (Young, Klosko ve Weishaar, 2003).

2.2.2. Şema Alanları ve Erken Dönem Uyum Bozucu Şemalar

Erken dönem uyum bozucu şemalar, hayatın erken dönemlerinde oluşup yaşam boyu kendini tekrarlayarak bireyin psikolojik iyi oluşuna zarar veren bilişsel ve duyuşsal örüntülerdir (Young ve Klosko, 2016). Şemaları kategorize etmek üzerine yapılan çalışmalarda beş çekirdek duygusal ihtiyaca paralel olarak beş şema alanı içinde 18 erken dönem uyum bozucu şema ortaya konmuştur (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Şemalar karşılanmamış psikolojik ihtiyaçları giderebilmek ve çoğunlukla çocukluk döneminin geçtiği aile iklimine adapte olabilmek için gelişmiş bilişsel ve duygusal yapılardır. Karşılanmamış duygusal ihtiyaçlara göre şema alanları ve bunların altındaki erken dönem uyum bozucu şemalar Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. *Psikolojik İhtiyaçlara Göre Şema Alanları ve Uyum Bozucu Şemalar*

Psikolojik İhtiyaç	Şema Alanı	Uyum Bozucu Şemalar
Güvenli bağlanma (güvenlik, istikrar, kabul görme, bakım) ihtiyacı	Ayrılma-reddedilme şema alanı	1. Terk edilme-istikrarsızlık şeması 2. Güvensizlik - kötüye kullanılma şeması 3. Duygusal yoksunluk şeması 4. Kusurluluk-utanç şeması 5. Sosyal izolasyon - yabancılaşma şeması
Özerklik-yeterlik-kimlik algısı ihtiyacı	Zedelenmiş özerlik-performans şema alanı	6. Bağımlılık-yetersizlik şeması 7. Hastalıklar ve zarar görme karşısında dayanıksızlık şeması 8. Gelişmemiş benlik- İç içe geçme şeması 9. Başarısızlık şeması
Duygu ve ihtiyaçlarını ifade edebilme özgürlüğü ihtiyacı	Diğeri yönelimlilik şema alanı	10. Boyun eğicilik şeması 11. Kendini feda şeması 12. Onay arayıcılık şeması
Kendiliğindenlik (oyun-eğlence) ihtiyacı	Aşırı tetikte olma ve Baskılanma şema alanı	13. Olumsuzluk-karamsarlık şeması 14. Duyguları baskılama şeması 15. Yüksek standartlar - aşırı eleştirelilik şeması 16. Cezalandırıcılık şeması
Gerçekçi sınırlar - özdenetim ihtiyacı	Zedelenmiş sınırlar şema alanı	17. Haklılık –büyüklenmecilik şeması 18. Yetersiz özdenetim - özdisiplin şeması

*(van Genderen, Rijkeboer ve Arntz, 2012; Young, Klosko ve Weishaar, 2003).

2.2.2.1. *Ayrılma ve Reddedilme Şema Alanı*

Güvenli bağlanma ihtiyacının karşılanmadığı; güvenlik, tutarlılık, bakım, duygusal yakınlık, aidiyet, kabul görme duygularının yetersiz kaldığı bir çevrede

büyüyen bireylerde çoğunlukla ayrılma ve reddedilme şema alanıyla ilişkili şemalara rastlanmaktadır. İstikrarsız, kopuk, reddedici, uzun süreli fiziksel ya da duygusal yalnızlığa maruz kaldığı bir ailede büyüyen çocukta bu ihtiyaçlarının giderilemeyeceğine dair bir inanç gelişir ve ilerleyen yaşam dönemlerinde de anlamlı duygusal yakınlıklar kurmakta zorluk yaşar. İstikrarlı bir ilişki kurmak ve sürdürmekte zorluk, örseleyici ilişkilere duyulan çekim ya da bütünüyle ilişkilerden uzak durmak sıklıkla görülen örüntülerdir. Terk edilme/istikrarsızlık, güvensizlik/kötüye kullanılma, duygusal yoksunluk, kusurluluk/utanç ve sosyal izolasyon bu alanın altındaki şemalardır (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013).

2.2.2.1.1. Terk edilme/ istikrarsızlık şeması.

Bu şemanın altında; duygusal olarak istikrarsız ve ön görülmesi güç ebeveynler ya da çocuğun erken dönemde bağlanma figürlerinden yoğun iş temposu, boşanma ya da ebeveyn kaybı gibi nedenlerle uzakta kalarak bağlanma sürecinin sekteye uğraması yatmaktadır (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Bireyin destek mekanizmalarının ya da bağlanacağı kişilerin eninde sonunda onun için yanında olmayacağına dair bir inanç gelişir. Bu inanç doğrultusunda kalıcı bir ilişki kurmada güçlük, bağ kuracağı kişinin öleceğine ya da kendisini bir nedenle bırakıp gideceği duygusu ilişkilene biçimlerine yön verir. Bu şemaya sahip kişiler eninde sonunda kaybedeceği inancı ve incinme korkusuyla yakınlık geliştirmekten kaçınabilir ya da yakın ilişkilerinde kaybedeceği kaygısıyla kıskançlık, kontrolcülük gibi önlem mekanizmaları geliştirebilir.

2.2.2.1.2. Güvensizlik/ kötüye kullanılma şeması.

Bu şemanın altında erken dönemde yaşanan duygusal, fiziksel, cinsel istismar öyküleri; aşağılanma, kandırılma deneyimleri yatmaktadır. Bu şemaya sahip kişiler başkalarının fırsat bulduğunda kendisini aldatacağı, kandıracağı, küçük düşüreceği, örseleyeceğine ilişkin bir inanca sahiptirler. Güvensizlik – kötüye kullanılma şemasına sahip bireyler, diğer insanlarla ilişkilerinde manipüle edileceği ya da zarar göreceği beklentisiyle sürekli tetikte olma, gardını indirmeme halinde olabilecekleri gibi zarar görmeyi kaçınılmaz olduğu kabulüyle birlikte yalnızlıktan kaçınmak için başkalarının gerçekten kendilerinden faydalanmasına müsaade edebilirler (Roediger, 2020).

2.2.2.1.3. Duygusal yoksunluk şeması.

Duygusal yoksunluk şemasının altında çocukluk döneminde fiziksel olarak orada olsa da duygusal anlamda mesafeli, ilgisiz, empati ve şefkat yoksunu ebeveynlerle geçen bir çocukluk dönemi yatmaktadır. Bu şemaya sahip kişilerde doğal duygusal destek gereksinimlerinin hiçbir zaman karşılanmayacağı inancı görülmektedir. Duygusal yoksunluk şemasının ilgi, empati ve korunma yoksunluğu olmak üzere üç boyutu vardır. İlgi yoksunluğu, şefkat, yakınlık, ilgi, arkadaşlık yokluğunu; empati yoksunluğu sağlıklı iletişim kurabilme, anlaşılma ve başkalarıyla duygusal paylaşım yokluğunu; korunma yoksunluğu ise rehberlik alma, öneri ve yönlendirme yokluğunu ifade etmektedir (Karaosmanoğlu, 2019).

2.2.2.1.4. Kusurluluk / utanç şeması.

Kusurluluk/ utanç şemasının oluşumunda eleştirel, kıyaslayıcı, reddedici, suçlayıcı ve cezalandırıcı bir aile atmosferi etkilidir. Bu şema, kişinin kendisini istenmeyen, başarısız, yetersiz olarak algılamasına ve gerçek benliğini ortaya koyduğunda başkaları tarafından sevilmeyeceğine inanmasına yol açmaktadır. Kusurluluk / utanç şemasına sahip kişi kendinde algıladığı bu kusurlardan dolayı yoğun bir utanç duygusu yaşar ve sosyal ilişkilerinde de eleştiri alabilecekleri durumlardan uzak durma eğiliminde olabilirler. Bu kişilerde şemadan ileri gelen sevilmezlik, kabul görmezlik hissini yaşamın farklı bağlamlarında hissetmeleri kendilerini aşırı gözlemlmelerine, başkalarıyla kıyaslama ve sürekli güvensizlik yaşamalarına neden olabilmektedir (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013).

2.2.2.1.5. Sosyal izolasyon / yabancılaşma şeması.

Sosyal izolasyon şeması, ayrılma / reddedilme alanındaki diğer şemalarla aynı karşılanmamış ihtiyacı yansıtsa da farklı olarak ev dışı sosyal hayattaki dışlanma ve yabancılık hissinden ortaya çıkar. Akran zorbalığı, dışlanma ya da çocuğun aile yapısının toplumdan daha ayırksı olması gibi nedenlerle ortaya çıkabilmektedir. Bu şema bireyde dünyadan kopuk olduğu, hiçbir yere ya da gruba ait olmadığı inancına yol açar (Loose, Graaf ve Zarbock, 2018).

2.2.2.2. Zedelenmiş Özerklik ve Performans Şema Alanı

Özerklik, bireyin ailesi dışındaki dünyada da bağımsız bir birey olarak varlık gösterebilmesi, yaş döneminin gerektirdiği gelişim görevlerini bağımsız bir şekilde gerçekleştirebilmesidir. Yönlendirme ve rehberlik gereksinimi duymadan, bağımsız

bir şekilde eyleme geçebilme becerisidir. Bu becerinin gelişebilmesi için çocuğun kademeli olarak ebeveynlerinden ayrılarak kendini ortaya koymayı deneyimlemesi, birey olarak yetkinliğini hissedebilmesi gerekir. Bireyin içinde bulunduğu aile ortamı buna fırsat vermeyen; aşırı koruyucu, müdahaleci, çocuğun yerine onunla ilgili her şeyi yapan özellikte olması bu şema alanına ait şemaların gelişmesinde rol oynamaktadır (Young ve Klosko, 2016). Bağımlılık-yetersizlik, hastalıklar ve zarar görme karşısında dayanıksızlık, gelişmemiş benlik- iç içe geçme ve başarısızlık şeması bu şema alanının altındaki erken dönem uyum bozucu şemalardır.

2.2.2.2.1. Bağımlılık / yetersizlik şeması.

Bağımlılık şemasının gelişiminde sıklıkla aşırı koruyucu, endişeli, çocuğun bireyleşme sürecini ketleyen ve dış dünyaya ilişkin beceri gelişimini engelleyen ebeveyn tutumları rol oynamaktadır. Bu şema; kişinin başkalarından destek almadan kendi sorunlarını çözemeyeceğine, hayatını yönetemeyeceğine ilişkin inançlarında kendini gösterir (Bricker ve Young, 2012). Bağımlılık / yetersizlik şemasına sahip bireyler için önemli kararlar verme gerekliliği olan durumlar özellikle zorlayıcıdır, altından kalkamayacakları inancıyla çaresiz duygudurum ve pasif tercihler sıklıkla görülür. Sosyal hayatlarında genellikle kendilerini koruyup kollayabilecek, domine edici kişilere yakınlık duyarlar.

2.2.2.2.2. Hastalıklar ve zarar görme karşısında dayanıksızlık şeması.

Zedelenmiş özerklik şema alanının genel yapısında olduğu gibi hastalıklar ve zarar görme karşısında dayanıksızlık şemasında da aşırı koruyucu, kaygılı ebeveyn tutumu büyük rol oynamaktadır. Hayatın akışında gerçekten de yaşanabilecek tehlikeli olayların işlevsiz bir sıklıkla gündemde olduğu böyle bir ortamda büyüyen çocuk, dünyanın engellenemez felaketlerle dolu olduğu ve her an kendisinin de başına geleceği inancı geliştirir. Aile ortamına ek olarak çocuğun gerçekten de bir hastalık, depresyon ya da kaza gibi travma yaşantısı da bu şemanın gelişimine etki edebilir. Başına gelebilecek felaketler fiziksel hastalıklar ya da akıl sağlığını kaybetmekle ilgili gibi tıbbi alanlarda; başına gelebilecek kazalar, suç olayları ya da doğal afetler gibi çevresel boyutlarda olabilmektedir (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Bu şemaya sahip bireylerin günlük hayatlarında oldukça kaygılı oldukları ve bu kaygılarını yatıştırabilmek için sık sık sağlık kontrolüne gitmek ya da tehlikeli olabileceğini düşündüğü etkinliklerden kaçınmak gibi pek çok strateji geliştirdikleri görülmektedir.

2.2.2.2.3. Gelişmemiş benlik / iç içe geçme şeması.

İç içe geçme şeması, zedelenmiş özerklik şema alanının diğer şemaları gibi ebeveyn tutumlarının aşırı koruyucu ve çocuğun bireyselliğini zedeleyici tutumlarından ileri gelmektedir. Ebeveyn, kaygılı özelliklerinden ya da kendisinin de iç içe geçme şeması olduğu ve kendi kimliğini duygusal bağ kurduğu kişiler üzerinden tanımlama ihtiyacı hissettiğinden çocuklarıyla zarar verici düzeyde bir yakınlık kurarak çocuğun bireyselleşme sürecini ketter (Bricker ve Young, 2012). Bu şemaya sahip kişilerde ebeveyn, çocuk ya da romantik ilişkiler gibi yakın duygusal bağ kurdukları kişilerle diğer tüm sosyal hayatını sekteye uğratmak pahasına iç içe bir yakınlık kurma söz konusudur. Onun desteği, varlığı olmazsa yaşayamayacağı ya da mutlu olamayacağına dair güçlü bir inanç görülmektedir. Kişinin kendisini başkasının varlığıyla anlamlandırmasına yol açan iç içe geçme şeması zaman zaman boşluk ve kendi varlığıyla ilgili sorgulamalara neden olabilmektedir (Karaosmanoğlu, 2019).

2.2.2.2.4. Başarısızlık şeması.

Başarısızlık şemasının gelişiminde genellikle başarı odaklı, talepkar, eleştirel, başkalarıyla kıyaslayan ve küçümseyici ebeveyn tutumlarının olduğu görülmektedir (Köse-Karaca ve Gürsoy, 2019). Bu şemanın görüldüğü kişiler, akranlarına ya da benzer koşullardaki diğerlerine göre başarısız, yetersiz olduğu kabulüyle birlikte ne yaparsa yapsın diğerlerinden daha yetersiz kalacağına yönelik bir inanış geliştirmektedirler. Başarısızlık şemasının olduğu kişiler, deneseler bile başarısızlığın kaçınılmaz olduğu inancı nedeniyle çabalamaktan geri durabilir; bunun aksine başarılı olmanın gerçekten zor olduğu hedefler koyan mükemmeliyetçi örüntüler de sergileyebilir (Bach, Lockwood ve Young, 2017).

2.2.2.3. Diğer Yönelimlilik Şema Alanı

Diğeri yönelimlilik şema alanı temel ihtiyaçlardan duygu ve ihtiyaçlarının farkında olma ve bunu ifade edebilme ihtiyacının karşılanmayışına dayanır. Bireyin gelişim sürecinde kendi duygu ve ihtiyaçlarına duyarlı olması için öncelikle ailesinin onun duygu ve ihtiyaçlarına duyarlı olması gerekmektedir. Ancak aile ikliminde koşullu kabul ve sevgi söz konusuysa çocuk sevgi, onay, kabul ihtiyaçları için öncelikle ailesinin isteklerine ve geribildirimlerine odaklanmayı öğrenir (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013). Bu şema alanındaki şemalara sahip kişilerde kendi duygu ve ihtiyaçlarına ilişkin düşük farkındalık ya da bastırma; sevgi ve kabul görme, aidiyet

hisleri için başkaları odaklı tercihler yapma söz konusudur. Boyun eğicilik, kendini feda ve onay arayıcılık bu şema alanının altında yer alan erken dönem uyum bozucu şemalardır.

2.2.2.3.1. Boyun eğicilik şeması.

Boyun eğicilik şemasının gelişiminde bireyin duygusal gereksinimlerinin önemli olmadığını sözel ya da sözel olmayan yollarla aktaran, duygularını ifade ettiğinde ise ilgisiz ya cezalandırıcı olabilen ebeveyn tutumları sıklıkla görülmektedir (Cecero ve Young, 2001). Kendi duygu ve ihtiyaçlarının başkaları için önemli olmadığını ve olmayacağına inanan kişi olumsuz tepkilerden ve terk edilmekten kaçınmak için diğerlerine boyun eğmek zorundalığı hisseder. Boyun eğmenin ihtiyaçlarından (karar, tercih ve isteklerini) ve başta öfke olmak üzere duygularından vazgeçmek olmak üzere iki tipi vardır (Roediger, Stevens ve Brockman, 2018). Boyun eğicilik şemasına sahip olan kişinin bastırdığı öfke duygularının dışavurumu, pasif - agresif tepkilerde, kontrolsüz öfke patlamalarında ya da psikosomatik belirtilerde görülebilmektedir. Görünürde dış dünyayla aşırı uyum içinde olsalar da bastırılan duygu ve istekler uyum bozucu yansımalarda ortaya çıkabilir.

2.2.2.3.2. Kendini feda şeması.

Kendini feda şemasının ortaya çıkmasında aşırı verici, kendini feda şemasını taşıyan ebeveyn tutumları olabileceği gibi çocuğun erken dönemde ebeveynlerinin iyilik haline ilişkin fazla sorumluluk hissetmesi de rol oynayabilmektedir. Bu şemaya sahip kişilerde diğerlerinin ihtiyaçlarına yoğun bir duyarlılık söz konusudur ve kendi ihtiyaçlarını göz ardı ederek gönüllü bir şekilde başkalarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelme görülür (Roediger, Stevens ve Brockman, 2018). Kendi ihtiyaçlarına odaklanmanın getirdiği suçluluk duygusundan kaçınmak, yakın ilişkilerini sürdürebilmek ve bazen de özsaygı geliştirmek adına kendine ihtiyaç duyulduğunu hissettiği ilişkilere yönelmek gibi davranışlar görülebilmektedir (Behary, 2021).

2.2.2.3.3. Onay arayıcılık şeması.

Onay arayıcılık şemasında çocuğun sevgi ve ilgi alabilmesinin ancak takdir edilecek bir davranışta bulunması ya da bir alanda başarı göstermesiyle mümkün olduğu; koşullu kabul ve sevgi gördüğü aile yaşantıları etkili olmaktadır (Bricker ve Young, 2012). Onay arayıcılık şeması taşıyan bireylerde özsaygı ve kimlik algıları, kendi içsel değerlendirmelerinden çok başkalarının onayı ve takdirine bağlıdır. Bu kişiler için diğerlerinden kabul görmek, onaylanmak fazlasıyla önemlidir ve reddedilmeye ilişkin yoğun hassasiyet taşırlar. Bu şemada dış görünüm, toplumsal statü, gelir düzeyi, başarı gibi onay alma araçlarına yönelim sıklıkla görülmektedir (Behary, 2021).

2.2.2.4. Aşırı Tetikte Olma Ve Baskılanma Şema Alanı

Aşırı tetikte olma ve baskılanma şema alanı, bireyin spontanlık, oyun, eğlence ihtiyaçlarının karşılanmamasından ileri gelmektedir. Performansın, başarılması gerekenlerin, kurallara uygun davranmanın eğlenceye, oyuna, rahatlamaya ağır bastığı ve kendisinden mükemmel olma, hata yapmama, duygularını dışa vurmama beklentisinin olduğu talepkar bir aile ortamında yetişen bireyde bu alana ilişkin şemalar sıklıkla görülmektedir (Roediger, Stevens ve Brockman, 2018). Aşırı tetikte olma ve baskılanma şema alanına ait şemalar; bireylerde mutluluk ve rahatlamayı bir kenara koyarak spontan duygularını, isteklerini bastırma ve içselleştirmiş oldukları yüksek standartlar ve katı kurallar sistemini takip etme zorlantisına neden olmaktadır (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Bu alanda olumsuzluk-karamsarlık, duyguları baskılama, yüksek standartlar - aşırı eleştirelilik ve cezalandırıcılık olmak üzere dört erken dönem uyum bozucu şema yer almaktadır.

2.2.2.4.1. Olumsuzluk / karamsarlık şeması.

Bu şemanın oluşumunda kaygı düzeyi yüksek; gerçekleşmiş ya da gerçekleşebilecek olayların olumsuz yönlerine fazlaca odaklanmaya eğilimli aile tutumları etkili olabilmektedir. Bu şema kişilerde, olayların eninde sonunda kötüye gideceğine; şuan iyi görünen durumların bile kaçınılmaz olarak bozulacağına yönelik köklü bir inanişe yol açar (Simeone-DiFrancesco, Roediger, & Stevens, 2015). Hayatın olumlu yanlarını küçültüp olumsuz yanlara aşırı odaklanarak olabilecek felaketlere karşı tetikte bir hayat, bu şemaya sahip kişilerde kronik kaygıya neden olabilmektedir.

2.2.2.4.2. Duyguları baskılama şeması.

Aşırı tetikte olma ve baskılama şema alanının genel örüntüsünde olduğu gibi duyguları baskılama şemasında da aile tutumlarına bakıldığında, duyguların doğal dışa vurumlarına ilişkin eleştirel tutumlar ve kuralcılığın etkili olduğu görülmektedir (Roediger, 2020). Bu şemaya sahip kişilerde eleştirilerden kaçınmak ve içselleştirdiği kurallar sistemi doğrultusunda duyguların akışına kapılırsa kontrolü kaybedeceği endişesiyle içinden gelen duygu ve dürtülerini ketleme eğilimi mevcuttur. En yaygın görülen bastırma alanları şunlardır:

- a. Öfke ve gerilimin baskılanması
- b. Olumlu duygu ve dürtülerin (heyecan, coşku, neşe, cinsellik gibi) baskılanması
- c. Bireyin kırılgan yanının ve ihtiyaçlarının ifadesinin baskılanması
- d. Duyguları geri planda bırakarak mantığa fazlaca odaklanma hali (Behary, 2021).

Duyguları bastırma şemasına sahip kişiler dışarıya çoğunlukla soğuk ve donuk bir profil çizerler.

2.2.2.4.3. Yüksek standartlar / aşırı eleştirelilik şeması.

Yüksek standartlar şemasının altında başarı odaklı bir aile ortamı içinde; tatmin olması zor, talepkar ve koşullu sevgi sunan ebeveyn tutumları ön plana çıkmaktadır (Bach, Lockwood ve Young, 2017). Bu şemaya sahip kişilerde ne kadar çabalasa da asla yeterince iyi olamayacağına ilişkin kökleşmiş bir inanç mevcuttur ve bu doğrultuda eleştiri ve utançtan kaçınmak adına içselleştirdiği standartlarına ulaşmak için yoğun bir çaba görülür (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013). Sürekli baskı altında hissetmek ve öncelikle kendine olmak üzere hayatındaki diğer kişilere yönelik de ağır eleştirel bir tutum da şemanın özellikleri arasındadır. Yüksek standartlar şeması genellikle;

- a. Mükemmeliyetçilik (detaylara verilen fazlaca önem ve kendi performansını küçümseme eğilimi)
- b. Yaşamın pek çok alanına yayılmış makul olmayan düzeyde katı kurallar, değerler

- c. Zaman yönetimi, performans ve verimlilikle ilgili aşırı zihinsel uğraş, yavaşlayamama hali olarak kendini gösterir (Young, Klosko ve Weishaar, 2003).

2.2.2.4.4. Cezalandırıcılık şeması.

Cezalandırıcılık şemasının gelişiminde performans odaklı bir aile ortamı ve cezalandırıcı tarzda ebeveyn tutumları söz konusudur (Bricker ve Young, 2012). Bu şemaya sahip kişilerde hataların cezasız kalmaması gerektiğine ilişkin katı bir inanış mevcuttur ve kendisi dahil beklentilerini karşılamayan kişilere karşı oldukça düşük bir tolerans düzeyi ile eleştirel bir yaklaşım görülür (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013).

2.2.2.5. Zedelenmiş Sınırlar ve Öz Denetim Şema Alanı

Zedelenmiş sınırlar ve öz denetim şema alanı, bireyin gerçekçi sınırlar ve öz denetim ihtiyacının doğru karşılanmamış olmasından ileri gelmektedir (Young ve Klosko, 2016). Yaşamın erken dönemlerinde birey öz denetimini içselleştirene kadar bir ebeveynin rehberliğinde sınırlarını öğrenir. Bu sürecin sağlıklı ilerlemesi için ebeveynin çocuğun sınırlarına saygı duyarak, onun kendi ve diğerlerinin sınırlarını öğrenmesine, engellenme tahammülünü geliştirmesine önderlik etmesi gerekmektedir. Gereğinden fazla müsamahakar, çocuğu ihtiyaç duyduğu rehberlikten mahrum bırakan, başkalarının özgürlük alanları gibi konularda ilgisiz davranan ve çocukta sorumluluk duygusunun gelişmesine yardımcı olmayan aile tutumları bireyin bu alanda gelişen şemalarının altyapısını oluşturur (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013). Bu kişiler diğerlerinin hak ve özgürlüklerine saygılı olma, sorumluluk alma, kişisel hedef belirleyerek ulaşma, dürtü kontrolü ve hazzı ertelemede zorluk yaşarlar. Fazlasıyla kendi odaklı, sorumsuz ve narsistik bir profil çizerler (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Bu alanda haklılık/ büyükenmecilik ve yetersiz öz denetim olmak üzere iki erken dönem uyum bozucu şema yer almaktadır.

2.2.2.5.1. Haklılık şeması.

Haklılık şemasının gelişiminin sıklıkla başkalarının haklarının es geçilerek çocuğun aşırı şımartıldığı bir aile yaşamıyla olabildiği gibi duygusal yoksunluk ya da kusurluluk duygularının telafisi şeklinde de gerçekleştiği görülebilmektedir (Bricker ve Young, 2012). Haklılık şemasının görüldüğü kişiler kendilerini koşulsuz bir şekilde diğerlerinden üstün ve ayrıcalıklı algılar. Sosyal bağlama uygunluğunu göz önünde bulundurmaksızın her koşulda başkaları tarafından da taleplerinin karşılanıyor olması

gerektiğine inanırlar. Haklılık şeması özellikle narsistik kişilik bozukluğunun ana temasını oluşturmaktadır (Karaosmanoğlu, 2019). Bu kişilerin empati yoksunu, talepkar ve domine edici tutumları nedeniyle sosyal hayata uyumları zedelenmektedir.

2.2.2.5.2. Yetersiz öz denetim / öz disiplin şeması.

Yetersiz öz denetim şemasının gelişiminde bu becerilerin kazanım sürecinde doğru modeli oluşturamamış ve çocukta yeterli disiplini oluşturamamış ebeveynler önemli etkiye sahiptir (Bricker ve Young, 2012). Bu şemaya sahip kişiler, duygu ve dürtülerini kontrol etmekte, kişisel amaçlarına ulaşma yolunda yüzleşmek durumunda kaldıkları rahatsızlıklara tolerans göstermekte fazlasıyla zorlanırlar (Karaosmanoğlu, 2019). Hazzı ertelemekte güçlük ve rahatsızlıktan kaçınmak üzerine kurulu stratejiler bu şemanın belirgin özellikleridir (Behary, 2021).

2.2.3. Erken Dönem Uyum Bozucu Şemaların Özellikleri

Erken dönem uyum bozucu şemalar, çoğunlukla yaşamın erken dönemlerinde başlayıp hayatın devamında kendini tekrarlayan; bireyin iyilik halini her alanda olumsuz etkileyen duygusal ve bilişsel örüntülerdir. Anılar, hissedilmiş olan güçlü duygular, bilişler ve bedensel duyumlardan meydana gelirler. Uyum bozucu şemaların büyük oranda erken dönemde psikolojik ihtiyaçların doğru karşılanmamasıyla; ailede ya da yakın çevrede istenmeyen deneyimlerle geliştikleri bilinmektedir ancak etkileri o dönemle sınırlı kalmayarak uyum bozucu duygudurum ve davranış örüntüleriyle yaşam boyu bireyin işlevselliğini tehdit etmeye devam eder (Cecero ve Young, 2001).

Erken dönem uyum bozucu şemalar kişinin kendisi, diğerleri ve dünyayla ilişkilerinde seçici bir filtre görevi görür. Kişi tarafından koşulsuz bir biçimde doğru kabul edilen bu katı temalar yeni bilginin yorumlanması ve durumun ön görülebilmesi işlevlerine sahiptir (Van Vreeswijk, Broersen ve Nadort, 2012). Nörolojik perspektiften bakıldığında, bir deneyimle kurulmuş olan ve daha fazla uyarıcı işlemlemeye hazır nöron bağları yeni bilgileri de bu mevcut bilgi işleme yoluna çekme eğilimindedir. Algılama ve davranış, mevcut nöral bağlantılarda yol aldıkları sürece organizma rahat konumunu korur (Roediger, 2015). Bu durum insanın tutarlılık ihtiyacını yansıtmaktadır. Festinger de kuramında (1957, akt. Yücel) “Bilişsel Uyumsuzluk” üzerine çalışmıştır. Çalışmalarında bilişsel uyumsuzlukların bireyde rahatsızlık yarattığı ve bu rahatsızlığı giderebilmek adına bir uyum itkisinde olduğunu öne sürmektedir. Şemalar da bu görüşe paralel olarak; doğru olduğu kabul edilen

sonuca hızlıca ulaştıran ve detayları işleme sürecinden tasarrufta bulunmayı sağlayan kısayollar gibi çalışmaktadırlar (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013). Organizma evrimsel olarak bu hızlı işleme sürecine ihtiyaç duyar ancak başlangıç noktası uyum bozucu bir şema olduğunda varılan nokta da çoğunlukla gerçeğe uygun olmayan, işlev bozucu çarpıtmalar olarak ortaya çıkmaktadır.

Erken dönem uyum bozucu şemalar, dünyaya ilişkin yarattıkları tahmin edilebilirlik algısının verdiği rahatlık nedeniyle oldukça dirençli yapılardır. Şemalar, erken dönemlerden itibaren bireyin gelişim süreçlerinde yanında olan; dünyayı, kendisini algılamasına yön veren yapılar olduğu için de değişime dirençli ve sürdürücü özelliklerini muhafaza etmektedirler. Şemanın yargılarını sınavacak bir deneyim yaşandığında, bu bireyin kendilik algısını da zora soktuğu için bireyler yeni deneyimi şemaya uyduracak ve böylece kendini doğrulamaya devam edebilecek şekilde çarpıtma eğiliminde olurlar (Riso ve ark., 2006). Güvenli bağlanma, sevgi ihtiyacının karşılanmadığı bir ortamda büyüyen bir çocuğun duygusal yoksunluk, kusurluluk gibi bu alana ait bir şema geliştirdiği bir örnek düşünecek olursak; bu ihtiyaçlarının asla karşılanamayacağına ilişkin kabulüyle yetişkin hayatında kendisiyle yakınlaşmak isteyen birisi olduğunda da bu durumu gerçekçi ya da samimi bulmaz ve karşısındakini uzaklaştırır. Karşısındakinin uzaklaşması kişi tarafından şemasını doğrulayıcı bir olay olarak yorumlanır ve şema bir noktada “kendini gerçekleştiren kehanet” görevi görerek dirençli yapısını güçlendirmiş olur (Karaosmanoğlu, 2019).

Şemalar büyük oranda erken dönemde gelişse de daha ileriye yaş dönemlerinde de ortaya çıktıkları görülebilmektedir. Ancak bunlar çocukluk döneminde, aile ortamında ortaya çıkan şemalar kadar güçlü ve köklü değildir. Bir şema ne kadar güçlüyse onu aktive edebilecek durum sayısı da o kadar çok olur (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Örneklendirmek gerekirse bireyde çocukluğunda her iki ebeveyni tarafından maruz kaldığı aşırı eleştirel ebeveyn tutumları söz konusuysa geliştirmiş olabileceği kusurluluk şemasının yetişkin hayatında herhangi biri tarafından tetiklenme olasılığı sadece annesi ya da babasından benzer tavra maruz kalmasına göre daha fazladır.

2.2.4. Şema İşlemleri ve Başa Çıkma Biçimleri

Şemaların iki temel şema işlemi mevcuttur. Bunlar şema iyileşmesi ve şema devamlılığıdır (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Bireyin şemayla ilgili bilinçli ya

da bilinçdışı her düşünce, duygu ve davranışı şema üzerinde ya sürdürücü ya da etkisini azaltıcı yani iyileştirici etkiye sahiptir.

Şema iyileşmesi, şema terapinin danışanla çalışırken varmak istediği nihai noktadır. Şemaların değişime direnç göstermesi gibi bireylerin de şemalarını fark etse dahi ondan ayrışması dirençle karşılaşır. Kişinin kendisini ve dünyayı algılayışının merkezindeki inanç sisteminden vazgeçmesi hayata dair bütün bildiklerini geride bırakması gibidir. Yıkıcı da olsa dünyaya ilişkin öngörülebilirlik ve kontrol hissi veren şemaların terapi sürecinde iyileşmesiyle şemalar daha nadir tetiklenme gösterir; tetiklendiğinde ise bireyin bunu fark edip etkisini azaltacak becerileri repertuvarına eklenmiştir (Young, Klosko ve Weishaar, 2003).

Şema devamlılığı ise şemanın varlığını ve etkisini muhafaza etmesine hizmet eden bilişsel, duygusal ve davranışsal bütün eylemleri kapsamaktadır. Şemalar üç temel mekanizma ile varlıklarını sürdürür. Bunlar; bilişsel çarpıtmalar, örtük ya da doğrudan bireyin kendine zarar verici yaşam örüntüleri ve şema başa çıkma biçimleridir. Bilişsel çarpıtmalar, bireyin yaşam olaylarını şemasını doğrulayacak biçimde algılamasını ifade etmektedir. Bu doğrultuda kişi, bilgiyi yorumlarken gerçeğe uygun olmasa da şemasını destekleyecek unsurları bulup fazlasıyla odaklanma ve şemasıyla çelişen durumları ise reddetme halindedir. Benzer şekilde bireyin kendine zarar verici davranış örüntülerinde de kişi şemasını doğrulayacak yaşam olaylarına odaklanma halindedir. Eleştirel ebeveynlerinden kaynaklı kusurluluk şemasına sahip bir bireyin eleştirel kişilerle yakınlık kurmaya çalışması gibi örseleyici örüntüleri tekrar edecek durumları yaratarak şemayı onaylamak da şemanın varlığını sürdürmesini sağlar (Bricker ve Young, 2012; Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013).

Şemaların devamlılığına yol açan diğer faktör de uyum bozucu şema başa çıkma biçimleridir. Şemalar tetiklendiğinde ortaya çıkan yoğun acı, utanç, korku, kaygı gibi olumsuz duygulardan korunmak için ortaya çıkan başa çıkma tepkileri şunlardır:

- a. Şema teslimi
- b. Şema kaçınması
- c. Şema aşırı telafisi (Farrell, Reiss & Shaw, 2014).

Bu başa çıkma biçimleri, evrimsel olarak tüm organizmaların tehdit karşısında verdiği savaş, kaç, donakal tepkileriyle paralellik göstermektedir (Loose, Graaf ve

Zarbock, 2018). Şema başa çıkma tepkileri de şemalar gibi kaynağını çoğunlukla çocukluktan alır. O koşullar kapsamında bireyi koruyucu işlev göstermiş olsalar da zaman içinde otomatikleşip bağlama uygun olmadığı halde aynı başa çıkma biçimlerinin kullanılması şemaların da devamlılığını sağladığı için uyum bozucudurlar (Van Vreeswijk, Broersen ve Nadort, 2012).

Şema teslimi, kişinin şemadan kaçınmak ya da onunla mücadele etmek yerine şemayı gerçek kabul ederek ona boyun eğmesidir. Şemalarından kaynaklanan yoğun olumsuz duyguları bütünüyle hissederek hayatında onu doğrulayıp devam ettirecek adımlar atması, seçimler yapmasıdır (Young ve Klosko, 2019). Başa çıkma biçimi olarak şema tesliminin görüldüğü kişilerde bilinçdışı seçimlerle şema odaklı örüntüleri tekrar ederek yetişkin hayatlarında da örseleyici çocukluk yaşantılarının tekrarlanması görülmektedir. Kişinin ihtiyaçlarının karşılanmadığı ilişkilere çekim duyma ya da bu ilişkilere kalmayı sürdürme hali gibi örseleyici ebeveynleriyle ilişkilerine benzer tecrübeleri yaşatacak partnerlere yönelirler. Merton (1948) tarafından “kendini gerçekleştiren kehanet” olarak adlandırılan bu olgu psikodinamik yaklaşımda da “tekrar zorlantısı” olarak tanımlanmaktadır. Şema terapi ise bu durumu, tanıdıklığın verdiği güven ve şemalarından ileri gelen çarpıtılmış algılarının daha iyi seçeneklere yönelme konusunda kişiye güçsüz hissettirmesi olarak ifade etmektedir (Roediger, Stevens ve Brockman, 2018).

Bu başa çıkma biçimi sıklıkla onay arayıcılık, kendini feda ve boyun eğicilik olmak üzere diğeri yönelimlilik şema alanının şemalarını taşıyan kişilerde görülmektedir (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013).

Şema kaçınması başa çıkma biçimi kişinin hayatın pek çok alanında yaşayabileceği olumlu deneyimleri kaçırmak pahasına şemalarını tetikleyebilecek kişi ya durumlardan uzak durmasını içerir. Bu başa çıkma biçimini kullanan kişiler, şemanın tetiklenmesinin verdiği yoğun olumsuz duyguları deneyimlememek adına hayatlarını tetiklenebilecek durumlardan uzak durma stratejisi üzerine yapılandırır. Örneğin, davranışsal boyutta başarısız olabileceği yeni fiziksel aktivitelere asla katılmamak; bilişsel boyutta tetikleyebilecek düşünce ve imajları engellemek, aklına geldiğinde dikkatini dağıtmaya çalışmak; duygusal boyutta ise duygularıyla arasına mesafe koyarak kendini acıdan korumak gibi yönelimler görülebilmektedir. Bu başa çıkma tipinin madde kullanımı, aşırı yeme ya da iş hayatına aşırı düşkünlük gibi

dışavurumları olabilmektedir (Simeone-DiFrancesco, Roediger, & Stevens, 2015; Young ve Klosko, 2019).

Kaçınma tipi başa çıkma biçimini değişimini güçlendiren faktörlerden biri kişinin şemasıyla temasının neredeyse hiç olmamasıdır. Bu durum değişimi sağlamak için şemaya ulaşmayı güçleştirmektedir. Diğer faktör ise kaçınmanın, huzursuzluk verecek durumlardan uzak durarak kaygıyı azaltmasının olumsuz pekiştireç görevi görerek pekişmesidir (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013).

Şema aşırı telafisi de şema kaçınması gibi, bireyin şemalarının tetiklenmesiyle ortaya çıkacak olan yoğun olumsuz duygudurumu yaşamama çabasından ileri gelmektedir. Bu doğrultuda şemanın tam tersini doğru kabul ederek duygu, düşünce ve davranışlara yön verme görülmektedir. Kişi, şemaların geliştiği çocukluk döneminde nasılsa tam aksi yönde olmaya çabalar; şemalarına karşı atağa geçer (Roediger, Stevens ve Brockman, 2018). Örneğin çocukluğunda kusurluluk şeması geliştirse yetişkin hayatında mükemmeliyetçi tutumlar içinde olabilir; dayanıksızlık şemasının gelişmesine yol açan deneyimler yaşayan biri kırılganlığını sert bir profilin arkasına saklayarak kendisi bir zorbaya dönüşebilir Narsistik kişilik bozukluğunda sıklıkla görülen bir başa çıkma biçimi olarak kusurluluk şemasıyla mücadele etmekte yardımcı olur. Aşırı kontrolcülük ve saldırganlık da sık görülen başa çıkma tepkileridir (Young, Klosko ve Weishaar, 2003; Behary, 2021; Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013).

Aşırı telafi tipini başa çıkma biçimini kullanan kişiler toplumda genellikle güçlü, başarılı, statü sahibi olarak toplumla uyumlu görülür ancak şemanın tersi yönde davranmak geçici bir rahatlama sağlasa da şemayı sürdürücü etkisiyle uyum bozucudur (Young ve Klosko, 2019).

2.3. Ebeveynlik Biçimleri ve Erken Dönem Uyum Bozucu Şemalar

Şema terapi yaklaşımı, bireyin psikolojik açıdan sağlıklı ve uyum içinde gelişim gösterebilmesi için yaşamının erken dönemlerinde güvenli bağlanma, özerklik/yeterlik, duygu ve ihtiyaçlarını ifade edebilme özgürlüğü, spontanlık/eglençe ve gerçekçi sınırlar olmak üzere beş temel psikolojik ihtiyacının karşılanması gerektiğini öne sürer (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Bu ihtiyaçların sağlıklı bir şekilde giderilmesinin belirleyicileri bireyin mizacı, bakım veren yakını ya da ailesiyle ilişkileri ve travmatik yaşam olaylarıdır (Roediger, 2015). Bireyin dünyayı algılamaya başlamasında ilk uyaranları sunan kaynak olan ailesine ilişkin temsilleri, bütün dünyayla ve kendiyile ilgili algılarına genellenerek ilerler. Karşılanmayan temel duygusal ihtiyaçlarla ilişkili şema alanlarından ortaya çıkan erken dönem uyum bozucu şemalar, genellikle bireyin içinde yetiştiği aile ortamında ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için şekillenmiş bilişsel ve duygusal örüntülerdir (Soygüt, Çakır ve Karaosmanoğlu, 2008). Aile dışında; okul hayatı, akranlar ve diğer sosyal ilişkilerin de şemaların gelişiminde etkili olduğu bilinse de bunlar aile iklimi sonucu oluşan şemalar kadar güçlü ve etkili değildir.

Ebeveynlerin sergilediği erken dönem şemaların gelişimindeki etkisi olan ebeveynlik biçimlerini daha detaylı kavramsallaştırabilmek adına Young (1994) “Algılanan Ebeveynlik Biçimleri” tanımıyla birlikte “Young Ebeveynlik Ölçeği”ni geliştirmiştir. Özgün formun faktör yapısı üzerinde çalışan Sheffield ve arkadaşları (2005) bu çalışmalarında dokuz ebeveynlik biçimi tanımlamıştır. Bunlar: güvenli bağlanma ihtiyacını karşılamayan ebeveynlerin duyarlıktan uzak ebeveynlik biçimlerine karşılık gelen “*duygusal olarak yoksun bırakan ebeveynlik*”, çocuğun özerklik ihtiyacını gidermeyen kaygılı ebeveynin bağımsızlığı destekleme açısından yetersizliğine karşılık gelen “*aşırı koruyucu ebeveynlik*”, kabul görme ihtiyacını gidermeyen, çocuğun küçümsenmiş ve kusurlu hissetmesine yol açan “*küçümseyici ebeveynlik*”, kusursuzluk bekleyen “*mükemmeliyetçi ebeveynlik*”, dünyaya ilişkin karamsarlığını ve korkularını çocuğa yansıtarak spontanlık ihtiyacını zedeleyen “*karamsar, korkulu ebeveynlik*”, çocuğun özerklik ihtiyacını ve kimlik gelişimini olumsuz etkileyen “*kontrol edici ebeveynlik*”, ebeveynin kendi duygularını bastırarak duygusal anlamda paylaşımsız ve mesafeli olmasına karşılık gelen “*duygularını bastıran ebeveynlik*”, çocuğun hata ya da istenmeyen davranışlarına hoşgörüsüzlüğü

ve cezalandırıcılığı ifade eden “*cezalandırıcı ebeveynlik*” ve çocuğa yönelik onay, takdir ve sevgiyi başarı ya da istendik davranışlara bağlı olarak sunan “*koşullu/narsistik ebeveynliktir*”.

2.4. İlgili Araştırmalar

Bu bölümde, yürütülen araştırma konusu doğrultusunda ebeveynlik tarzları, erken dönem uyum bozucu şemalar ve uyum bozucu şema baş etme biçimleri ile ilgili yurtiçi ve yurtdışında yürütülen araştırmalar ve bulgular sunulmaktadır. Ebeveynlik alanyazınında hem ebeveynlik davranışlarını etkileyen faktörler hem de ebeveynliğin çocuk üzerindeki gelişimsel etkileri geniş bir perspektifte çalışılmakta olduğu için konu bütünlüğü açısından bu bölümde ebeveynlik çalışmalarına dair hem bağımlı hem de bağımsız değişken rolünde olduğu araştırmalara yer verilmiştir. Ebeveynliği etkileyen ve ebeveynlikten etkilenen değişkenlere yönelik araştırmalar, ebeveynliğin erken dönem uyum bozucu şemalarla ilişkileri, uyum bozucu şema baş etme biçimleri ve şemaların kuşaklar arası aktarımına değinen araştırmalara ilişkin bilgiler aktarılmaktadır.

2.4.1. Konu İle İlgili Yurtdışında Yapılan Bazı Araştırmalar

Ebeveynlik kavramsallaştırmalarıyla ilgili çalışmaların görgül bir zemine oturmasına öncülük eden Baumrind, 1967 tarihli çalışmasında, ebeveynlerin çocuk yetiştirme davranışlarının okul öncesi dönemdeki çocuklar üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Çocuk Araştırmaları Merkezi bünyesinde 110 çocukla 14 haftalık gözlem ve değerlendirme sonucunda belirlenen 32 katılımcının gösterdiği duygusal ve sosyal davranışları üç grupta toplayarak bu gruplardaki ebeveyn davranışlarını karşılaştırılmıştır. İlk grubu; özgüvenli, öz-denetim becerileri gelişmiş ve keşfetmeye açık, ikinci grubu içe dönük ve güvensiz üçüncü grubu ise düşük düzeyde özgüven ve öz-denetim gösteren, yeni tecrübelerden kaçınma eğiliminde olan çocuklar oluşturmaktadır. Karşılaştırılmakta olan, bu grupların ebeveynlerinin gösterdiği davranışlar ebeveyn kontrolü, olgunluk beklentisi, açık iletişim ve sıcaklık boyutlarında değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularında ilk grubun ebeveynlerinin diğerlerine oranla daha tutarlı, sevecen, talepkar ve anlayışlı olarak yetkili, ikinci grubun ebeveynlerinin katı, cezalandırıcı ve şefkatsiz olarak yetkeci, üçüncü grubun annelerinin kontrol eksikliği ve orta düzeyde sevecenlik gösterdiği, babalarının ise tutarsız ve ilgisizliğinin izin verici ebeveynlik tutumlarıyla örtüştüğü saptanmıştır.

Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch (1991), Maccoby ve Martin'in (1983) kavramsallaştırmasını sınamak ve farklı ebeveynlik tarzlarının ergenlerin yeterlik ve uyum düzeylerine etkisini araştırmak için yürüttükleri araştırmalarında 14-18 yaş aralığında çeşitli etnik kökenlerden yaklaşık 4.100 ergen ve onların aileleriyle çalışmışlardır. Ergenlerin ailelerini kabul/denetim perspektifinden değerlendirmelerine dayanarak; ebeveynleri yetkili, demokratik, müsamahakâr ve ihmalkâr olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Ebeveynlik tarzlarının etkisinin inceleneceği alanlar psikososyal gelişim, okul başarısı, içselleştirilmiş stres ve problem davranışlar olarak belirlenmiştir. Araştırma bulgularında yetkili ebeveynlik tutumlarının sergilendiği ailelerden gelen ergenlerin tüm alanlarda en olumlu sonuçlara sahip olduğu görülmüştür. Bu grupta anlamlı derecede yüksek psikososyal gelişim ve akademik başarıya karşın düşük derecede içselleştirilmiş stres ve davranış problemleri yaşandığı saptanmıştır. Ebeveynlik tarzlarına ilişkin alanyazınla tutarlı olarak en olumsuz sonuçların görüldüğü alan ihmalkâr ebeveynlik tutumlarına maruz kalan ergenlerdedir. Müsamahakâr ve otoriter ailelerden gelen ergenlerin sonuçları diğer iki alanın ortalarında seyretmekle birlikte; otoriter ebeveynlerle yetişen ergenlerin akademik başarı ve davranış problemlerinde daha olumlu, müsamahakâr ebeveynlerle yetişenlerin ise psikososyal gelişim bağlamında daha olumlu örüntülere sahip olduğu saptanmıştır.

Deković, Gerris ve Janssens (1991), ebeveyn bilişlerinin ve ebeveynlik davranışlarının çocuğun ebeveyn – çocuk ilişkisini anlamlandırma biçimi üzerindeki etkilerini ortaya koymak için 10 -11 yaşlarında 40 çocuk ve onların ebeveynleriyle gözlem ve görüşme tekniklerini kullanarak nitel bir çalışma yürütmüşlerdir. Araştırma bulguları ebeveyn bilişlerinin; kısıtlayıcı kontrol, demokratik kontrol ve destekleyici davranışları içeren ebeveynlik davranışlarıyla ve bunların da çocuğun ebeveyn - çocuk ilişkisini anlamlandırmasıyla etkili olduğu hipotezini doğrulamaktadır. Araştırmaya göre ebeveynliği, çocuğu ve çocuk yetiştirme süreçlerine ilişkin daha kendisi ve ihtiyaçları, çocuğun bireyselliği, gelişim süreçleri, kültürel normlar ve bu faktörlerin birbirleriyle etkileşimi perspektifinden çok yönlü değerlendirmeleri olan ebeveynler daha destekleyici, sıcak, kabul edici, uyumlu ve esnek davranma eğilimindedir. Karşıt olarak da tek yönlü, daha az kaynaktan hareket eden bilişsel değerlendirmeleri olan ebeveynler daha katı ve kısıtlayıcı davranışlar sergilemeye yatkınlık göstermektedir.

Ebeveyn – çocuk ilişkisinde karşılıklı bir etkileşim değil tek yönlü bir akış söz konusudur. Araştırma sonucunda demokratik kontrol, destek ve kısıtlayıcı kontrol olmak üzere ebeveynlik davranışlarının ebeveyn bilişleriyle çocuğun ilişkisel anlamlandırmalarına aracılık ettiği görülmektedir.

Bornstein, Hahn ve Haynes (2011) da ebeveynlik bilişleri, annelerin kişilik özellikleri ve çocuk yetiştirme uygulamaları arasındaki ilişkiyi 262 anneyle ölçme araçları ve gözlem aracılığıyla incelemişlerdir. Araştırmada kişilik özellikleri Beş Faktör Kişilik Kuramı'na göre incelenmiş ve her boyutun ebeveynlik bilişleri ve uygulamalarıyla ilişkileri ortaya konmuştur. Kişilik özelliği olarak açıklık boyutu en yüksek ilişkinin saptandığı alandır. Açıklık özelliği yüksek annelerin çocuk yetiştirmeye dair kapsamlı bilgi birikimi ve güçlü öz-yeterlik algıları mevcuttur. Nevrotiklik özelliği annelerin şefkat ve duyarlılıkta düşük, kontrolcülükte yüksek davranışlarıyla ilişkili bulunmuştur. Araştırmada bu gruptaki anneler ebeveynliklerine ilişkin düşük yeterlik ve tatmin yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Dışa dönüklüğün ise yüksek öz-yeterlik algısı ile ilişkili bulunmuştur. Bu gruptaki katılımcılar çocuklarıyla çok yönlü etkileşimlerini bildirmişlerdir. Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde en işlevsel ebeveynlik bilişleri ve uygulamalarını gösteren grubun açıklık özelliği taşıdığı görülmektedir. Araştırma bulguları ebeveynlik uygulamalarının ebeveynin kişilik özelliklerinden etkilendiği görüşünü (Belsky, 1984) doğrulamaktadır.

Kochanska, Lee Clark ve Goldman (1997) da Belsky'nin "Süreç Modelinde" ebeveynin kişisel özellikleri ve psikolojik durumunun ebeveynliğini etkilediği görüşüyle uyumlu olarak, çalışmalarında annelerin kişilik özelliklerinin ebeveynliklerini nasıl etkilediği ve bunun çocukları üzerindeki gelişimsel etkilerini ortaya koymayı hedeflemişlerdir. Bu çalışma 103 anne ve çocuklarıyla öz- bildirim ölçekleri ve gözlemler aracılığıyla veri toplanan karma desenli bir araştırmadır. Çalışmada veri toplamak için Beck Depresyon Envanteri, Spielberg Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri, Zuckerman Kuhlman Kişilik Envanteri'nin yanı sıra mizaç özelliklerine göre psikolojik tepki verme durumları, sosyalizasyon ve kişiler arası tarzlarına yönelik uygulanan ölçeklerin bulgularını desteklemek adına anneler çocuklarıyla çeşitli alanlarda vakit geçirirken doğal gözlem tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma sonuçları alanyazınla uyumlu olarak, olumsuz duygudurum ve uyumsuzluk düzeyleri yüksek annelerin ebeveynliklerinde daha fazla olumsuz

duygu yansıttığı ve çocuklarının da öfke düzeylerinin daha yüksek ve isyankar oldukları saptanmıştır. Annenin olumsuz duygulanım düzeyi ayrıca kontrol davranışlarının artması, duyarlı ebeveynlik boyutlarının düşüklüğüyle birlikte çocukta güvensiz bağlanma örüntüleri ve daha yüksek düzey davranış problemleriyle de ilişkilidir.

Pettit, Laird, Dodge, Bates ve Criss (2001) ebeveyn kontrolünün iki boyutunu oluşturan davranışsal denetim ve psikolojik kontrolün öncülleri ile erinlik dönemindeki çocuklardaki problem davranışlarla ilişkileri araştırılmaktadır. Çalışmada psikolojik kontrolle birlikte alanyazında davranışsal denetimin bir unsuru olan “izleme” davranışına yer verilmiştir. 440 anne ve onların 13 yaşındaki çocuklarıyla tamamlanan araştırma; çocukların 5 yaşından itibaren değerlendirmelerin yapıldığı boylamsal bir çalışmadır. Araştırma sonuçları literatürle tutarlı olarak; ebeveyn kontrolünün izleme davranışıyla kendini gösterdiği çocuklarda istenmeyen davranışların daha düşük düzeyde, psikolojik kontrolün görüldüğü çocuklarda ise depresyon ve kaygının daha yüksek düzey seyrederek uyum bozucu etkisi olduğu saptanmıştır. Toplanan veriler ışığında, erken çocukluk döneminde davranış problemleri gösteren çocukların annelerinde, çocuğuyla ilgili olumsuz algılar geliştirmesi ve çocuğun davranışlarını düzenleyebilmek adına daha sert bir ebeveynlik geliştirmesiyle ergenlik döneminde psikolojik kontrol arasında ilişki kurulmuştur. Bu bulgu çocuğun özelliklerinin de ebeveynleri tarafından yetiştirilme biçimini etkilediği savıyla uyumludur. Araştırma bulgularında annenin izleme davranışı ve psikolojik kontrol düzeyinin de kendi ailesinden ve kültürel normlardan etkilenmekte olduğuna da yer verilmektedir.

Costa ve arkadaşları (2019) Öz-Belirleme Kuramı çerçevesinden yürüttükleri araştırmalarında, ebeveynin çocuğuyla olan ilişkisinde psikolojik kontrol ve özerklik desteğini kendi temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanma düzeyi üzerinden değerlendirmişlerdir. Çalışmada ebeveynin karşılanmayan psikolojik ihtiyaçlarının psikolojik kontrole; ebeveynin karşılanan ihtiyaçlarının özerklik desteğine ve de psikolojik kontrol ya da özerklik desteği davranışları ile ebeveynin psikolojik ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmama durumunun çocuğunun ihtiyaçlarına kuşaklar arası nasıl yansıdığı incelenmektedir. Araştırma bulgularının alanyazınla uyumlu olduğu görülmektedir. Temel psikolojik ihtiyaçlarından yana tatmin yaşayan

ebeveynler daha demokratik ve çocuğun bağımsızlığını, karar alma mekanizmalarını destekleyici davranışlar göstermekteyken kendi psikolojik ihtiyaçları karşılanmayan ebeveynler hayatlarının diğer alanlarında olduğu gibi ebeveynlik davranışlarında da baskı ve stres hissederek daha olumsuz tutumlar sergilediği saptanmıştır. Araştırma sonuçlarında ebeveynlerin ve çocukların temel psikolojik ihtiyaç doyumu düzeyine ilişkin verilerin görülen yüksek korelasyonu ile birlikte psikolojik kontrol ve özerklik desteğinin çocuğun temel psikolojik ihtiyaçları üzerinde kuşaklararası bir aktarımın doğrulandığı görülmektedir.

Grossman, Pollack ve Golding'in (1988), babalığın niteliksel ve niceliksel taraflarını inceledikleri çalışma 23 aile ile yürütülmüştür. Babaların ebeveynlik belirleyicilerinin kendi uyum düzeyleri ve eşlerinin etkileri perspektifinden incelendiği araştırmada gözlem, yarı yapılandırılmış görüşme ve öz- bildirim ölçekleri aracılığıyla veri toplanmıştır. Araştırmada ebeveynliği etkilediği düşünülen boyutlar psikolojik özellikler (babaların hayata uyum düzeyi, kaygı, maskülenlik, feminenlik, özerklik ve ilişkisellik), evlilik uyumu ve sosyokültürel özellikler (sosyoekonomik düzey ve yaş) olarak sınıflandırılmıştır. Bu boyutların ebeveynliklerinin niceliksel (ebeveynliğe ayrılan vakit) ve niteliksel (çocuğa ilişkisellik destek, özerklik desteği, duyarlılık, sıcaklık ve dikkat) alanları ne derecede belirlediğini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre babaların özerklik düzeyi ve iş tatmini çocuklarıyla geçirdikleri vaktin kalitesini ve oyun sürelerini yordamaktadır. Bulgularda hem niteliksel hem niceliksel açıdan en güçlü belirleyici alanı babaların psikolojik özellikleri olarak saptanmıştır. Babanın çocuğa sağladığı ilişkisellik desteği ve özerklik desteği, bu alanlarda kendi özellikleri tarafından güçlü şekilde yordamaktadır. Araştırmada ayrıca annelerin özerklik düzeyi, mesleği ve yaşının da baba katılımı üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

McEwen ve Flouri de araştırmalarında (2009) babaların davranışsal denetim, psikolojik kontrol ve duyarlılık boyutlarıyla ebeveynlik uygulamaları ile ergenlerde yeme bozuklukları arasında duygu düzenlemenin ilişkisini ortaya koymayı amaçladıkları araştırmalarında 11-18 yaş arası 203 ergen ve onların babalarıyla çalışmışlardır. Araştırma bulgularında babaların ebeveynlik uygulamalarının ergenlerin yeme bozukluğu belirtileriyle doğrudan etki ettiği ve duygu düzenlemenin aracılığı olmadığı görülmektedir. Davranışsal denetime tabi olan izleme, rehberlik,

disiplin gibi unsurlar ergenlerin yeme bozukluğu belirtileri ile ilişkili bulunmamışken psikolojik kontrol ve aşırı koruyuculuk doğrudan ilişkilidir. Babalar tarafından sergilenen örtük kontrol davranışları ve suçluluk hissi yaratarak kontrol sağlamak ergenin özerklik ihtiyacı ve kendilik algısını olumsuz etkilemektedir. Babanın aşırı koruyuculuğunun ilişkili olduğu bir alan da Bourne, Berry ve Jones'un (2014) araştırmasında görülmektedir. Ebeveynle bağlanma, yetişkin bağlanma tarzı ve psikolojik zihinlilik ilişkisinin araştırıldığı çalışmada babanın aşırı kontrolünün psikolojik zihinlilikle negatif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır.

Babalık davranışlarına ebeveynin kendi bağlanma stili üzerinden yaklaşan Aytuglu ve Brown (2022), babanın bağlanma stiline ebeveynlik duyarlılığıyla ilişkisini ve bu ilişkide ebeveynlik doyumunun aracı rolünü araştırmaktadır. 138 baba ile yürütülen çalışmada, güvenli bağlanma gösteren babaların ebeveynlikten çok daha yüksek doyum aldığı saptanmıştır. İlave olarak ebeveynlikten daha yüksek doyum alan babaların da çocuklarıyla duyarlık boyutu daha yüksek bir etkileşim içinde olduğu görülmektedir. Araştırmada bağlanma stili ile duyarlık arasından doğrudan ilişki bulunamamıştır; ancak bu ilişki ebeveynlik doyumunun aracılığıyla mevcuttur. Araştırma bulguları babaların kendi bağlanma tarzlarının çocuklarına yansıttıkları duyarlık boyutuyla onların bağlanma örüntülerine etki ederek bir aktarım içinde olabileceği yorumunu desteklemektedir.

Mason, Platts ve Tyson (2005) bağlanma ile erken dönem uyum bozucu şemalar arasındaki ilişkiyi incelemek adına bir ruh sağlığı merkezinden destek almakta olan 72 kişi ile çalışmışlardır. Araştırma sonucunda, bağlanma stillerinden saplantılı ve korkulu bağlanma özellikleri gösteren kişilerin güvenli ve kayıtsız bağlanma yaşayanlara göre pek çok uyum bozucu şemada yüksek puan aldığı görülmektedir.

Gunty ve Buri (2008) babaların ebeveynlik uygulamalarının lisans öğrenimi düzeyindeki çocuklarının erken dönem uyum bozucu şemaları ile ilişkisini değerlendirdikleri çalışmalarında baba ilgi ve bakımının ayrılma/reddedilme ve zedelenmiş özerklik şema alanlarıyla ters yönde ilişkili olduğunu ve baba otoriterliğinin ise ayrılma/reddedilme şema alanını yordadığını saptamıştır. Benzer sonuçlar Monirpoot ve arkadaşları (2012) tarafından İran'da 345 lisans öğrencisiyle yapılan, babanın çocukla etkileşim nitelikleri ile çocukların erken dönem uyum bozucu şemalarının ilişkisini inceledikleri araştırmada da görülmektedir. Buna göre babanın

ilgi ve bakımı, desteği, duyarlılığı bütün erken dönem uyum bozucu şemalarla ters yönde ilişkilirken babanın sunduğu gereğinden fazla destek bütün şema alanlarıyla ilişkili bulunmuştur.

Çocukların yetiştirilme sürecinde algıladıkları ebeveynlik uygulamaları ile erken dönem uyum bozucu şemaların ilişkisine odaklanan başka bir araştırma da Muris (2006) tarafından 12-15 yaş arasındaki 173 ergenle yürütülmüştür. Alanyazınla uyumlu olarak olumsuz ebeveynlik uygulamaları erken dönem uyum bozucu şemaların varlığıyla ilişki göstermektedir. Çocuğun algıladığı yüksek düzeyde reddedilme, kontrol, kaygılı ebeveynlik tutumları ve düşük düzeyde duygusal sıcaklık uyum bozucu şemalarla yüksek düzeyde ilişkilidir. Yapılan regresyon analizlerinde de ebeveyn reddinin 10 ve kontrolün sekiz uyum bozucu şemanın yordayıcısı olduğu saptanmıştır. Sheffield ve diğerleri (2005) de 422 üniversite öğrencisiyle yaptıkları psikometrik özellikler gösteren çalışmalarında Şema Terapi perspektifinden değerlendirilen ebeveynlik biçimlerinden özellikle duygusal yoksunluk, küçümseyici ve aşırı korumacı ebeveynlik biçimlerinin uyum bozucu şemaların gelişimiyle ilişkili olduğunu öne sürmektedir. McGinn, Cukor ve Sanderson (2005) tarafından yapılan çalışmada da hem anne hem de babanın ebeveynlik tarzlarının erken dönem uyum bozucu şemalarla ilişkisi görülmektedir. Anneden de babadan da algılanan düşük düzeyde ilgi ve bakımın ayrılma/reddedilme şema alanıyla, annenin aşırı kontrolü ise aşırı tetikte olma şema alanıyla ilişkilidir.

Benzer bulgular Harris ve Curtin'in (2002), 194 lisans öğrencisiyle yürüttükleri algılanan ebeveynlik tarzları, erken dönem uyum bozucu şemalar ve depresif semptomların ilişkisini inceleyen çalışmada da görülmektedir. Kusurluluk/utanç, yetersiz özdenetim, bağımlılık/yetersizlik ve zarar görme karşısında dayanıksızlık şemaları ebeveynlerden algılanan ilgiyle ters korelasyon göstermektedir. Kusurluluk/utanç, yetersiz özdenetim ve zarar görme karşısında dayanıksızlık şemaları ise ebeveyn aşırı korumacılığıyla yüksek ve pozitif yönde ilişkilidir. Thimm (2010) tarafından klinik örnekleme 149 kişiyle yürütülen, ebeveyn tarzlarıyla kişilik bozukluğu semptomları arasında erken dönem uyum bozucu şemaların aracı rolünün incelendiği çalışmada da babadan algılanan reddin beş şema alanındaki bütün şemalarla, anneden algılanan reddin ise zedelenmiş sınırlar dışında diğer dört şema alanının tamamıyla ilişkili olduğu saptanmıştır. Ek olarak ayrılma/reddedilme, diğeri

yönelimlilik ve aşırı tetikte olma/baskılanma şema alanındaki şemalar anneden algılanan duygusal sıcaklıkla negatif yönde ilişkilidir.

Şema terapinin kuramsal altyapısını güncellemek ve kültürler arası geçerliliğini arttırmak adına Arntz ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada yeni bir model önerisi sunulmaktadır. Uluslararası bir katılımcı grubuyla yürütülen taksonomi çalışmasında şema terapinin mevcut teorisinin geçerliliği sınanmış ve görülen ihtiyaçlar doğrultusunda genişletilmiştir. Araştırma sonucunda beş çekirdek duygusal ihtiyaçlara “benlik uyumu (self –coherence)” ve “adalet (fairness)” ihtiyaçları eklenmiştir. Çalışmada temel duygusal ihtiyaçlara yapılan eklemelerle birlikte üç yeni uyum bozucu şema tanımlanmıştır. Bunlar: uyumlu benlik yoksunluğu (lack of a coherent identity), anlamlı dünya yoksunluğu (lack of a meaningful world) ve adaletsizliktir (unfairness).

Alanyazında ebeveyn – çocuk ilişkisinde ebeveynlerin de kendi uyum bozucu şemaları, akılcı olmayan inançları ve bunlardan etkilenen olumsuz ebeveynlik uygulamaları ile çocuklarına aktarımının üzerinde duran araştırmalar da görülmektedir. Garber ve Flynn (2001) 240 ergen ve anneleriyle yaptıkları çalışmalarında, çocukların depresif bilişlerinin; annenin depresyon geçmişi, bilişsel tarzı, ebeveynlik tarzı ve stresli yaşam olaylarıyla ilişkisini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda annenin depresyon geçmişinin, ebeveynlik tarzının ve stresli yaşam olaylarının ergenin kendine ve dünyaya ilişkin olumsuz bilişlerini yordadığı görülmektedir. Ayrıca, anneden algılanan düşük kabul düzeyi ergenin kendine ilişkin olumsuz bilişlerinin güçlü bir yordayıcısıdır. Ergenin yükleme biçimleri ise anneninkilerle yüksek düzeyde ilişkili olmakla birlikte annenin psikolojik kontrolü tarafından da açıklanabilmektedir.

Dattilio da (2006) bir vaka örneğiyle açıkladığı çalışmasında aile şemalarının kuşaklar arası aktarımına bilişsel davranışçı perspektiften bir açıklama getirmiştir. Buna göre kişinin ailesinde erken dönem yaşam deneyimleri sonucu oluşan şemalar ve bu süreçte ebeveynler gibi hayatındaki önemli figürlere ait içselleştirilmiş düşünce yapıları kendi hayatında da varlığını göstermeye devam etmektedir. Maçık, Chodkiewicz ve Bielicka (2016) da ebeveynlerin ve çocukların erken dönem uyum bozucu şemalarının arasındaki ilişkileri ortaya koymak için yürüttükleri araştırmalarında 22 – 35 yaş aralığında kişiler ve onların ebeveynleriyle çalışmışlardır.

Araştırma sonucunda en güçlü ilişkiler babaların şemaları ile kızlarınıninkiler arasında bulunmuştur. Babaların sahip olduğu kusurluluk, iç içe geçme, boyun eğme ve kendini feda şemaları ile kızlarının şemaları yüksek düzeyde ilişkilidir. Anne ve kızları arasında da annelerin dayanıksızlık ve kusurluluk şemalarının kızlarının şemalarıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Erkek çocukların ebeveynleriyle şemaları arasındaki ilişki de anlamlı olmakla birlikte çok güçlü değildir.

Sundag ve arkadaşları da (2018) şema aktarımı süreçlerine odaklandıkları araştırmalarında ebeveynler ve onların yetişkin çocuklarıyla çalışmışlardır. Ebeveynlerin erken dönem uyum bozucu şemalarının yanı sıra şema baş etme biçimleri ve olumsuz ebeveynlik tarzları da araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma sonucunda ebeveyn ve çocukların erken dönem uyum bozucu şemaları yüksek derecede ilişkili çıkmıştır. Bu ilişkide şema baş etme biçimlerinden aşırı telafi ile olumsuz ebeveynliğin aracılık etkisi olduğu görülmektedir.

Şema baş etme biçimlerinin aracılık etkisini inceleyen bir araştırma da Van Wijk-Herbrink, Bernstein, Broers, Roelofs, Rijkeboer ve Arntz (2018) tarafından ergenlerle yürütülmüştür. Bu çalışmada erken dönem uyum bozucu şemaları ile içselleştirme ve dışsallaştırma sorunları arasında şema başa çıkma biçimleri ile şema modlarının ilişkisi incelenmektedir. Araştırmada şema başa çıkma biçimlerinin erken dönem uyum bozucu şemalar ve şema modları arasında aracı rolü olduğu görülmektedir. Ulaşılan modele göre ayrılma/ red şema alanı içselleştirme ve dışsallaştırma problemleriyle başa çıkma biçimleri ve şema modları aracılığıyla ilişkilidir.

2.4.2. Konu İle İlgili Yurtiçinde Yapılan Bazı Araştırmalar

Özyürek ve Tezel Şahin (2005), beş - altı yaşında çocuğu olan ailelerin sergiledikleri ebeveynlik tutumlarını inceledikleri araştırmalarını Karabük'te yaşayan, tesadüfi seçilmiş 381 aile ile yürütmüşlerdir. Demografik bilgilere ulaşmak için kullanılan formun yanı sıra katılımcılardan Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği – PARI aracılığıyla veri toplanmıştır. Araştırma sonucunda annelerin babalara göre daha demokratik özellikler gösteren ebeveynlik tutumları olduğu görülmektedir. Annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe gösterdiği demokratik özellikler artarken artan öğrenim seviyesi babaların demokratikliği üzerinde belirleyici değildir. Öğrenim düzeyinin artışı her iki ebeveyn için de katı disiplin ve aşırı korucuyuluk düzeylerinde

düşüşle ilişkilidir. Annelerin babalara göre demokratik tutumlar sergilediği bulgusu Aydoğdu ve Dilekmen (2016) tarafından yürütülen çalışmada da desteklenmektedir. Araştırmacılar ebeveyn tutumlarını etkileyen demografik özelliklere odaklandıkları çalışmalarını iki ile altı yaşları arasında çocuğu olan 462 kişiyle yürütmüşlerdir. Araştırma sonucunda alanyazınla tutarlı bir şekilde öğrenim seviyesi arttıkça demokratik tutumların arttığı görülmektedir.

Eroğlu ve Parlar (2018) da araştırmalarında ebeveynlik tutumunu psikolojik iyi oluş açısından incelemişlerdir. İki ile altı yaş arasında çocuğu olan 288 kadın ve 47 erkekten veri toplanan çalışmanın bulgularında psikolojik iyilik halinin ebeveyn tutumlarını anlamlı derecede yordadığı saptanmıştır. Ebeveynin psikolojik iyilik hali arttıkça demokratik ve izin verici tutumlarda artış, otoriter tutumda ise azalma görülmektedir.

Ebeveyn tutumunun çocuk üzerindeki etkilerine odaklanan araştırmalarda, Tunç ve Tezer (2006)'ın ebeveynin çocuk yetiştirme tarzının çocuğun benlik saygısıyla ilişkisini ortaya koymayı amaçladıkları çalışmaları görülmektedir. 755 lise öğrencisi ile yürütülen bu çalışmada ebeveyn tarzları kabul/ilgi ve kontrol/denetleme iki boyutu üzerinden tanımlanan beş sınıflamada incelenmiştir. Bu sınıflama açıklayıcı/otoriter, izin verici/ihmalkar, otoriter, izin verici/şımartan ve ayırt edilemez ebeveynlik tarzlarını kapsamaktadır. Araştırma bulgularında ebeveynlerinden algıladığı stili otoriter olarak tanımlayan çocukların benlik saygısının açıklayıcı/otoriter ve izin verici/şımartan kategorilerinden anlamlı derecede düşük olduğu görülmektedir. Araştırmada tanımlanan otoriter stilin açıklayıcı/otoriterle ayrımı düşük ilgi ve yüksek kontrol içermesidir. Bu iki unsurun ergenin benlik saygısını olumsuz etkilediği bulgusu alanyazınla uyumludur.

Ebeveyn kontrolünün ergenler üzerinde psikososyal uyum ve arkadaşlıkları üzerindeki etkilerini benlik değerinin aracılığıyla inceleyen Kındap, Sayıl ve Kumru (2008) da araştırmalarında 200 kız ve 209 erkek lise öğrencisiyle çalışmışlardır. Kız ve erkek öğrenciler için iki ayrı yapısal eşitlik modellemesi sınanan araştırmada, her iki grup için de algılanan davranışsal denetimin benlik değerini olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Psikolojik kontrolle benlik değeri arasında ilişki görülmemesi de iki model için ortak bir bulgudur. Modeller arasında ayrışan bulgularda algılanan psikolojik kontrolün kızların hem içselleştirme hem

dışsallaştırma sorunlarını hem de olumsuz arkadaşlık ilişkilerini arttırdığı görülürken erkekler için dışsallaştırma problemleri ve olumsuz arkadaşlık ilişkileri üzerinde arttırıcı etkisi görülmektedir. Algılanan davranış denetimin kızlarda akademik başarıyı olumlu etkilerken erkeklerde ise içselleştirme ve dışsallaştırma problemleri ile olumsuz arkadaşlıkları azalttığı saptanmıştır.

Çakır ve Aydın (2005) ebeveyn tutumlarının ergenlerin kimlik statüleri üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında 403 ergenle çalışmışlardır. Başarılı, ipotekli, moratoryum ve dağınık kimlik statüleri üzerinden gruplanan ergenlerin ebeveynlik tarzlarının karşılaştırılmasıyla yapılan analizlere göre ebeveynlerini demokratik ve izin verici algılayan ergenlerin ipotekli kimlik ortalamaları ebeveynlerini ihmalkar algılayanlara göre belirgin düzeyde yüksektir. Kız öğrencilerin başarılı kimlik ortalamalarının erkek öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksek olması da araştırmanın bulgularındandır.

Ebeveynlerin kendi psikolojik süreçlerinin ebeveynlikleri ve çocukları üzerindeki etkilerine odaklanan araştırmalara bakıldığında Kudu Arıcan ve Sayal'ın (2020) çocuklarda karşılaşılan psikolojik sorunlar nedeniyle bir ruh sağlığı uzmanına başvuruda bulunan altı ile 13 yaş arasında 38 çocuğun ebeveynleriyle herhangi bir başvuruda bulunmamış 38 çocuğun ebeveynlerinin akılcı olmayan inançları ve duygusal şemaları yönünden karşılaştırıldığı araştırması görülmektedir. Çalışmada akılcı olmayan inançların mükemmeliyetçilik ve beklenti boyutlarıyla ele alındığı Anne Baba Düşünceleri Ölçeği'yle değerlendirildiği görülmektedir. Buna göre psikolojik problem yaşayan çocukların ebeveynlerinin beklenti, mükemmeliyetçilik ve duygusal şemalardan duyguları zararlı olarak algılama boyutlarında psikolojik problem yaşamayan çocukların ebeveynlerine göre daha yüksek puanlar aldığı saptanmıştır. Psikolojik yardıma başvuran çocukların annelerinin beklenti puanları ile babalarının mükemmeliyetçilik puanı diğer grubun anne babalarına göre daha yüksektir. Çalışmada ebeveynlerin beklenti boyutuyla duyguların kontrol edilemeyeceği şeması; mükemmeliyetçi boyutun ise akılcılık ve duyguları kabullenme şemalarıyla ilintili olduğu bulgulanmıştır. Araştırma ebeveynlerin bilişsel ve duygusal örüntülerinin çocukların psikolojik belirtiler üzerinde etkili olduğunu desteklemektedir.

Sayal ve Kudu Arıcan (2019) çocukların davranış problemleriyle babaların erken dönem uyum bozucu şemalarının ilişkisini inceledikleri araştırmalarında 300 öğrenci ve babalarıyla çalışmışlardır. Araştırma bulgularında babaların erken dönem uyum bozucu şemaları, çocuğun davranış problemleri alt boyutlarını anlamlı düzeyde yordamaktadır. Babanın kendini feda ve terk edilme şemalarının çocuğun duygusal sorunlarını; cezalandırıcılık şemasının sosyal sosyal sorunlarını; duygusal yoksunluk, bağımlılık/yetersizlik şemalarının akran sorunlarını yordayıcı etkisi saptanmıştır. Ayrıca çocuğun Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Ölçeği puanlarının da babanın kendini feda ve terk edilme şemaları tarafından güçlü derecede yordandığı görülmektedir. Araştırma sonucu babaların kendi erken dönem uyum bozucu şemalarının çocukta davranış problemleri ortaya çıkmasında etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Ebeveynlerin erken dönem uyum bozucu şemalarıyla ilgili Türkköylü Taştan (2021) da ebeveynlik tutumlarıyla ilişkilerini ortaya koymayı amaçlayan bir çalışma yürütmüştür. Çocuğu iki ile altı yaş arasında 305 ebeveyn ile yapılan araştırmada karamsarlık şeması ile otoriter ve aşırı koruyucu ebeveyn tutumları; yetersiz özdenetim ve kendini feda şemaları ile otoriter ebeveyn tutumları ve kendini feda şemasıyla aşırı aşırı korucuyu ebeveynlik tutumları arasında pozitif yönde ilişki saptanmıştır. Anne ve babaların ebeveynlik tutumları cinsiyete göre değerlendirildiğinde, annelerin demokratik tutum ortalamalarının babalara göre anlamlı derecede daha yüksek bulunması alanyazındaki benzer araştırmalarla örtüşmektedir.

Altınoğlu Karahan (2019) da çalışmasında ebeveynlerin erken dönem uyum bozucu şemaları uyarınca ebeveynlik rolüne ilişkin kendilik algılarını ve kendi ebeveynlerinden algıladıkları ebeveynlik tarzları arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Katılımcılarının %77,1'ini kadın ve %22,9'unu erkeklerin oluşturduğu çalışmada ebeveynlik rolüne ilişkin kendilik algısının yeterli, rol doyumu, yatırım ve rol dengelemesi dört alt boyutuyla değerlendirilmektedir. Ebeveynlerin rollerine ilişkin kendilik algılarında en yüksek düzeyin rol doyumu boyutunda olduğu görülmektedir. Cinsiyetler arası farklılıklara bakıldığında ise yeterli, rol doyumu ve rol dengelemesi boyutlarında babalar anlamlı derecede daha yüksek puanlara sahiptir. Araştırma bulgularında yetersiz özdenetim ve duygusal yoksunluk şemalarıyla ebeveynlik rolüne

ilişkin yeterlik boyutu arasında negatif; yetersiz özdenetim ve güvensizlik şemalarıyla rol doyumu arasında negatif; yetersiz özdenetim ve rol dengeleme boyutu arasında negatif ve kusurluluk ile duyguları bastırma şemalarıyla yatırım alt boyutu arasında pozitif yönde düşük ilişkiler olduğu görülmektedir. Ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı ile algılanan ebeveynlik biçimleri arasındaki ilişkilerde; yeterlik boyutu ile anneden algılanan karamsar/ korkulu ebeveynlik biçimi; rol dengelemesiyle ise anneden algılanan aşırı izin verici ebeveynlik tutumları ve babadan algılanan aşırı izin verici, karamsar/korkulu, duygusal açıdan yoksun bırakıcı ve istismar edici ebeveynlik biçimleri arasında ters yönde ilişkiler saptanmıştır.

Şemaların oluşumu ve bireylerin köken ailelerinden aktarımıyla ilgili çalışmada Yiğit (2018) anne, baba ve çocuğu birlikte değerlendirmeye almıştır. Araştırmada ebeveynlerin erken dönem uyum bozucu şemalarının, çocuklarının erken dönem uyum bozucu şemalarıyla ilişkisi ve çocuğun şemaları aracılığıyla kaygı ile depresyon düzeylerini yordama gücü incelenmektedir. Ek olarak çocukların ebeveynleriyle kurduğu özdeşimin kendi şemaları ve ebeveynlerinin şemaları arasında aracı-düzenleyici etkisi de araştırılmaktadır. Araştırma psikolojik destek başvurusunda bulunmuş 119 ergen ile anne (107 kişi) ve babaları (69 kişi) ile yürütülmüştür. Analizler sonucunda annenin zedelenmiş sınırlar, yüksek standartlar ve ayrılma/reddedilme şema alanlarının ergenin ayrılma/reddedilme şema alanı ile depresyon ve kaygı düzeylerini yordamakta olduğu görülmektedir. Babalar için de benzer şekilde ayrılma/reddedilme şema alanı ise ergenin aynı alanın aracılığı depresyon ve kaygı düzeylerini yordamaktadır. Özdeşim kurmanın aracılığıyla ilgili yapılan analiz ise ergenlerin anneleriyle kurdukları özdeşim düzeyinin annenin zedelenmiş sınırlar ve yüksek standartlar şema alanları ile ergenin ayrılma/reddedilme şema alanı arasında anlamlı düzeyde düzenleyici-aracı etkisi olduğunu göstermektedir.

Sümer ve Kağıtçıbaşı (2010) da yaptıkları araştırmada ebeveyn çocuk arasında bağlanma tarzlarının ilişkisine odaklanmıştır. 502 çocuk ve her iki ebeveyninin de katılımıyla tamamlanan çalışmada çocuğun anneye ve babaya bağlanma tarzlarının ebeveynlerin bağlanma tarzları tarafından yordama gücünü ortaya koymak için yapılan regresyon analizleri sonucunda; annenin kaçınan bağlanma tarzı çocuğun anneye güvenli bağlanmasını güçlü bir şekilde negatif yordamaktadır. Babanın kaygılı

bağlanması ise benzer şekilde babaya bağlanmayı olumsuz yönde açıklayıcı etkiye sahiptir.

Çakır (2007) erken dönem uyum bozucu şemalar, algılanan ebeveynlik biçimleri ve uyum bozucu şema baş etme biçimlerinin ilişkilerini incelediği araştırmasını antisosyal kişilik bozukluğu olan ve olmayan bireylerle karşılaştırmalı yürütmüştür. Araştırma sonucunda antisosyal kişilik bozukluğu olan kişilerin zedelenmiş özerklik, ayrılma/reddedilme ve zedelenmiş sınırlar şema alanlarının hem anne hem de baba tarafından algıladıkları olumsuz ebeveynlik biçimleri ile başa çıkma biçimlerinden telafi arasında aracı rolü olduğu görülmektedir. Olumsuz ebeveynlik biçimlerinin bu üç şema alanındaki şemaların da gelişimini etkilediği ve telafi davranışlarının da bu döngüyü pekiştirmekte olduğu saptanmıştır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli aktarılmış; araştırmanın evren ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin istatistiksel analiz süreci hakkında bilgi verilmiştir.

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, babaların ebeveynlik tarzlarının erken dönem uyum bozucu şemaları ve şema baş etme biçimleri açısından yordanma gücünü ortaya koymayı amaçlayan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama, geçmişte olmuş olan ya da hala etkisini devam ettirmekte olan bir durumu olduğu haliyle saptayıp ortaya koymayı amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2018) ve mevcut durumda bir değişim ya da etki yaratma çabası yoktur. İlişkisel tarama modeli, betimsel alan araştırmaları içinde yer almaktadır. Betimsel alan çalışmalarında örneklem ilgilenilen evrenden doğrudan alınabildiği için çoğunlukla yüksek dış geçerliğe sahiptir (Heppner, Wampold & Kivlinghan, 2008).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul, Ankara, İzmir, Eskişehir ve Kocaeli illerinde bulunan babalar oluşturmaktadır. Dört yüz seksen bir gönüllü katılımcıyla tamamlanan araştırmada veri toplama süreci, Kocaeli ili İzmit ilçesiyle sınırlı kalarak burada bulunan ilkokul ve ortaokullardan yararlanılmak üzere tasarlanmıştır. İzmit İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü aracılığıyla ulaşılan listeden sosyoekonomik düzeylerine göre tabakalı örnekleme yapılarak üst – orta – alt sosyoekonomik düzeyden seçkisiz atama yoluyla eşit sayıda belirlenen ilk ve ortaokullarından her sınıf düzeyinde bir şube yine seçkisiz atama yoluyla belirlenerek veri toplanması planlanmıştır. Ancak 31 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan şehrinde bildirilmeye başlanan vakaların 5 Ocak 2020'de insanlarda daha önce tespit edilmemiş yeni bir koronavirüs olarak tanımlanması ve bu yeni virüsün kısa sürede pandemik bir salgına dönüşmesiyle birlikte ülkemiz de bu salgından etkilenmiştir. Türkiye'de de ilk vaka 11 Mart 2020'de tespit edilmiştir. 12 Mart 2020'de ilk ve orta dereceli okullar ile üniversitelerde yüz yüze eğitime ara verilerek salgının kontrol altına alınabilmesi için

bir dizi kısıtlamalar ve önlemler uygulamaya başlanmıştır (Budak ve Korkmaz, 2020).

Covid-19 pandemisi koşulları altında tasarlanan örnekleme ulaşmanın mümkün olmaması araştırmanın çevrimiçi koşullarda ulaşılabilir örneklem ile yürütülmesini gerektirmiştir. Ulaşılabilir örnekleme, araştırma sürecinde diğer yöntemlerin kullanılmasının mümkün olmadığı durumlarda hız ve pratiklik kazandırması avantajıyla kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Araştırmaya katılan 481 babanın yaş ortalaması 42,11’dir. Katılımcıların 43’ü ilköğretim, 107’si ortaöğretim, 273’ü lisans ve 58’i de lisansüstü öğrenim seviyesine sahiptir.

Tablo 3. *Katılımcıların Öğrenim Düzeylerine İlişkin Sıklık ve Yüzde Değerleri*

Değişken	Kategoriler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	43	%8.9
	Ortaöğretim	107	%22.2
	Lisans	273	%56.8
	Lisansüstü	58	%12.1
	Toplam	481	%100.0

Araştırmaya katılan babaların en fazla 7 çocuğu bulunmaktadır. Katılımcıların çocuk sayısına bakıldığında %38,9’unun tek çocuğu, %57,4’ünün 2-3 çocuğu, %3,7’sinin ise 4 ve üzeri çocuğu olduğu görülmektedir. Çocukların yaş ortalaması 14,65’tir.

Tablo 4. *Katılımcıların Çocuk Sayısına İlişkin Sıklık ve Yüzde Değerleri*

Değişkenler	Çocuk Sayısı	Frekans	Yüzde
	1 çocuk	187	%38.9
	2-3 çocuk	276	%57.4
	4 çocuk ve üzeri	18	%3.7
	Toplam	481	%100.0

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada babaların ebeveynlik tarzlarının erken dönem uyum bozucu şemaları ve şema baş etme biçimleri açısından incelenmesi için “Kişisel Bilgi Formu (EK 1)” “Leuven Algılanan Ana Babalık Ölçeği - Ana Baba Sürümü (EK 2)”, “Young Şema Ölçeği Kısa Form -3 (EK 3)”, “Young – Ryhg Kaçınma Ölçeği (EK 4)”, “Young

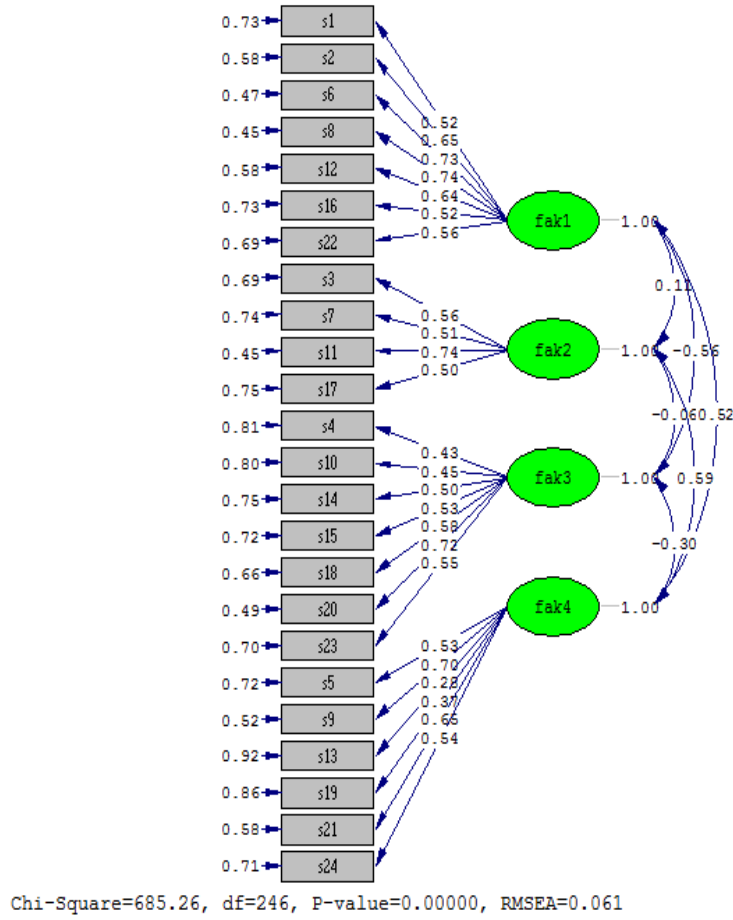
Telafi Ölçeği (EK 5)” ve örneklem profilinin betimlenmesi amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu (EK 5)” kullanılmıştır.

3.3.1. *Leuven Algılanan Ana Babalık Ölçeği – Ana Baba Sürümü (LAABÖ)*

Soenens, Beyers ve Goossens (2004) tarafından geliştirilen ölçeğin hem ergenler hem de ebeveynler için kullanılan iki ayrı sürümü bulunmaktadır. Bu araştırmada kullanılan “Ana Baba Sürümü” ebeveynlerin çocuklarına yönelik davranışlarını ve onlarla olan ilişkilerini değerlendirmeyi amaçlayan bir öz bildirim ölçeğidir. Ölçek duyarlık (1, 2, 6, 8, 12, 16, 22. maddeler), davranışsal denetim (3,7, 11,17. maddeler), psikolojik kontrol (4, 10, 14, 15, 18, 20, 23. maddeler) ve davranış desteği (5, 9, 13, 19, 21, 24. maddeler) olmak üzere dört boyutu ölçen toplam 24 maddeden oluşmaktadır. Katılımcılardan her maddenin 1 ile 5 arasında derecelendirilmesi beklenmektedir. Ölçek toplam puan değil ilgili alt boyutlara ilişkin fikir vermektedir.

Ölçeğin Türkiye’ye uyarlama çalışması Sevim (2014) tarafından yapılmıştır. 90’ı baba 160’ı anne olmak üzere 250 ebeveynin katıldığı çalışmada ölçeğin faktör yapısının incelenmesi amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre 3 maddenin çıkarılmasıyla birlikte ölçeğin dört faktörlü yapısının uygunluğu Türk kültürü için de doğrulanmıştır. İç tutarlılık katsayıları ise duyarlık 0,75, davranışsal denetim 0,66, psikolojik kontrol 0,82 ve özerklik desteği boyutu 0,63 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar ölçeğin uygun geçerlik ve güvenilirlik düzeylerine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Mevcut araştırma için toplanan veriler doğrultusunda yapılan analizler, ölçeğin iç tutarlılık sonuçlarının duyarlık boyutunda 0,81, davranışsal denetim boyutunda 0,66, psikolojik kontrol boyutunda 0,71 ve özerklik desteği boyutunda 0,63 olmak üzere ile Sevim (2014) tarafından yapılan uyarlama çalışmasıyla uyumlu, orta ve yüksek düzeyde güvenilir sonuçlar vermiştir. Ölçekten elde edilen verilerin yapı geçerliğine kanıt olması adına Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda verilen model uyum indeksleri $\chi^2/sd=2,78$, RMSEA=0,061, CFI=0,93, IFI=0,93 ve AGFI=0,87 bulunarak modelin kabul edilebilir düzeyde uyum gösterdiği saptanmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi Şeması Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. LAABÖ için Doğrulayıcı Faktör Analizi Path Diyagramı

3.3.2. Young Şema Ölçeği Kısa Form 3 (YŞÖ- KF3)

Erken dönem uyum bozucu şemaları saptama amacıyla geliştirilmiş olan Young Şema Ölçeği'nin orijinal formu 16 şema boyutu ölçen 205 maddeden oluşmaktadır (Soygüt, Karaosmanoğlu, Çakır, 2009). Bu çalışmada orijinal ölçeğin geliştirilmesiyle oluşturulan Young Şema Ölçeği Kısa Form 3 kullanılmıştır. Bu ölçek 18 şema boyutunu ölçen 90 maddeden oluşmaktadır. Katılımcıların ölçekte her bir maddeyi 1 (benim için tamamen yanlış) ile 6 (beni mükemmel tanımlıyor) arasında değerlendirmesi beklenmektedir. Şema boyutlarında alınan puanların yüksekliği ilgili şemanın bireyin yaşantısı üzerindeki işlev bozucu etkisini ortaya koymaktadır.

Ölçeğin Türkiye'deki geçerlik ve güvenirlik çalışması Soygüt,

Karaosmanoğlu ve Çakır (2009) tarafından yapılmıştır. Bin yetmiş bir üniversite öğrencisi üzerinde yapılan çalışma zedelenmiş otonomi, kopukluk, aşırı tetikte olma, diğerleri yönelimlilik ve zedelenmiş sınırlar olmak üzere beş şema alanı ve bu alanlara ait terkedilme/ istikrarsızlık, duygusal yoksunluk, kusurluluk/ utanç, sosyal izolasyon/ yabancılaşma, iç içe geçme/ bağımlılık, başarısızlık, hastalıklar ve zarar görme karşısında dayanıksızlık, yetersiz özdenetim/ ayrıcalıklılık, kendini feda, onay arayıcılık, karamsarlık, duyguları bastırma, yüksek standartlar ve cezalandırıcılık olmak üzere toplamda 14 alt boyutun uygunluğunu ortaya koymaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısının şema alanları için $\alpha=0,63-0,80$, şema boyutları için $\alpha=0,53-0,81$ arasında değiştiği saptanmıştır (Soygüt ve diğ., 2009). Yapılan analizler ölçeğin kabul edilebilir derecede geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Mevcut araştırma için toplanan veriler doğrultusunda yapılan analizler sonucunda; ayrılma ve reddedilme şema alanı için 0,91, zedelenmiş özerklik şema alanı için 0,89, zedelenmiş sınırlar şema alanı için 0,69, diğeri yönelimlilik şema alanı için 0,81 ve aşırı tetikte olma şema alanı için 0,85 Cronbach alfa katsayıları bulunmuştur. Yapı geçerliğini doğrulamak adına yapılan Doğrulamalı Faktör Analizi sonucunda tüm şema ölçeği için model uyum indeksleri $X^2/sd=2,57$, RMSEA=0,073, NFI=0,91 bulunarak kabul edilebilir düzeyde; IFI=0,95 ve CFI=0,95 bulunarak mükemmel düzeyde uyuma işaret ettiği saptanmıştır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012).

3.3.3. Young – Rygh Kaçınma Ölçeği

Ölçek, bireylerin erken dönem uyum bozucu şemalarını sürdüren bir etkiye sahip olan şema baş etme biçimlerinden kaçınma tutumlarının boyutlarını ölçmek amacıyla Young ve Rygh (1994) tarafından geliştirilmiştir. 40 madde ve 14 alt boyuta sahip olan ölçek, maddelerin 1 (benim için tamamıyla yanlış) ile 6 (beni mükemmel şekilde tanımlıyor) değerleri arasında puanlanması beklenen likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan yüksek puanlar bireyin şemalarından kaçınma davranışının fazlalığı hakkında bilgi verir.

Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması Soygüt (2007) tarafından yapılmıştır. Üniversite örnekleminde yürütülen çalışmanın sonucunda 26 madde ve 6 boyutlu yapının uygun olduğu belirlenmiştir. Bu boyutlar psikosomatizm (10, 11,12, 14, 15, 22, 38. maddeler), sıkıntıyı yok saymak (1, 27, 31, 32. maddeler), duygu kontrolü (6,

17, 18, 24. Maddeler), içe çekilme (13, 20, 30. Maddeler), aktiviteyle zihinden uzaklaştırmadır (26, 28, 36. maddeler) ve hissizlik/duyguları bastırma (33, 35, 7.maddeler). Tüm ölçek için iç tutarlık katsayısı $\alpha=0,77$ olarak saptanmış, alt boyutların iç tutarlık katsayılarının ise $\alpha=0,45-0,76$ arasında değiştiği tespit edilmiştir. Yapılan çalışmada toplanan veriler doğrultusunda yapılan analizler tüm ölçek için iç tutarlık katsayısının $\alpha=0,91$ olduğunu göstermiştir.

3.3.4. Young Telif Ölçeği

Ölçek, Young (1995) tarafından bireylerin sahip oldukları erken dönem uyum bozucu şemalarıyla baş edebilmek için geliştirdikleri şema telif davranışlarının değerlendirilmesi amacıyla geliştirilmiştir. 48 madde ve statü düşkünlüğü (6, 7, 9, 10, 11, 12. maddeler), asilik (29, 30, 31, 33, 42. maddeler), kontrol (8, 14, 15, 16, 17, 26, 40, 41. maddeler), aşırı bağımsızlık (18, 20, 21, 22, 23. maddeler), manipülatif olma (3, 4, 37, 46, 47. maddeler), kendi yönelimlilik (25, 27. maddeler) ve eleştiriye tahammülsüzlük (2, 5, 19, 45. maddeler) olmak üzere 7 alt boyuttan oluşan ölçek, maddelerin 1 (benim için tamamıyla yanlış) ile 6 (beni mükemmel şekilde tanımlıyor) değerleri arasında puanlanması beklenen likert tipi bir ölçektir. Alınan puanların yüksekliği ilgili alt boyutlarla birlikte telif davranışının fazlalığına işaret etmektedir.

Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Karaosmanoğlu, Soygüt ve Kabul (2013) tarafından üniversite öğrencileriyle yapılmıştır. Tüm ölçek için iç tutarlık katsayısı $\alpha=0,88$ bulunurken alt ölçekler için Cronbach alfa değerlerinin 0,60 ile 0,81 arasında değiştiği gözlenmektedir. Sonuçlar ölçeğin Türkçe uyarlama için uygun düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Mevcut çalışmada toplanan veriler doğrultusunda yapılan analiz sonucunda tüm ölçek için iç tutarlık katsayısının $\alpha=0,78$ olduğu görülmektedir.

3.3.5. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından geliştirilen bir veri toplama aracı olan Kişisel Bilgi Formu, katılımcıların yaş, eğitim düzeyi, medeni durumu, çocuğunun/çocuklarının sayısı ve yaş bilgilerine ulaşmak amacıyla kullanılmıştır.

3.4. Verilerin Toplanması

Veri toplama aşamasına geçilmeden önce Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'na başvuruda bulunulmuştur. Etik kurul onayı sonrasında katılımcı babalara başlangıçta planlandığı üzere, Milli Eğitim Kurumları aracılığıyla

ulaşabilmek için Kocaeli Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne başvuru yapılmıştır. Kocaeli Valiliği tarafından da araştırmanın okullar aracılığıyla yürütülmesi onaylandıktan sonra çalışma yapılacak kurumlar belirlenmiştir. Kurumların veli toplantıları gibi ebeveynlerin bir arada olacağı günler belirlenmiştir. Bugünlerde araştırmacı ilgili kurumlara giderek kendini tanıtmış araştırmanın amacı, veri toplama araçlarının nasıl yanıtlandırılacağı, verilen cevapların gizliliği hakkında bilgi vererek veri toplama süreci başlamıştır. Araştırmaya katılma konusunda gönüllülük esası gözetilmiştir.

Örneklemin babalardan oluşması ve bütün katılımcılara yüz yüze ulaşmanın mümkün olmaması nedenleriyle araştırma sürecinde ölçeklerin bir kısmı öğrenciler aracılığıyla ebeveynlerine ulaştırılmış ve gereken bilgilendirme okul psikolojik danışmanları tarafından yapılmıştır.

Veri toplama süreci devam ederken ortaya çıkan Covid-19 salgını nedeniyle veri toplama sürecine çevrimiçi platformlar aracılığıyla devam edilmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırmada Young Şema Ölçeği tarafından ölçülen beş uyum bozucu şema alanı, Young – Rygh Kaçınma Ölçeği tarafından ölçülen şema kaçınma düzeyi ve Young Telafi Ölçeği tarafından ölçülen şema telafi düzeyleri bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Bu bağımsız değişkenlerin Leuven Algılanan Ana Babalık Ölçeği – Ana Baba Sürümü tarafından ölçülen duyarlılık, davranışsal denetim, psikolojik kontrol ve özerklik desteği boyutlarını yordama gücü saptanması amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırmada kullanılan regresyon analizi tekniği bağımlı değişkenin bir ya da bir dizi bağımsız değişken tarafından açıklanabilirlik düzeyini öngörmeyi amaçlamaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2007). Bağımlı değişken üzerindeki yordama gücü araştırılan bağımsız değişkenler birden fazlaysa çoklu regresyon analizi kullanılmaktadır. Çoklu regresyon analizinin türlerinden biri olan aşamalı çoklu regresyonda (stepwise multiple regression) araştırmacı bağımsız değişkenleri istatistiksel kriterler temelinde sıralayarak analize dahil eder (Pallant, 2020).

Bu araştırmada ebeveynlik tarzını yordayan bağımsız değişkenlerin sırası ile analize girdiği çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon analizi öncesinde, alt boyutlarıyla değerlendirmeye alınan Leuven Algılanan Ana Babalık Ölçeği- Ana Baba Sürümü ve Young Şema Ölçeği Kısa Form 3 ölçeklerinin yapı

geçerliğini ortaya koymak adına Doğrulayıcı Faktör Analizi ve analize Leuven Algılanan Ana Babalık Ölçeği – Ana Baba Sürümü’nün alt boyutlarıyla anlamlı korelasyon gösteren şema alanları ve şema baş etme biçimlerinin dahil edilmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Veriler Sosyal Bilimler İstatistik Paket Programı (SPSS, Statistical Package for the Social Sciences) 22 ve Lisrel 8.8 kullanılarak incelenmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, araştırma problemine yanıt oluşturmak adına yapılan analizlerin bulguları rapor edilmiştir. Araştırmada babaların sahip oldukları uyum bozucu şema alanları ve bu şemalarla başa çıkma biçimlerinden olan kaçınma ile telafi toplam puanları bağımsız değişken olarak; duyarlık, davranışsal denetim, psikolojik kontrol ve özerklik desteği alt boyutları olmak üzere de ebeveynlik tarzı bağımlı değişken olarak analize dahil edilmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni yordama gücünün sınındığı araştırmada aşamalı çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır.

Bu bölümde ilk olarak bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin betimsel istatistiklere ardından bu değişkenlere ilişkin yapılan korelasyon analizine dair bulgulara; son olarak da ebeveynlik tarzlarının erken dönem uyum bozucu şema alanları ve şema başa çıkma biçimlerine göre ne derecede yordandığına dair yapılan regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

4.1.Betimsel İstatistikler

Babaların bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin ölçeklerden aldıkları puanların ortalama ve standart sapmaları Tablo 5 ve Tablo 6’da verilmektedir.

Tablo 5. *Bağımlı Değişkene İlişkin Betimsel İstatistikler*

Değişkenler	Frekans	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık Katsayısı	Basıklık Katsayısı
Duyarlık	481	31.22	3.45	-1.094	0.864
Davranışsal Denetim	481	10.81	3.02	0.264	-0.169
Psikolojik Kontrol	481	13.02	4.26	0.756	0.634
Özerklik Desteği	481	23.23	3.35	-0.362	0.477

Tablo 5’e bakıldığında babaların bağımlı değişken olan LAABÖ’nün alt boyutlarından aldıkları puan ortalamalarının sırasıyla Duyarlık 31,22; Özerklik

Desteği 23,23; Psikolojik Kontrol 13,02 ve Davranışsal Denetim 10,81 olduğu görülmektedir.

Tablo 6. *Bağımsız Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler*

Değişkenler	Frekans	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık Katsayısı	Basıklık Katsayısı
Ayrılma ve Red	481	44.04	17.40	1.145	1.018
Zedelenmiş Özerklik	481	37.19	14.66	1.209	1.119
Zedelenmiş Sınırlar	481	22.53	6.59	0.278	-0.080
Diğeri Yönelimlilik	481	36.27	10.17	0.084	-0.345
Aşırı Tetikte Olma	481	52.92	15.02	0.437	0.281
Şema Kaçınması	481	125.91	19.33	-0.067	0.484
Şema Telafisi	481	156.20	32.21	-0.152	0.381

Tablo 6'ya bakıldığında bağımsız değişkenlerinden olan erken dönem uyum bozucu şema alanlarına ilişkin puan ortalamalarının sırasıyla Aşırı Tetikte Olma Şema Alanı 52,92; Ayrılma ve Reddedilme Şema Alanı 44,04; Zedelenmiş Özerklik Şema Alanı; Diğeri Yönelimlilik Şema Alanı 36,27 ve Zedelenmiş Sınırlar Şema Alanı 22,53 olduğu görülmektedir. Diğer bağımsız değişkenler olan şema baş etme biçimlerinden şema kaçınma ve şema telafisinin puan ortalamalarının ise sırasıyla 125,91 ve 156,20 olduğu saptanmıştır.

Verilerin normal dağılmakta olduğunu gösteren ölçütlerden biri olan Skewness ve Kurtosis değerlerinin +1.5 ve -1.5 puan aralığında bulunması normalliğe işaret etmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Tablo 5 ve 6'da çarpıklık ve basıklık değerlerine bakıldığında bütün değerlerin +1.5 ve -1.5 puan aralığına uyumlu olduğu ve normal dağılım gösterdiği söylenebilir.

Tablo 7. *Değişkenler Arası Pearson Korelasyon Katsayıları*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.D	-										
2.DD	.071	-									
3.PK	-.396**	-.037	-								
4.ÖD	.354**	.432**	-.089	-							
5.ARŞA	-.277**	.005	.369**	-.033	-						
6.ZÖŞA	-.312**	-.009	.380**	-.124**	.834**	-					
7.ZSŞA	-.074	.062	.161**	.123**	.458**	.402**	-				
8.DYŞA	-.071	.011	.234**	-.001	.551**	.584**	.439**	-			
9.ATŞA	-.168**	-.014	.279**	-.035	.726**	.698**	.513**	.694**	-		
10.ŞK	-.011	.034	.176**	.043	.492**	.478**	.416**	.480**	.488**	-	
11.ŞT	-.098*	.016	.251**	.015	.469**	.448**	.542**	.568**	.575**	.566**	-

*=p<.05 **=p<.01

D=Duyarlık, DD=Davranışsal Denetim, PK=Psikolojik Kontrol, ÖD=Özerklik Desteği, ARŞA=Ayrılma/Red Şema Alanı, ZÖŞA= Zedelenmiş Özerklik Şema Alanı, ZSŞA= Zedelenmiş Sınır Şema Alanı, DYŞA= Diğer Yönelimlilik Şema Alanı, ATŞA= Aşırı Tetikte Olma Şema Alanı, ŞK= Şema Kaçınması, ŞT= Şema Telafisi.

Tablo 7'ye bakıldığında analize giren değişkenler arasında yapılan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu bulguları görülmektedir. Buna göre LAABÖ faktörlerinden biri olan psikolojik kontrol değişkeni ile Şema ölçeği alt faktörlerinden olan ARŞA ve ZÖŞA arasında orta düzeyde $p=.01$ düzeyinde anlamlı pozitif yönde ilişki izlenmektedir.

Şema kaçınması ve şema telafisi ile bütün şema alanları arasında orta düzey $p=.01$ düzeyinde anlamlı pozitif yönde ilişki görülmektedir.

4.2. Babaların Ebeveynlik Tarzlarının Erken Dönem Uyum Bozucu Şemalar ve Şema Baş Etme Biçimleri Tarafından Yordanmasına İlişkin Bulgular

Araştırmada babaların sahip oldukları erken dönem uyum bozucu şema alanları ve şema baş etme biçimlerinin LAABÖ'nün duyarlık, davranış denetimi, psikolojik kontrol ve özerklik desteği boyutlarını yordama gücünü ortaya koymak adına dört farklı aşamalı çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analizler sonucunda erken dönem uyum bozucu şema alanları ve şema baş etme biçimlerinden şema telafisi ile şema kaçınmasının LAABÖ'nün dört alt boyutundan duyarlık, psikolojik kontrol ve özerklik desteğini anlamlı bir şekilde yordadığı saptanmıştır. Bağımsız değişkenler davranışsal denetim boyutunu ise anlamlı bir şekilde yordamamaktadır.

4.2.1. Babaların Erken dönem Uyum Bozucu Şema ve Şema Baş Etme Biçimlerinin Duyarlığı Yordama Derecesine İlişkin Bulgular

Tablo 8'de erken dönem uyum bozucu şema alanları ile şema baş etme biçimlerinden olan şema kaçınması ve şema telafisinin LAABÖ alt boyutu olan duyarlığı yordama güçleri incelenmiştir. Buna göre zedelenmiş özerklik, şema kaçınması ve diğeri yönelimlilik duyarlığı anlamlı olarak yordamaktadır ($R^2=0,132$, $p<0.05$).

Tablo 8. Zedelenmiş Özerklik, Şema Kaçınması ve Diğer Yönelimliliğin Duyarlık Boyutunu Yordayıcılığına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi R
Sabit	30.376	0.985		83.039	.000		
Zedelenmiş Özerklik	-0.107	0.013	-0.455	-8.314	.000	-0.312	-0.356
Kaçınma	0.026	0.009	0.147	2.894	.004	-0.011	0.131
Diğeri Yönelimlilik	0.042	0.019	0.124	2.272	.024	-0.071	0.103

R=0,363 R²=0,132 F=24,082 p<0.05

Duyarlık = 30,376 + (-0,107).Zedelenmiş Özerklik + 0,026.Kaçınma + 0,042.Diğeri Yönelimlilik

Model incelendiğinde duyarlık boyutunu en iyi yordayan değişkenin zedelenmiş özerklik ($\beta = -0,455$), ikinci sırada yordayan değişkenin şema kaçınması ($\beta = 0,147$) ve son sırada yordayan değişkenin ise diğeri yönelimlilik şema alanı ($\beta = 0,124$) olduğu gözlemlenmiştir.

Zedelenmiş özerklik, şema kaçınması ve diğeri yönelimlilik duyarlık boyutundaki toplam varyansın %13'ünü açıklamaktadır. Ayrılma/red, zedelenmiş sınır, aşırı tetikte olma şema alanları ve şema telafisi değişkenleri duyarlık boyutunu anlamlı yordamadığı için modele dâhil edilmemiştir.

4.2.2. Babaların Erken dönem Uyum Bozucu Şema ve Şema Baş Etme

Biçimlerinin Psikolojik Kontrolü Yordama Derecesine İlişkin Bulgular

Tablo 9'da erken dönem uyum bozucu şema alanları ile şema baş etme biçimlerinin LAABÖ alt boyutu olan psikolojik kontrolü yordama güçleri incelenmiştir.

Bu doğrultuda zedelenmiş özerklik ve şema telafisi alt boyutlarının psikolojik kontrol değişkenini anlamlı olarak yordadığı görülmektedir ($R^2=0,149$, $p<0.05$). Model doğrultusunda, psikolojik kontrolü en iyi yordayan değişkenin zedelenmiş özerklik şema alanı ($\beta = 0,335$) olduğu görülmektedir.

Zedelenmiş özerklik şema alanı ve şema telafisinin birlikte psikolojik kontrol boyutundaki toplam varyansın %15'ini açıkladığı görülmektedir. Ayrılma/red şema alanı ile zedelenmiş özerklik şema alanı arasında yüksek korelasyon ($r=0,83$) gözlemlendiği için, ayrılma red şema alanı modele dahil edilmemiştir. Zedelenmiş sınır, diğeri yönelimlilik, aşırı tetikte olma şema alanları ve şema kaçınması alt boyutu ise psikolojik kontrolü anlamlı yordamadığı için analize alınmamıştır.

Tablo 9. *Zedelenmiş Özerklik ve Şema Telafisinin Psikolojik Kontrol Boyutunu Yordayıcılığına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları*

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi R
Sabit	7.304	0.892		8.192	.000		
Zedelenmiş Özerklik	0.097	0.014	0.335	7.120	.000	0.380	0.310
Telafi	0.013	0.006	0.101	2.143	.033	0.251	0.098

$R=0,391$ $R^2=0,149$ $F=43,145$ $p<0.05$

Psikolojik Kontrol = $7,304 + 0,097 \cdot \text{Zedelenmiş Özerklik} + 0,013 \cdot \text{Telafi}$

4.2.3. Babaların Erken dönem Uyum Bozucu Şema ve Şema Baş Etme Biçimlerinin Özerklik Desteğini Yordama Derecesine İlişkin Bulgular

Tablo 10'da erken dönem uyum bozucu şema alanları ile şema baş etme biçimlerinin LAABÖ alt boyutu özerklik desteğini yordama durumları incelenmiştir. Bu doğrultuda zedelenmiş özerklik ve zedelenmiş sınır şema alanlarının özerklik desteği boyutunu anlamlı yordadığı bulunmuştur ($R^2=0,051$, $p<0.05$).

Tablo 10. Zedelenmiş Özerklik ve Zedelenmiş Sınır Şema Alanlarının Özerklik Desteğini Yordayıcılığına İlişkin Regresyon Analizi Sonucu

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi R
Sabit	22.627	0.564		40.146	.000		
Zedelenmiş Özerklik	-0.047	0.011	-0.207	-4.245	.000	-0.124	-0.191
Zedelenmiş Sınır	0.104	0.025	0.206	4.230	.000	0.123	0.190

R=0,226 R²=0,051 F=12,807 p<0.05

Özerklik Desteği = 22,627 + (-0,047).Zedelenmiş Özerklik + 0,104.Zedelenmiş Sınır

Modele bakıldığında özerklik desteğini en iyi yordayan değişkenin zedelenmiş özerklik şema alanı (β =-0,207) olduğu görülmektedir. Zedelenmiş özerklik ve zedelenmiş sınır şema alanlarının birlikte özerklik desteği boyutundaki toplam varyansın %5'ini açıkladığı görülmektedir. Ayrılma/red, diğeri yönelimlilik ve aşırı tetikte olma şema alanları ile şema kaçınması ve telafisi değişkenleri özerklik desteğini anlamlı yordamadığı için analize alınmamıştır.

4.2.4. Babaların Erken dönem Uyum Bozucu Şema ve Şema Baş Etme

Biçimlerinin Davranışsal Denetimi Yordama Derecesine İlişkin Bulgular

Tablo 11'de davranışsal denetim boyutunun araştırmanın bağımsız değişkenleri tarafından yordanma durumu incelenmiştir. Babaların ebeveynliklerinde sergiledikleri davranışsal denetim boyutunun erken dönem uyum bozucu şemaları ve şema baş etme biçimleri tarafından ne düzeyde yordadığına ilişkin yapılan regresyon analizi sonucunda, ilgili bağımsız değişkenlerin davranışsal denetimi yordamadığı saptanmıştır (p > 0.05).

Tablo 11. *Davranışsal Denetimin Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi Sonucu*

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi R
Sabit	10.063	0.953		10.556	0.000		
Ayrılma	0.005	0.016	0.031	0.345	0.731		
Red							
Zedelenmiş	-0.008	0.018	-0.039	-0.445	0.657		
Özerklik							
Zedelenmiş	0.040	0.026	0.088	1.529	0.127		
Sınır							
Diğeri	0.008	0.020	0.025	0.373	0.710		
Yönelimlik							
Aşırı	-0.016	0.016	-0.080	-0.988	0.324		
Tetikte							
Olma							
Kaçınma	0,006	0,009	0,039	0,657	0,511		
Telafi	-0,002	0,006	-0,020	-0,299	0,765		

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmada incelenmiş olan babaların ayrılma/reddedilme, zedelenmiş özerklik/performans, diğeri yönelimlilik, aşırı tetikte olma/baskılanma ve zedelenmiş sınırlar olmak üzere erken dönem uyum bozucu şema alanlarının ve uyum bozucu şema başa çıkma biçimlerinin (şema aşırı telafisi ve şema kaçınması) ebeveynlik tarzlarını (duyarlık, davranışsal denetim, psikolojik kontrol, özerklik desteği) yordama gücü, alanyazın ışığında tartışılıp yorumlanmıştır. Tartışma akışı bulguların sırasına göre aktarılmaktadır.

Bulgular incelendiğinde bakıldığında ebeveynlik tarzları üzerinde yordama gücü en yüksek olan şema alanının zedelenmiş özerklik şema alanı olduğu görülmektedir. Ebeveynlik tarzlarının alt boyutlarına karşılık her bir bağımlı değişkenin bağımsız değişkenlerce yordanma gücüne bakıldığında:

- Ebeveynin çocuğun sevgi, yakınlık, kabul görme ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik eğilimlerini ifade eden *duyarlılığın*, zedelenmiş özerklik ve diğeri yönelimlilik şema alanları ile uyum bozucu başa çıkma biçimlerinden şema kaçınması tarafından,
- Ebeveynin çocuğun duygu ve düşünce dünyasını duyarsız bir yaklaşımla tahakküm altına alma girişimini ifade eden *psikolojik kontrolün*, zedelenmiş özerklik şema alanı ile uyum bozucu başa çıkma biçimlerinden şema aşırı telafisi tarafından,
- Ebeveynin çocuğun bağımsız düşünüp karar verme süreçlerini ve eylemlerinin sorumluluğunu alarak harekete geçmesini teşvik eden yaklaşımlarını içeren *özerklik desteğinin*, zedelenmiş özerklik ve zedelenmiş sınırlar şema alanları tarafından anlamlı düzeyde yordandığı,
- Çocuğun duygu ve düşüncelerinin değil davranışlarının gözlemlenerek belirli tutarlı yapılar çerçevesinde ve çocuğa nedensellik içinde aktararak düzenlenmesini ifade eden *davranışsal denetimin* ise erken dönem uyum bozucu şema alanları ve uyum bozucu şema başa çıkma biçimleri tarafından anlamlı yordanmadığı saptanmıştır.

5.1. Babaların Erken dönem Uyum Bozucu Şema ve Şema Baş Etme Biçimlerinin Duyarlılığı Yordama Derecesine İlişkin Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması

Babaların erken dönem uyum bozucu şemalarının ve uyum bozucu şema baş etme biçimlerinin ebeveynlik tarzları içinde sergiledikleri duyarlık boyutunu yordama gücünü ortaya koymak adına yapılan regresyon analizi sonucunda, zedelenmiş özerklik alanının negatif yönde, şema kaçınması ve diğeri yönelimlilik şema alanının ise pozitif yönde anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir. Bağımsız değişkenler yordayıcılık güçlerine göre sıralanmıştır. Duyarlık boyutunu zedelenmiş özerklik şema alanı, ardından şema kaçınması ve sonra diğeri yönelimlilik şema alanı yordamaktadır. Ayrılma/reddedilme, aşırı tetikte olma/baskılanma ve zedelenmiş sınırlar şema alanları ile şema aşırı telafisinin ise duyarlılığı anlamlı yordamadığı saptanmıştır.

Babaların ebeveynliklerinde sergiledikleri duyarlık boyutunu negatif yönde anlamlı yordayan zedelenmiş özerklik şema alanı; bireyin özerklik, yetkinlik ihtiyaçlarının karşılanmamış olmasını ifade etmektedir. Bu şema alanının gelişiminde rol oynayan ebeveyn davranışlarında; iç içe geçmiş, çocuğun bireysel performans göstermesine fırsat vermeyecek şekilde onun yerine her şeyi üstlenen aşırı koruyucu yaklaşımlar ve aksi yönde aşırı ilgisiz, kopuk ebeveynler öne çıkmaktadır (Young, Klosko ve Weishaar, 2003).

Zedelenmiş özerklik şema alanı bağımlılık/yetersizlik, hastalıklar ve zarar görme karşısında dayanıksızlık, gelişmemiş benlik/iç içe geçme ve başarısızlık şemalarını kapsamaktadır ve bu şemalar bireylerin bağımsız bir var oluş sergileme, yaşam dönemlerine uygun gelişim görevlerinde kendini ortaya koyup başarı göstermelerinde engel teşkil etmektedir (Young ve Klosko, 2016).

Alanyazında babaların erken dönem uyum bozucu şemalarının çocuklarıyla ilişkilerinde ve çocuklarında görülen sosyal, duygusal, davranışsal sorunlarda olumsuz etkisi olduğu görülmektedir (Cockram, Drummond ve Lee, 2010; Sayal ve Kudu Arıcan, 2019; Shorey, Anderson ve Stuart, 2012). Ebeveynlikte duyarlık boyutu ise çocuğun ailesinde sevgi ve kabul gördüğü; duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarının fark edilip karşılandığı olumlu bir aile iklimini işaret etmektedir (Grolnick, 2003). Bu nedenle erken dönem uyum bozucu şema alanlarıyla negatif yönde ilişkili olması beklenen bir durumdur.

Duyarlık boyutunun en güçlü yordayıcısı olan zedelenmiş özerklik şema alanı tek başına toplam varyansın %10'unu açıklama gücündeyken uyum bozucu şema baş etme biçimlerinden kaçınmayla birlikte değerlendirildiğinde %12'sini açıklayabilmektedir. Baş etme biçimlerinden kaçınma, kişinin şemaları tetiklendiğinde deneyimleyeceği yoğun olumsuz duygulardan korunmak adına tetiklenebileceği kişi ya da olaylardan uzak durma stratejilerini ifade etmektedir (Simeone-DiFrancesco, Roediger, & Stevens, 2015). Zedelenmiş özerklik şema alanının altındaki şemalardan bağımsızlık/yetersizlik şeması bireylerin başkalarının desteği olmadan karar alıp sorun çözemeyeceklerine dair inançlarında kendini gösterir. Önemli kararlar vermeleri gereken durumlar bu şemaya sahip bireyler için zorlayıcıdır ve bu nedenle çoğunlukla güvenilebilecekleri kişilere yakınlık duyup pasif tercihlere yöneldikleri görülmektedir (Bricker ve Young, 2012). Ünal ve Kök (2015) ebeveynlerin baba olmaya ilişkin görüşlerini inceledikleri çalışmalarında babalığın “sorumluluk”, “uygun rol model olma”, “koruma ve evi geçindirme” tanımlarıyla ilişkilendirildiğini bulgulamıştır. Bu bağlamda ebeveyn olmanın getirdiği sorumlulukların yetersizlik şemasına sahip bir baba için daha da zorlayıcı olabileceği düşünülmektedir. Yetersizlik şeması ve bu şemayla kaçınarak baş etmek, kişinin yetersiz hissedeceği alanlardan uzak durması, katılım göstermemesine işaret eder. Babanın ebeveyn rolünden ve çocuğun hayatından yetersizlik şemasının tetiklenmemesi adına uzak durması, gösterdiği ebeveynlik uygulamalarında duyarlık boyutunun düşük olmasıyla tutarlı görünmektedir.

Tezel ve Özbey'in (2009) okul öncesi eğitim kurumlarında yürütülen aile katılımı çalışmalarında baba katılımını inceledikleri çalışmalarında babaların çocuklarıyla oyun oynamaktan keyif alsa da eğitim süreçleri gibi sorumluluk içeren alanlarda dahil olmamayı tercih ettiklerini ortaya koyması bu yorumu desteklemektedir. Bağımlılık/yetersizlik şemasına sahip kişilerin duygusal anlamda da güvenilebilecekleri, kendileri yerine sorumluluk alacak daha baskın özellikli kişilere yakınlık duyduğu bilinmektedir (Bricker ve Young, 2012). Bağımlılık/yetersizlik şemasına sahip babaların eş seçimi süreci ve ebeveynlik rollerinde sorumluluk paylaşımı da bu bağlamda ilişkilendirilebilir görülmektedir. Başarısızlık/yetersizlik şemasına sahip kişilerin, eş ilişkisi ve ebeveynlik rolünde kendisinden daha fazla sorumluluk alıp performans

gösterecek partnerlerle birlikte yetiştirdikleri çocukla ilişkisinde, zorlayıcı bir rol olan babalıkta da yaşayacağı zorlantılar karşısında şemasının tetiklenmesinden kaçınmak adına çocuğun hayatına sınırlı katılım göstererek duyarlı ebeveynlikten uzaklaşabileceği düşünülmektedir.

Babaların ebeveyn yeterliklerine ilişkin McBride'ın (1989) çalışmasında babaların çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak ve ebeveynlik alanlarında algıladıkları stres seviyesinin ebeveynlik yeterlik algılarını negatif yönde yordama gücü olduğu saptanmıştır. Bağımlılık/yetersizlik şemasına sahip babaların ebeveynlik rollerinde daha çok baskı hissedeceği yorumuyla birlikte bu bulgu döngüsel bir açıklama sunarak; ebeveynlik rollerinde de hissedeceği yetersizliğin, kaçınarak baş etmesine neden olarak çocukla etkileşiminde duyarlıktan uzaklaşması yorumunu desteklemektedir. Bu yorumla paralellik gösteren Rominov, Giallo ve Whelan (2016) tarafından yürütülen boylamsal çalışmada, babaların doğum sonrası süreçten itibaren alınan stres seviyeleri ile ebeveynlik yeterlik algılarının daha sonraki yıllarda ebeveyn davranışlarına yansması ve çocuktaki duygusal, davranışsal sonuçları incelenmiştir. Araştırma sonuçlarında babaların yüksek stres seviyesi ile ilişkili bulunan düşük yeterlik algısı ileriki dönemlerde çocuklarıyla ilişkilerinde katı ve tutarsız ebeveynlik davranışlarında kendini göstererek çocukta duygusal ve davranışsal problemlere yol açtığı ortaya konmuştur.

Zedelenmiş özerklik şema alanına tabi olan başarısızlık şemasının ebeveynlik uygulamalarında bağımlılık/yetersizlik şemasıyla benzer bir örüntü sergilediği düşünülmektedir. Bu şemaya sahip kişilerde başarısızlığın kaçınılmaz olduğuna dair yerleşmiş bir inanç söz konusudur. Ne yaparsa yapsın başarılı olamayacağına dair bir kabulle pasif yönelimler görülebileceği gibi şema aşırı telafisiyle birlikte mükemmeliyetçi tutumlar da görülebilir (Bach, Lockwood ve Young, 2017). Bu çalışmanın bulgularında uyum bozucu başa çıkma biçimlerinden aşırı telafi değil kaçınmayla ilişkisi söz konusu olduğu için başarısızlık şemasına sahip babaların bu şemayla temas etmemek adına tetiklenebileceği durumlardan uzak kalma çabasının ebeveynlik rolünü üstlenme biçimini etkilediği düşünülmektedir. Zaten bir baba olarak başarısız olacağı ya da ne yaparsa yapsın çocuğuyla annesi kadar iyi bir ilişki kuramayacağı inancı ebeveynlik rolüne ilişkin

mesafesine ve akabinde çocuğuyla ilişkisinde sıcak, yakın, ihtiyaçlarının farkında bir baba profilinden uzaklaşması olası görünmektedir.

Zedelenmiş özerklik şema alanının altındaki hastalıklar ve zarar görme karşısında dayanıksızlık şeması bireyin gelebilecek olan fiziksel ya da ruhsal hastalıklar, kazalar, suç olayları, doğal afetler gibi tehlikeli olayların başına geleceğine aşırı odaklanması ve başına geldiğinde altından kalkamayacağına yönelik yoğun korkusunu içermektedir (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Bu şemaya sahip kişilerde sıklıkla yoğun kaygılı bir ruh hali ve güvenlik sağlama stratejileri görülmektedir. Zarar görme karşısında dayanıksızlık şemasına sahip bir babanın dünyaya ilişkin abartılmış tehlike algılarının çocuğuyla ilişkisinde de kendini göstereceği düşünülmektedir. Ebeveynin dünyaya ilişkin yüksek kaygı düzeyiyle çocuğunu başına gelebilecek tehlikelere karşı koruma arzusu, çocuğun ihtiyaç duyduğu yakınlığı, kabulü, ihtiyaçlarının görülüp karşılanmasını sağlamayı güçleştirebilir. Çocuğunun başına gelebilecek tehlikelere aşırı odaklanmanın aşırı koruyucu, kısıtlayıcı, kaygılı ebeveynlik biçimlerinde kendini göstermesi olası görünmektedir. Özden Yıldırım ve Ateş'in (2020) genç yetişkinlerde büyüme korkusunun erken dönem uyum bozucu şemalar ve algılanan ebeveynlik biçimleriyle ilişkilerini inceledikleri araştırmalarında bağımlı değişkenin alt boyutlarından biri olan ve kişilerarası alanda yakınlık kurma zorluklarıyla kendini gösteren güvensiz bağlanma örüntülerini ifade eden sosyal duygusal yalnızlığın; babadan algılanan duygularını bastıran, cezalandırıcı, karamsar/korkulu, aşırı koruyucu, duygusal açıdan yoksun bırakan ve küçümseyici ebeveynlik biçimleriyle ilişkili olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Başbuğ, Cesur ve Durak-Batigün'ün (2016) araştırmasında da babadan algılanan aşırı koruyucu ve karamsar ebeveynlik biçimlerinin güvensiz bağlanmayı işaret eden yetişkin ayrılma anksiyetesini anlamlı ve pozitif yordadığı ortaya konmuştur. Bu bulgular babanın zarar görme karşısında dayanıksızlık şemasından ileri gelen aşırı koruyucu, karamsar/korkulu ebeveynlik biçimlerinin çocuğun yakınlık, sıcaklık, kabul ihtiyaçlarının karşılanmamasına ve güvenli bağlanma ihtiyaçlarının zedelenmesine yol açtığı yorumuyla örtüşmektedir.

Zedelenmiş özerklik şema alanının son şeması olan gelişmemiş benlik/iç içe geçme şemasında bireyin yakınlık kurduğu kişilerle sağlıklı sınırların ötesinde bir yakınlık kurarak kendini o ilişki üzerinden tanımlama hali görülmektedir. Bağ kurulan kişi

ebeveyn, romantik ilişki ya da çocuk olabilir. Bu şemaya sahip kişilerde bağ kurulan kişinin desteği, varlığı olmadan hayatını sürdüremeyeceğine mutlu olamayacağına ilişkin derin bir inanç söz konusudur (Karaosmanoğlu, 2019). İç içe geçme şemasına sahip babaların çocuğuyla kurduğu bağa bakıldığında kendini babalık rolü üzerinden tanımlama ve çocuğunu kendinin bir uzantısı olarak değerlendirme hali olası görülmektedir. Bu doğrultuda, iç içe geçme şemasına sahip babaların çocuğuyla ilişkisinde çocuğun ihtiyaç duyduğu yakınlık ve kabul yerine kendi ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiş bir ilgi sunduğu düşünülmektedir. Minuchin (1974) Yapısal Aile Sistemleri Kuramı'nda aileyi bir sistem olarak ele almış ve bağlama göre değerlendirirken “yakınlık” ve “sınırları” kuramının temel kavramlarında ele almıştır. Buna göre sınırlar bireyi ve ailenin bütünlüğünü koruyan, işlevselliğin devamına katkı sağlayan duygusal yapılardır. Yakınlık ise iç içe geçme/yapışıklık ile ayrışıklık arasında iki uç arasında seyreden ve ailenin işlevselliği için iki ucun ortalarında olması istenen duygusal bağlılık ifadesidir (Minuchin, 1985). İç içe geçme/yapışıklık, aile içindeki sistemlerin sınırlarının belirginliğini kaybettiği patolojik aile örüntülerindendir. Üyelerin olması gerekenden yakın ilişkileri vardır ve bu bir duygusal destek kaynağı değil baskı unsuru haline gelmiştir. İç içe geçme şemasına sahip babaların aileleri sistemsel değerlendirilirse çocukla kurulan bağın aile sistemleri içinde patolojik aile özellikleriyle uyumlu olduğu düşünülmektedir.

Babaların ebeveynlik tarzlarının duyarlık boyutunu anlamlı yordayan diğer şema alanı pozitif yordama gücüyle diğeri yönelimlilik şema alanıdır. Diğeri yönelimlilik, zedelenmiş özerklik şema alanı ve şema kaçınmasıyla birlikte toplam varyansın %13'ünü açıklamaktadır. Bu şema alanında boyun eğicilik, kendini feda ve onay arayıcılık şemaları yer almaktadır. Bireyin duygu ve ihtiyaçlarının farkında olup bunları ifade edebilme özgürlüğüne duyduğu ihtiyacın erken dönemde karşılanmamasından ileri gelen diğeri yönelimlilik şema alanının şemalarına sahip kişilerde kendi duygu ve ihtiyaçlarına yönelik düşük farkındalık ya da bastırma ile sevgi ve kabul görme, aidiyet hisleri için başkaları odaklı seçimlere yönelme görülmektedir (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013). Babaların diğeri yönelimlilik şema alanından şemalara sahip olması ebeveynlik rolünde tamamen çocuğu ve onun ihtiyaçlarına odaklanabiceğini düşündürmektedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde duyarlık boyutunun pozitif bir yordayıcısı olması tutarlı bir bulgudur.

Bu alana ait boyun eğicilik şeması bireyin kendi duygu ve ihtiyaçlarının önemsiz olduğu kabulüyle birlikte duygusal ihtiyaçlarını karşılayabilmesinin yolu olarak diğerlerine teslimiyeti içermektedir (Roediger, Stevens ve Brockman, 2018). Boyun eğicilik şemasına sahip kişilerde oldukça uyumlu kişilik özellikleri gözlenmektedir. Prinzie, Stams, Dekovic, Reijntjes ve Belsky'nin (2009), ebeveynlerin kişilik özellikleri ve ebeveynlik tarzları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada; ebeveynin dışadönüklük, uyumluluk, deneyimlere açık olma ve sorumluluk düzeylerinin yüksekliğinin ebeveynlik tarzı olarak sıcaklıkla ilişkili olduğu bulgusunun boyun eğicilik şemasının babalarda duyarlı ebeveyn davranışlarını pozitif yordayıcısı olduğu bulgusuyla tutarlı olduğu söylenebilir.

Kendini feda şeması diğeri yönelimlilik şema alanına ait bir diğer diğer şemadır. Bu şemaya sahip kişilerde başkalarının iyilik hali ve ihtiyaçlarına yönelik yüksek bir duyarlılıkla gönüllü bir şekilde onların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelme görülmektedir (Roediger, Stevens ve Brockman, 2018). Kendini feda şemasına sahip bir babanın çocuğuyla ilişkisinde de kendi ihtiyaçlarını arka planda bırakarak çocuğunun ihtiyaçlarını sunma çabasında olması olası görünmektedir. Bu bağlamda kendini feda şemasına sahip babaların ebeveynliklerinde yakınlık, sıcaklık, koşulsuz kabul sağlayan yani duyarlık boyutu yüksek bir babalık sergileyeceği yorumuyla mevcut araştırmanın bulguları uyumludur. Alanyazında ebeveynin kendini feda şeması ve aşırı fedakar tutumlarının ebeveynliğinde sergilediği duyarlılığı etkilemesine ilişkin çelişkili bulgular vardır. Khafi, Borelli ve Yates'in (2019) annelerle yaptıkları çalışma, kendini fedanın aşırı koruyucu ebeveyn tutumlarıyla ilişkili olarak duyarsız ebeveynlik uygulamaları aracılığıyla çocukta davranış problemleriyle ilintili olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Türkköylü Taştan da (2021) ebevenlerin kendini feda şemasıyla aşırı korucuyu ebeveynlik tutumları arasında pozitif yönde ilişki saptamıştır. Chao ve Kaeochinda (2010) Çin ve Filipin asıllı Amerikalı ergenlerle yaptıkları çalışmalarında ebeveyn fedakârlığının ebeveyn kabulüyle birlikte ebeveyn desteğinin boyutlarını oluşturduğunu öne sürdükleri bir modeli doğrulamaktadır. Algılanan ebeveyn tutumlarının çocuk üzerindeki etkilerinin kültüre duyarlı değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayan bu çalışmanın da ışığıyla ebeveynin kendini feda şeması ile duyarlık boyutuyla ilgili alanyazında daha fazla çalışma yapılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Erken dönem uyum bozucu şemalar, bireyin erken dönem yaşantıları ve bağlanma süreçlerinden doğrudan etkilenen; iyilik halini, duygulanım düzeyini olumsuz etkileyen öz-yıkıcı bilişsel ve duygusal örüntülerdir (Young ve Klosko, 2016). Kochanska, Lee Clark ve Goldman'ın çalışmasında (1997), ebeveynin olumsuz duygulanımıyla birlikte ebeveynlikte duyarlık düzeyinin düşüklüğünün çocukta güvensiz bağlanma örüntüleriyle ilişkili olduğu bulgusu mevcut araştırmanın bulgularıyla paralellik göstermektedir. Ek olarak Aytuğlu ve Brown'ın (2022) babaların ebeveynlik davranışlarına kendi bağlanma tarzları üzerinden değerlendirdikleri araştırmaları, ebeveynlik doyumunun aracılığında bir ilişki ortaya koymuştur. Buna göre güvenli bağlanma gösteren babalar ebeveynlikten daha yüksek düzey doyum alarak daha duyarlı bir babalık sergilemektedirler. Bu bulgudan hareketle ebeveynin kendi bağlanma tarzı ve uyum bozucu şemalarının çocuğuyla ilişkisinde gösterdiği duyarlığın, çocuğun bağlanma tarzı ve erken dönem uyum bozucu şema geliştirme sürecinde etkili olarak kuşaklar arası bir aktarıma yol açması olası görülmektedir.

Erken dönem uyum bozucu şema alanlarından ayrılma/reddedilme şema alanı, babaların ebeveynliklerinde duyarlık boyutunu anlamlı yordamamaktadır. Bu alandaki bireyin güvenli bağlanma ihtiyacının karşılanmamasından ileri gelen terk edilme, güvensizlik, duygusal yoksunluk, kusurluluk/utanç ve sosyal izolasyon/yabancılaşıma şemalarının temelde bireyin ihtiyaç duyduğu yakınlık, sıcaklık, kabul görme ihtiyaçlarının karşılanmayacağına ilişkin derin bir inançla ilişkili olduğu görülmektedir (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013). Bu şema alanındaki şemalara sahip bireylerin hayatlarında anlamlı duygusal yakınlıklar kurmakta yaşadığı güçlükler düşünüldüğünde, ayrılma /reddedilme şema alanının ebeveynlik rollerinde duyarlık düzeyini negatif yönde anlamlı yordaması beklenmektedir. Mevcut bulgunun araştırmada ebeveyn yansıtıcı işleyiş becerilerinin incelenmemiş olmasıyla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Ebeveyn zihinselleştirme becerisi, ebeveyn mentalizasyon kapasitesi gibi tanımlarla da ifade edilen yansıtıcı işleyiş becerisi (parental reflective functioning), temelde ebeveynin kendi zihinsel süreçlerine ilişkin farkındalığı ile çocuğunun zihinsel süreçlerine dair farkındalığını çocuğuna yansıtabilme becerisidir (Slade, 2005). Ebeveynin çocukla ilişkisinde kendisi, çocuğu ve aralarındaki ilişkiye dair değerlendirme yapıp birbiriyle

ilişkilendirerek etkileri hakkında öngörülebilir bulunabilme yetisini de kapsamaktadır (Besiroğlu ve Halfon, 2021). Bu becerinin kapsamındaki kendi duygularına ilişkin farkındalıkla ebeveyn kendi duygularını düzenler ve çocuğun yoğun duygusal süreçlerinde çocuğa odaklı kalarak onun ihtiyacını karşılayabilir. Bu beceri çocuğun duygu düzenleme becerilerini geliştirmekle birlikte ihtiyaç duyduğu güvenlik ve istikrarı da sağlamaktadır. Yansıtıcı işleyiş becerilerinin, bağlanma üzerine yapılan çalışmalarda duyarlılıkla ilişkili olarak ebeveynin güvenli bağlanma tarzının aktarımında etkili olduğu görülmektedir (Kahya, 2021). Besiroğlu ve Halfon (2021) tarafından yapılan çalışmada yansıtıcı işleyiş becerilerinin ebeveynin sosyoekonomik düzey ve öğrenim seviyesiyle pozitif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır. Mevcut araştırmanın katılımcı profili değerlendirildiğinde %68,9'unun lisans ve lisansüstü düzeyde öğrenim seviyesinde babalardan oluştuğu görülmektedir. Buradan hareketle babaların ayrılma/reddedilme şema alanına ait şemalarının ebeveynliklerindeki duyarlılık boyutunu anlamlı yordayıcı bir etki bulunmamasının nedeninin araştırmada yansıtıcı işleyiş becerilerinin değerlendirilmemesi olabileceği düşünülmektedir. Yansıtıcı işleyiş becerilerinin bağlanma stilleriyle paralellik gösteren ayrılma/reddedilme şema alanı ile duyarlılık boyutu arasında aracı rolünün bulunması olası görülmektedir. Bu yorumun daha anlamlı değerlendirilebilmesi için konuya ilişkin yeni çalışmalarla tartışılması gerekmektedir.

Aşırı tetikte olma ve baskılanma şema alanı ebeveynlikte duyarlılık boyutunu anlamlı yordamamaktadır. Olumsuzluk/karamsarlık, duygusal baskılama, yüksek standartlar/aşırı eleştirelilik ve cezalandırıcılık şemalarını kapsayan bu şema alanının temel özelliklerinden olan içselleştirilmiş yüksek standart ve katı kural örüntülerine uyma zorlantisının ebeveynin duyarlılık boyutunu negatif yönde yordayacağı beklenmiştir. Türkköylü Taştan'ın (2021) çalışmasında ebeveynin karamsarlık şemasının duyarlılık düzeyinin düşüklüğüne işaret eden otoriter ve aşırı koruyucu ebeveynlik tarzıyla pozitif yönde ilişki içinde olduğu bulgusu bu görüşü desteklemektedir. Fakat alanyazında mevcut bulguyu destekleyen bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Bu nedenle konuya ilişkin yapılacak yeni araştırmaların bu bulguyu daha anlamlı kılacağı düşünülmektedir.

Zedelenmiş sınırlar şema alanı ebeveynlikte duyarlılık boyutunu yordamamaktadır. Haklılık/büyükleme ve yetersiz özdenetim/özdisiplin şemaları bu alanda yer alan

uyum bozucu şemalardır. Bu şema alanında görülen başkalarının hak ve sınırlarını gözetmede eksiklik, dürtü kontrolü ve hazzı ertelemede zorlanma temaları değerlendirildiğinde bu alandaki şemalara sahip babaların çocuklarının duygu ve ihtiyaçlarını göz ardı etme ve kendileri odaklı kalma eğilimleriyle düşük düzeyde duyarlık sergilemesi muhtemelen görülmektedir. Başka bir deyişle zedelenmiş sınırlar şema alanının duyarlık boyutunu negatif yönde anlamlı yordaması beklenmekteydi. Haklılık/büyükleme şemasının narsistik kişilik bozukluğuyla yüksek oranda ilişkili olduğu bilinmektedir. (Karaosmanoğlu, 2019). Narsistik özelliklerin ebeveynlik uygulamalarındaki yansımalarına ve çocuklar üzerindeki gelişimsel çıktılarına odaklanan araştırmalar incelendiğinde (Dentale ve ark., 2015; Dutton, Denny-Keys, & Sells, 2011; Hart, Bush-Evans, Hepper & Hickman, 2017; Horne, 1998) narsistik ebeveynlerin sıcaklık ve ilgi boyutu düşük ebeveynlik uygulamalarının çocuklarında da depresyon, kaygı, düşük özsaygı gibi çeşitli boyutlarda olumsuz etkileri olduğu görülmektedir. Literatürdeki çalışmalar bu yorumu desteklemektedir ne var ki araştırmanın mevcut bulgusunu destekleyen bir çalışmanın bulunamaması, bu sonucun zedelenmiş sınırlar şema alanı ile ebeveyn duyarlılığı arasındaki ilişkiye odaklanan yapılacak yeni çalışmaların sonuçlarıyla değerlendirilmesinin anlamlı olacağını düşündürmektedir.

Özetle, babaların ebeveynliklerinde duyarlık düzeyleri zedelenmiş özerklik ve performans şema alanı tarafından negatif, diğeri yönelimlilik şema alanı ve şema başa çıkma biçimlerinden kaçınma tarafından pozitif yönde anlamlı yordanmaktadır. Bu bulgu, literatür bilgisi ve benzer çalışmaların bulgularıyla desteklenmektedir.

5.2. Babaların Erken dönem Uyum Bozucu Şema ve Şema Baş Etme Biçimlerinin Psikolojik Kontrolü Yordama Derecesine İlişkin Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması

Babaların erken dönem uyum bozucu şemalarının ve şema baş etme biçimlerinin ebeveynliklerinde uyguladıkları psikolojik kontrolü yordama gücünü ortaya koymak adına yapılan regresyon analizi sonucunda; zedelenmiş özerklik şema alanı ile uyum bozucu başa çıkma biçimlerinden şema aşırı telafisinin pozitif yönde anlamlı yordama gücü olduğu, diğeri yönelimlilik, aşırı tetikte olma ve baskılanma ve zedelenmiş sınırlar şema alanları ile uyum bozucu şema başa çıkma biçimlerinden şema kaçınmasının anlamlı

yordamadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ayırılma/reddedilme şema alanı, zedelenmiş özerklik şema ile çoklu doğrusallık gösterdiği için analizden çıkarılmıştır.

Babaların ebeveynliklerinde gösterdiği psikolojik kontrolün yordayıcı değişkenlerine ilişkin yapılan analiz sonucunda zedelenmiş özerklik şema alanının tek başına toplam varyansı açıklama gücü %14 bulunmuşken aşırı telafi tipi başa çıkma davranışıyla birlikte %15,3 olmaktadır.

Psikolojik kontrol ebeveyn tarafından, çocuğun duygu düşünce ve psikolojik ihtiyaçları göz ardı edilerek iç dünyasında tahakküm kurma girişimidir (Barber ve ark., 1994). Ebeveynin çocuğun duygu ve ihtiyaçlarından çok kendi psikolojik ihtiyaçları ve duygularına odaklanmasını içerir. Utandırma, duygusal yakınlıktan mahrum bırakma, aşırı eleştirelilik gibi yaklaşımlarla doğrudan ya da gizil biçimlerde görülebilen psikolojik kontrol, çocuğun kişiliğine müdahaleyi içermesiyle özerkliği zedeleyici bir etkiye sahiptir (Barber, 1996). Ebeveynlerin uyguladığı, çocukta özerkliği örseleyici bir etkisi olan psikolojik kontrolün en güçlü yordayıcısının ebeveynin zedelenmiş özerklik şema alanı olması şemaların ebeveyn – çocuk ilişkisinde aktarımına odaklanan çalışmaların bulgularıyla uyumlu bir bulgudur. Sundag ve arkadaşları (2018) ebeveynlerin ve çocukların erken dönem uyum bozucu şemaları ile ebeveynlerin şema başa çıkma biçimleri ve ebeveynlik tarzlarını ilişkilerini inceledikleri araştırmalarında, ebeveyn ve çocuk şemalarında yüksek düzeyde ilişki ortaya koymuşlardır. Bu ilişkide şema başa çıkma biçimlerinden aşırı telafi ile olumsuz ebeveynlik uygulamalarının aracı etkisinin ortaya konması da ayrıca mevcut araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir. Benzer şekilde, ebeveynlerden çocuğa aktarım süreçlerine Öz-Belirleme Kuramı perspektifinden yaklaşan Costa ve arkadaşları da (2019) araştırmalarında, ebeveyn ve çocuğun temel psikolojik ihtiyaçlarının doyumu arasında yüksek düzeyde ilişkiyle birlikte ebeveynin psikolojik ihtiyaçlarının karşılanma düzeyi arttıkça çocuğun bağımsızlığını, karar alma mekanizmalarını destekleyici davranışlar gösterirken bu düzey düştükçe ters yönde, olumsuz tutumlar sergilediğini belirlemişlerdir.

Zedelenmiş özerklik şema alanına ait bağımlılık/yetersizlik, hastalıklar ve zarar görme karşısında dayanıksızlık, gelişmemiş benlik/iç içe geçme ve başarısızlık şemalarının ortak temaları bireyin özerk bir var oluş göstermesinde ve ortaya koyduğu

performanstan yeterlik algılamasında noksanlıktır (Young ve Klosko, 2016). Bu alanda özellikle bağımlılık/yetersizlik ve başarısızlık şemaları ile bunlarla aşırı telafi biçiminde baş etme çabasının mükemmeliyetçi örüntülere dönüşmesi olası görünmektedir. Barrow ve Moore (1983) mükemmeliyetçiliğin ortaya çıkmasında etkili olan dört ebeveynlik yaklaşımı öne sürmüştür. Bunlardan ilki talepkar ebeveynlerin sunduğu koşullu kabuldür. Çocuk ailesinden göreceği onay ve takdirin performansına bağlı olduğu algısıyla, ihtiyaç duyduğu kabul için çok çabalaması gerekliliğini içselleştirir. İkinci ebeveyn yaklaşımında ebeveynin beklentilerini doğrudan ifade ediyor olmasa da çizdiği yüksek standartlarla örtük bir eleştirelilik göstermesi söz konusudur. Hamachek (1978) tarafından öne sürülen üçüncü ebeveyn yaklaşımı ebeveynin çocuktan karşılamasını beklediği standartların belirsizliği ve tutarsızlık ile ilintilidir (akt. Barrow ve Moore, 1983). Son etmende ise çocuğun, ebeveyninin kendi mükemmeliyetçiliğini rol model olarak öğrenmesini içermektedir. Bu yaklaşımlar değerlendirildiğinde, zedelenmiş özerklik şema alanının öncülü olan karşılanmayan ihtiyaçlarla örtüştüğü görülmektedir.

Alanyazında erken dönem uyum bozucu şemalar ve mükemmeliyetçilik ilişkisini destekleyen pek çok araştırma görülmektedir (Luck, Waller, Meyer, Ussher ve Lacey, 2005; Bach, Lockwood ve Young, 2017; Boone, Braet, Vandereycken ve Claes, 2013). Şemalar ve onlarla teslim, kaçınma ya da aşırı telafi biçimleriyle başa çıkma girişimlerinin sonucunda mükemmeliyetçiliği doğuran eşleşmelerde, başarısızlık ve yetersizlik şemaları ile bunlarla aşırı telafi biçiminde baş etme çabasının öne çıkması mevcut araştırmanın bulgularını desteklemektedir (Bach, Lockwood ve Young, 2017, Köse Karaca ve Gürsoy, 2019).

Mükemmeliyetçilik bireyin hayatının pek çok alanında olduğu gibi ebeveynlik uygulamalarında da kendini göstermektedir. Mükemmeliyetçiliğin bireylerin hayatlarında içselleştirmiş olduğu başarı standartlarından ödün vermemek adına detaycı ve kontrolcü davranışlarla karakterize olması, bu kişilerin çocuklarıyla olan ilişkilerinde de talepkarlığa ve çocuklarına kontrol etme girişimlerine dönüşeceğini düşündürmektedir. Alanyazında pek çok araştırmada ortaklaşılan mükemmeliyetçi ebeveynlerin çocuklarıyla ilişkilerinde de yüksek beklentiler ve kontrol davranışları gösterdiği bulgusu bu görüşü desteklemektedir (Snell, Overbey ve Brewer, 2005; Azizi ve Besharat, 2011; Affrunti ve

Woodruff-Borden, 2015). Soenens, Goossens, Vansteenkiste, Luyten ve Duriez tarafından yürütülen çalışmada da (2005) ebeveyn mükemmeliyetçiliğinin psikolojik kontrolün yordayıcısı olduğu bulgusuna ek olarak bu ilişkinin babalarda daha yüksek görüldüğü ortaya konmuştur. Aynı araştırmada ebeveynler ve çocukların mükemmeliyetçilik düzeyleri arasında da yüksek ilişkinin saptanması, ebeveynin karşılanmayan ihtiyaçları ve şemalarının ebeveynlik tarzını etkileyerek çocuğuna aktarıldığı görüşünü desteklemektedir.

Çocuğun hayatını aşırı müdahaleyle yönetme çabası içeren, mükemmeliyetçi ve özerklik geliştirmesine fırsat vermeyen ebeveynlik biçimi Cline ve Fay (1990) tarafından tanımlanan “helikopter ebeveynlik” kavramıyla da paralellik göstermektedir. Schiffrin, Liss, Miles-McLean, Geary, Erchull ve Tashner (2014) tarafından Öz- Belirleme Kuramı çerçevesinde yapılan çalışmada helikopter ebeveynlik özellikleri gösteren kişilerin çocuklarının özerklik, yakınlık ve yeterlik olmak üzere temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanma düzeyinin düşük olduğu ortaya konmuştur. Bu ebeveynlerin çocuğun hayatına aşırı katılım göstermesine rağmen yakınlık ihtiyacının karşılanamıyor olması algılanan psikolojik kontrol ve düşük öz-yeterlikle ilişkilendirilmiştir. Munich ve Munich’in (2009) helikopter ebeveynlerin çocuklarıyla ilişkilerinde aslında kendi psikolojik ihtiyaçlarını karşılamakta olduğunu öne sürmesi de bu kavramın psikolojik kontrol içerdiğini desteklemektedir.

Helikopter ebeveynlerde görülen çocuğun hayatına aşırı katılım gösterme ve kendini çocuğuyla tanımlama hali, zedelenmiş özerklik şema alanında yer alan gelişmemiş benlik/iç içe geçme şemasına sahip ebeveynlerin sergilemesi olası görünen tutumlardır. Kelly, Duran ve Miller-Ott tarafından yürütülen araştırmada (2017) helikopter ebeveynlerin iletişim dillerinde de sıklıkla çocukları yerine konuşarak “biz” dilini kullanmayı tercih ettikleri ortaya konmuştur. Bu bulgu iç içe geçme şemasına sahip ebeveynlerin, psikolojik kontrol düzeyinin helikopter ebeveynlik uygulamalarıyla şekillendiği yorumunu desteklemektedir.

Zedelenmiş özerklik şema alanındaki hastalıklar ve zarar görme karşısında dayanıksızlık şemasının özellikleri düşünüldüğünde; bu şemaya sahip kişilerin başlarına gelebilecek tehlikelere aşırı odaklanma halleri ebeveynliklerinde de kendini göstereceği

düşünülmektedir. Dış dünyayı olduğundan daha tehlikeli bir yer olarak algılayan ebeveynlerin, çocuklarının başına gelebilecek felaketlere odaklanmalarının kaygı düzeyleriyle birlikte kontrol düzeylerini arttırması olası görülmektedir. Alanyazında ebeveynlerin tehdit algılama ve kontrolcülük düzeylerini inceleyen araştırmalara bakıldığında; dış dünyayı daha tehlikeli gören ve başlarına gelebilecek olumsuzluklara yönelik seçici bir dikkati bulunan ebeveynlerin, çocuğunu başına gelebileceklerden korumak için bir baskı hissederek daha fazla müdahale etme eğiliminde olduğu görülmektedir (Gurland ve Grolnick, 2005; Robichaud, Roy, Ranger, ve Mageau, 2020). Bu bulgular babaların ebeveynliklerinde sergilediği psikolojik kontrol düzeyinin zarar görme/dayanısızlık şeması tarafından yordanmasını desteklemektedir.

Ayrılma ve reddedilme şema alanı çoklu doğrusallık nedeniyle analize dahil edilmemiştir. Ne var ki psikolojik kontrolün en güçlü yordayıcısı olan zedelenmiş özerklik şema alanıyla aralarındaki güçlü korelasyon düşünüldüğünde, ayrılma ve reddedilme şema alanındaki şemaların psikolojik kontrol boyutu üzerinde anlamlı yordayıcı gücü olabileceği düşünülmektedir. Bu alandaki terk edilme/istikrarsızlık, güvensizlik, duygusal yoksunluk, kusurluluk ve sosyal izolasyon şemaları temelde bireyin karşılanmayan güvenlik ve bağlanma ihtiyaçlarından ileri gelmektedir (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Terk edilme/istikrarsızlık şemasına sahip bireylerde ortaklaşan temalara bakıldığında; bireyin yaşamındaki önemli kişilerin öleceklerine, başlarına gelen bir olumsuzluk ya da kendi tercihleriyle eninde sonunda onun yanında olamayacağına yönelik yerleşik bir inanç görülmektedir. Bu güçlü inancın kişinin ilişkisel yanını doğrudan etkilediği bilinmektedir (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013). İlişki kurmaktan kaçınmada olabileceği gibi, kurulan önemli ilişkilerde yüksek kaygı düzeyiyle gösterdiği kontrolcü tutumlar ve önlem stratejilerinde de kişinin en nihayetinde yalnız kalacağına ilişkin kabulünün etkisi mevcuttur. Terk edilme/istikrarsızlık şemasına sahip bir kişinin çocuğuyla kurduğu ilişkinin de genel ilişki kurma eğilimlerinden bağımsız olmadığı düşünülmektedir. Ebeveynin yakın ilişkilerinde gösterdiği örüntülere paralel olarak, çocuğuyla ilişkisinden karşıladığı duygusal ihtiyaçlarını teminat altına alma çabasının ebeveynliğine sergilediği psikolojik kontrol boyutuyla yansması mümkün görülmektedir. Terk edilme/istikrarsızlık şemasına sahip ebeveynlerin, çocuklarının

başına bir şey geleceği ve artık onunla duygusal yakınlığından mahrum kalacağına ilişkin endişesi, çocuğunun fiziksel iyilik hali açısından değerlendirilebileceği gibi psikososyal gelişim süreçlerinin doğasına uygun bir şekilde kendinden bağımsızlaşmaya başlamasını ve akran ilişkilerini bir tehdit olarak algılamasına da yol açabilir. Bu yorum, alanyazında ebeveynlerin algıladıkları tehdit düzeyinin psikolojik kontrolle yüksek ilişkisini ortaya koyan araştırma bulgularının desteğiyle (Gurland ve Grolnick, 2005; Robichaud, Roy, Ranger, ve Mageau, 2020) terk edilme/istikrarsızlık şemasının psikolojik kontrolün anlamlı bir yordayıcısı olabileceğini açıklamaktadır.

Ayrılma/reddedilme alanının başka bir şeması olan kusurluluk/utanç şeması, kişinin erken dönemde maruz kaldığı aşırı eleştirel, kıyaslayıcı, suçlayıcı tutumların etkisiyle içselleştirdiği kusurlu olduğu kabulüyle birlikte utanç duygularını içermektedir (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013). Uyum bozucu şema başa çıkma biçimlerinden aşırı telafiyle birlikte değerlendirildiğinde, kişinin algıladığı kusurlarının yarattığı yoğun olumsuz duygulardan kaçınma çabasının kusursuzluk arayışına dönüşmesi olası görülmektedir. Kusurluluk/utanç şemasıyla mükemmeliyetçilik ilişkisine değinen çalışmalar incelendiğinde, bu görüşün alanyazında desteklendiği görülmektedir (Greenspon, 2009; Hewitt, 2020; Ko, Hewitt, Cox, Flett, Chen, 2019). Kusurluluk/utanç şemasının, bu şemaya sahip babalarda şemayla aşırı telafiyle başa çıkması akabinde gelişen mükemmeliyetçiliğin ebeveynliklerinde psikolojik kontrolü işaret ediyor olması, bu yorumun alanyazınca desteklendiğini göstermektedir.

Araştırma bulgularına göre, babaların sergilediği psikolojik kontrol düzeyi diğeri yönelimlilik şema alanı tarafından anlamlı yordanmamaktadır. Bu alanda yer alan boyun eğme, kendini feda ve onay arayıcılık şemalarının ortak teması bireyin erken dönem yaşantılarında kendi duygu ve ihtiyaçlarına kulak vermeyi değil başkalarına odaklanmaları gerektiği inancının yerleşmiş olmasıdır (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013). Ebeveynin çocuğu üzerinde kurduğu psikolojik kontrolün, kendi duygu ve ihtiyaçlarına odaklı kalarak çocuğun ihtiyaçlarını göz ardı etmesiyle şekillenen bir iç dünyasına müdahale girişimi olduğu düşünüldüğünde, diğeri yönelimlilik şema alanı tarafından negatif yönde yordanması olası görünmektedir.

Diğeri yönelimlilik alanından boyun eğicilik şemasına sahip bireylerde kabul görmek için kendi duygularını bastırarak başkalarının talep ve ihtiyaçlarına teslim olmasının sonucunda bastırıldığı duygularının pasif agresif davranışlar ya da kontrolsüz öfke patlamalarıyla dışavurumu görülebilmektedir (Roediger, Stevens ve Brockman, 2018). Benzer şekilde, kendini feda şemasına sahip kişilerde de diğerlerinin iyilik haline yönelik üstlendikleri aşırı sorumluluğun örtük beklentilere yol açması ve karşılanamayan beklentilerinin sonucu olarak pasif bir öfke duygusu içinde pasif agresif davranış ve tepkiler sergilemeleri görülebilmektedir. Bu örüntüler çocukla ilişkisinde ebeveynin psikolojik kontrol uygulamasının örtük yollarından olan utandırma, sevgisini geri çekme, duygusal manipölasyon gibi yöntemlerde tezahür ediyor olabilir. Bu alandaki diğer şema olan onay arayıcılık şemasında ise kişilerin özsaygı ve kimlik algılarının kendi içsel değerlendirmeleri yerine başkalarının onayı ve takdirine göre şekilleniyor olması, sıklıkla statü, gelir düzeyi ve başarı gibi araçlarla onay almaya yönelmeleriyle kendini göstermektedir (Behary, 2021). Onay arayıcılık şemasına sahip bir babanın babalık rolüne ilişkin de onaylandığını hissetmesi çocuğunun toplumda ne kadar takdir edildiği, başarılı olduğuyla karakterize olacağı düşünülmektedir. Bunun sonucunda çocuğuyla ilişkisinde de eleştirel ve talepkar bir yaklaşım içinde psikolojik kontrol uyguladığı düşünülebilir.

Diğeri yönelimlilik şema alanına ilişkin bu değerlendirmelerin ışığında psikolojik kontrolü hem negatif hem de pozitif yönde yordaması olası görünmektedir. Alanyazında bu ilişkiye odaklanan yetersiz çalışma bulunmakla birlikte, Türkköylü Taştan (2021) ebeveynlerin kendini feda şemasının otoriter ve aşırı koruyucu ebeveyn tutumlarıyla yüksek ilişkili olduğunu, Sayal ve Kudu Arıcan (2019) da babanın kendini feda ve onay arayıcılık şemalarının çocuklarda davranışsal problemleri yordama gücü olduğunu saptamıştır. Mevcut araştırmanın bulgusu, yeni yapılacak araştırmaların sonuçlarıyla daha anlamlı hale gelecektir.

Babaların aşırı tetikte olma ve baskılanma şema alanı psikolojik kontrol düzeylerini anlamlı yordamamaktadır. Olumsuzluk/karamsarlık, duyguları baskılama, yüksek standartlar/ aşırı eleştirelilik ve cezalandırıcılık olmak üzere bu alandaki şemalar, bireyde spontanlığı ve rahatlamayı arka plana atarak spontan duygu ve isteklerini bastırmayı ve içselleştirmiş oldukları yüksek standartları ya da katı kurallar sistemine

sadık kalma zorlantıyla kendini göstermektedir (Roediger, Stevens ve Brockman, 2018). Olumsuzluk/karamsarlık şeması bireylerin gerçekleşmiş ya da gerçekleşebilecek olan olumsuz olaylara aşırı odaklanması ve güncel anda olumlu bir seyir halinde olsa bile işlerin eninde sonunda kötüleşeceğine ilişkin derin inancını ifade etmektedir (Simeone-DiFrancesco, Roediger, & Stevens, 2015). Olumsuzluk/karamsarlık şemasına sahip bir babanın da ebeveynliğinde çocuğunun başına gelebilecek olumsuzluklara ya da baba-çocuk ilişkilerinde meydana gelebilecek olumsuzluklara fazlaca odaklandığı düşünülmektedir. Bu odaklanmanın sonucunda görülebilecek olan yüksek tehdit algısı ile kaygılı ebeveyn tutumlarının fazla koruyucu yaklaşımlarla ve psikolojik kontrol uygulamalarıyla gözlemlenebileceği düşünülmektedir. Bu görüş ebeveynlerin algıladıkları tehdit düzeyiyle psikolojik kontrol arasında olumlu yönde ilişki ortaya koyan araştırmalarca desteklenmektedir (Gurland ve Grolnick, 2005; Robichaud, Roy, Ranger, ve Mageau, 2020).

Bu alandaki duygusal baskılama şeması, kişinin duygularına kapılırsa hayatının kontrolünü kaybedeceğine ilişkin derin bir inanç ve korkuyla birlikte duygu ve dürtülerini ketleme çabasıyla kendini göstermektedir (Behary, 2021).. Duygusal baskılama şemasına sahip, hayatlarında kontrol ihtiyacını fazlaca önemseyen bu kişilerin ebeveynliklerinde de bu şemanın etkilerinin çocuğuyla ilişkisinde mantığa aşırı odaklanma, duyguların bastırılması gerekliliğine ilişkin inancı ve bunu çocuğuna empoze etme hali ile kişinin incinebilirliğini ve duygusal ihtiyaçlarını ifadesini reddetme halleriyle gözlemlenebileceği düşünülmektedir. Duyguları baskılama şemasına sahip babaların, çocuğun duygu dünyası üzerinde kurmaya eğilimli olacağı düşünülen tahakkümünün psikolojik kontrolle örtüştüğü görülmektedir.

Aşırı tetikte olma şema alanının şemalarından olan yüksek standartlar şeması, bireyin kendi yüksek kriterlerini karşılama çabası, bunun getirdiği baskı ve başta kendi olmak üzere hayatındaki kişilere yönelik ağır eleştirel tutumlarla izlenmektedir (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013).). Yüksek standartlar, mükemmeliyetçiliğin merkezinde yer alan kavramdır (Egan, Wade ve Shafran, 2011). Erken dönem uyum bozucu şemalar ve mükemmeliyetçilik arasındaki ilişkilere odaklanan çalışmalarda da yüksek standartlar şemasının mükemmeliyetçiliğin öncülünü oluşturan şemalarda başat olduğu

görülmektedir (Bach, Lockwood ve Young, 2017; Maloney, Egan, Kane ve Rees, 2014). Ebeveyn mükemmeliyetçiliği ve psikolojik kontrol ilişkisi daha önce belirtildiği üzere oldukça yüksektir. Buradan hareketle yüksek standartlar şemasına sahip babaların ebeveynliklerindeki psikolojik kontrol düzeylerinin de bir hayli yüksek olacağı düşünülmektedir. Benzer şekilde, aşırı tetikte olma şema alanının son şeması olan cezalandırıcılık şemasının getirdiği, kişinin beklentilerinin karşılanmamasına gösterdiği düşük tolerans, içerdiği yoğun eleştirelilik ve hataların cezasız kalmaması gerektiğine yönelik inançlarının da, bu şemaya sahip babaların ebeveynliklerinde eleştirel, müdahaleci ve çocuğunun duygu ve ihtiyaçlarına değil kendi içsel katı kurallarına odaklanarak çocuğun içsel dünyasını yönetme girişimleriyle kendini göstereceği düşünülmektedir. Aşırı tetikte olma şema alanının, bütün şemalarıyla değerlendirildiğinde psikolojik kontrolü pozitif yönde yordaması beklenmekteydi. Alanyazında Grossman, Pollack ve Golding (1988) tarafından babaların ebeveynliklerini belirleyen unsurlar üzerine yapılan araştırmada, ebeveynliği hem nitel hem de nicel açıdan en güçlü etkileyen unsurun babaların kişilik özellikleri olduğu ortaya konmuştur. Aynı şemaya sahip kişilerin, şema başa çıkma biçimleri ve psikolojik zihinlilik düzeylerinin şemanın doğurguları açısından farklılaşmaya neden olabileceği düşünülmektedir.

Babaların zedelenmiş sınırlar şema alanı ebeveynliklerinde uyguladıkları psikolojik kontrol düzeyini anlamlı yordamamaktadır. Bu şema alanında, erken dönemde karşılanmayan gerçekçi sınırlar ihtiyacından ileri gelen haklılık/büyükleme ve yetersiz öz-denetim şemaları yer almaktadır. Haklılık/büyükleme şemasına sahip kişilerde, diğer insanlardan üstün ve ayrıcalıklı olduklarına ilişkin mutlak bir inanç söz konusudur. Taleplerinin diğer insanlar tarafından koşulsuz bir şekilde karşılanması beklentisiyle birlikte empatiden uzak, talepkar ve sosyal ilişkilerini zorlaştıracak düzeyde bir hâkimiyet kurma çabası görülmektedir (Karaosmanoğlu, 2019). Haklılık şemasına sahip babaların ebeveynliklerinde de talepkar ve duyarsız bir tutumla psikolojik kontrol düzeylerinin yüksek olması olası görülmektedir. Bu kişilerin çocuğun ilgi, istek ve ihtiyaçlarını göz ardı ederek kendi ihtiyaçlarını karşılamasına yönelik çocuktan beklediklerine odaklı olacağı ve manipülatif bir yaklaşım içinde, doğrudan ve örtük biçimlerde psikolojik kontrol uygulayacağı düşünülmektedir.

Zedelenmiş sınırlar şema alanında yer alan diğer şema ise yetersiz öz-denetim/öz-disiplin şemasıdır. Bu şemaya sahip kişiler için dürtü ve isteklerini kontrol etmek, hazzı erteleyerek amaç odaklı eylemlere yönelmek oldukça zorlayıcıdır. Kişisel hedefleri doğrultusunda planlama yapmak çok zordur ve bu süreçte rahatsızlıklara tolerans düzeyleri oldukça düşüktür (Karaosmanoğlu, 2019). Rahatsızlıktan kaçınmanın hayatlarında önemli bir yer tuttuğu yetersiz öz-denetim şemasına sahip babaların ebeveynliklerinde, kendi ihtiyaçlarına odaklı ve dürtüsel yanlarının aşırı talepkar bir tutumda psikolojik kontrol düzeylerinde etkili olabileceği gibi rahatsızlığa düşük toleransları ve sıkıntıdan kaçınmaya yatkınlıkları değerlendirildiğinde de izin verici ve hatta ihmalkâr tutumlar içinde oldukça düşük kontrol düzeyi sergilemeleri olası görülmektedir.

Zedelenmiş sınırlar şema alanında yer alan şemalar değerlendirildiğinde, psikolojik kontrolü hem negatif hem de pozitif yönde yordayabileceği düşünülmektedir. Mevcut bulguyu değerlendirirken, alanyazında söz konusu değişkenlere ilişkin araştırma yapılmamış olması daha kapsamlı tartışmayı güçleştirmektedir. Konuya ilişkin yapılacak yeni çalışmaların bulgularıyla bu sonuç daha anlamlı hale gelecektir.

Özetle; babaların ebeveynliklerinde uyguladıkları psikolojik kontrol düzeyinin, zedelenmiş özerklik ve ayrılma/reddedilme şema alanları ile şemalarla uyum bozucu başa çıkma biçimlerinden aşırı telafinin tarafından anlamlı yordandığı bulgusu literatür bilgisi ve konuya dair yapılmış benzer çalışmaların sonuçlarıyla tutarlıdır.

5.3. Babaların Erken dönem Uyum Bozucu Şema ve Şema Baş Etme Biçimlerinin Özerklik Desteğini Yordama Derecesine İlişkin Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması

Babaların erken dönem uyum bozucu şemalarının ve uyum bozucu şema baş etme biçimlerinin ebeveynlik tarzları içinde sergiledikleri özerklik desteği boyutunu yordama gücünü ortaya koymak adına yapılan regresyon analizi sonucunda, zedelenmiş özerklik alanının negatif yönde, zedelenmiş sınırlar şema alanının ise pozitif yönde anlamlı yordama etkisi olduğu görülmektedir. Özerklik desteği boyutunu en iyi yordayan bağımsız değişken zedelenmiş özerklik şema alanı, ardından zedelenmiş sınırlar şema alanıdır. Ayrılma/reddedilme, diğeri yönelimlilik, aşırı tetikte olma/baskılanma şema

alanları ve şema kaçınması ile şema aşırı telafisi olmak üzere uyum bozucu şema başa etme biçimleri özerklik desteğini anlamlı yordamamaktadır.

Özerklik desteği, çocuklarıyla ilişkilerinde çocuğun bağımsız düşünüp değerlendirme sürecinden sonra karar verme ve bu kararın sorumluluğunu alarak eyleme geçebilmesini teşvik eden; kuralları aktarırken otoriter, tek yönlü bir iletişim yerine çocuğa akılcı bir zeminde nedensellik çerçevesi içinde yapılandırarak içselleştirmesini destekleyen ebeveynlik yaklaşımlarını ifade etmektedir (Soenens ve Vansteenkiste, 2010). Bu desteğin, çocuğun yaşam dönemleri ilerledikçe kendi hayatının sorumluluğunu alıp yönetebilen bir birey olmasını kolaylaştırıcı etkisinin yanı sıra, Öz-Belirleme Kuramı'na göre de temel psikolojik ihtiyaçlardan biri olan özerklik ihtiyacının doyumu bireyin işlevselliğini ve iyilik halini yüksek düzeyde etkilemektedir (Ryan, 1995).

Babaların sergilediği özerklik desteğini yordama gücü en yüksek olan değişkenin, kendi çocukluk dönemlerinde karşılanmayan özerklik ihtiyaçlarından ileri gelen zedelenmiş özerklik şema alanı olması dikkate değer bir bulgudur. Ebeveynin erken dönem uyum bozucu şemalarının, hayatındaki pek çok alanı etkilediği gibi ebeveynliğini ve bu yolla çocuğuyla ilişkisinde onun psikolojik ihtiyaçlarını karşılama biçimini etkileyerek çocuğunun erken dönem uyum bozucu şema geliştirmesinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Alanyazında ebeveyn ve çocuğunun şemaları arasındaki ilişkilere odaklanan çalışmalar bu yorumu desteklemektedir (Dattilio, 2006; Maçık, Chodkiewicz ve Bielicka, 2016; Sundag vd., 2018; Yiğit, 2018).

Zedelenmiş özerklik şema alanının karşılanmayan temel ihtiyaçları olan özerklik ve yeterlik, Öz-Belirleme Kuramı'na göre de bireyin iyilik halini ve seçim duygusunu yaşamalarını sağlayan temel ihtiyaçlardır. Özerklik desteğinin sadece özerklik ihtiyacını değil yeterlik ve ilişkisellik ihtiyaçlarının da doyumunu sağlamada önemli etkiye sahip olduğu görülmektedir (Grolnick, 2003; Cihangir Çankaya, 2009). Soenens ve Vansteenkiste (2010) ebeveynin karşılanmayan psikolojik ihtiyaçlarının yarattığı baskının ebeveynliklerine çocuğun özerkliğini zedeleyici kontrolcü tutumlarla yansıdığını öne sürmüştür. Alanyazında bu görüşü doğrulayan çalışmalar (Costa ve ark., 2019; Grossman, Pollack ve Golding, 1988; Van der Kaap-Deeder, Vansteenkiste, Soenens, Loeys, Mabbe & Gargurevich, 2015;) mevcut araştırma bulgusuyla tutarlı olmakla birlikte, psikolojik

ihtiyaçların doyumunun da kuşaklar arası aktarılan bir yönü olduğu görüşünü desteklemektedir.

Temel psikolojik ihtiyaçların doyumu bireyin davranış ve seçimlerini içinde bulundukları toplumsal normlar ya da grupsal dayatmalardan ziyade kendi içsel değerleri doğrultusunda şekillendirmelerine öncülük etmektedir (Nucci, 2013). Bu doğrultuda, zedelenmiş özerklik şema alanının şemalarına sahip babaların seçim duygusunu deneyimleyerek hayatlarını özerk karar alma mekanizmalarıyla şekillendirmekte zorlandıkları düşünülmektedir. Toplumsal normlara kendi değerleriyle bir sentez getirmeden uyma davranışı göstermeleri, ebeveynliklerinde de çocuğa bakış açısı ve çocuk yetiştirme süreçlerinde geleneksel kabulleri içselleştirmeleri anlamına geliyor olabilir.

Hofstede (1980) tarafından öne sürülen bireycilik-toplulukçuluk kavramı, kültürler arası perspektifte ebeveynlik, kişilik yapılanması, sosyal etkileşimler gibi pek çok boyuttaki eğilimleri değerlendirirken öne çıkmaktadır (akt. Earley ve Gibson, 1998). Bireyci kültürlerin sanayileşme ve şehirleşme düzeylerinin daha yüksek olmakla birlikte bu kültürlerde bireyselliğin, özerkliğin daha ön planda olduğu; toplulukçu kültürlerde ise tarıma dayalı ekonomi ve daha düşük düzey şehirleşme oranlarıyla birlikte sadakat, bağlılık, güçlü aile ve toplum bağları değerlerinin ön planda olduğu görülmektedir (Harwood, Schoelmerich, Schulze ve Gonzalez, 1999). Temelde bireyin “diğerleri” ile ilişkisi, bu eğilimlerin ayrımını sağlayan en geniş kapsamlı açıklamayı getirmektedir (Göregenli, 1995). Alanyazında oldukça köklü, kapsamlı ve farklı araştırma bulgularının tartışmalarını içeren bir alan olan bireyci –toplulukçu kültür eğilimlerine ilişkin Kağıtçıbaşı (2017), kültürün bireyciliğinin, o toplumdaki bireylerin benlik kurgularındaki özerklikle yüksek ilişkisine dikkat çekmektedir. Çocuk yetiştirme değerleri açısından bakıldığında da, toplulukçu özellikler gösteren kültürlerde otoriter ebeveyn tutumlarının daha sık yer bulduğu; bireyci kültürlerde ise özerk ve öz- yeterlik algısı yüksek çocuklar yetiştirmenin ön planda olduğu görülmektedir (Triandis, 2001).

Ebeveynlerin otoriter tutumlarında etkili olan sosyal normları incelediği araştırmasında Kağıtçıbaşı (1970), geleneksel Türk toplumunda otoriteye saygı ve vatanseverliğin öne çıkan iki güçlü öge olduğunu bulgulamıştır. Türk toplumunda çocuk

yetiştirme uygulamalarının kültürel normlarla değerlendirildiği araştırmalarda ebeveynlerin çocuktan itaat beklentisinin ortaklaşan bir bulgu olduğu görülmektedir (Dinn ve Sunar, 2017; Durgel ve Yağmurlu, 2014; Kağıtçıbaşı, Sunar ve Bekman, 2001; Yağmurlu ve Sanson, 2009). Bütün bunların ışığında babaların erken dönem uyum bozucu şema alanlarından zedelenmiş özerklik şema alanının kendi ebeveynliklerinde de düşük düzey özerklik desteğini yordama gücü sosyal psikoloji literatüründe de karşılığı bulunan, alanyazınla uyumlu bir bulgudur.

Babaların zedelenmiş özerklik şema alanlarındaki şemalardan hareketle kendi içsel değerleri ve kararlarından çok toplumun değer ve beklentilerini yansıttıkları düşünülen bir diğer alan ise toplumsal cinsiyet rollerinin ebeveynliklerindeki özerklik desteği boyutuna yansımalarıdır. Türkiye’de kadının toplumdaki konumu ve verilen değer değişim içinde olsa da, kız çocuklarının yetiştirilme sürecinde babaların çoğunlukla hala cinsiyet ayrımı gözeterek kızlarından öncelikli beklentilerinin sadakat, bağlılık, uyum gibi değerlerle toplulukçu özellikler gösterdiği görülmektedir; erkek çocukların özerk kimlik geliştirme süreçlerinin daha fazla desteklendiği izlenmektedir (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005; Szkody, Steele ve McKinney, 2021; Tol, 2018). Türkiye’de yapılan çalışmalarda anne ve babaların ebeveynlik uygulamalarında annelerin daha demokratik, babaların ise daha kontrolcü özellikler gösterdiği bulgusunun (Aydoğdu ve Dilekmen, 2016; Özyürek ve Tezel Şahin, 2005; Sunar, 2009) yanı sıra, kız çocukların her iki ebeveyninden de algıladığı kontrolün erkek çocuklara göre daha yüksek olduğu da alanyazında sıklıkla karşılaşılan bir bulgudur (Ataca ve Sunar, 1999; Sunar, 2009; Dinn ve Sunar, 2017). Bu bağlamda, babaların zedelenmiş özerklik şema alanının, ebeveynliklerinde toplumsal cinsiyet rollerinden daha çok etkilenecek çocuklarının cinsiyetine göre farklı düzeylerde özerklik destekleyici tutumlar göstermelerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu yorum alanyazınla tutarlılık göstermektedir. Ne var ki mevcut araştırmada çocuğun cinsiyeti değişkeni incelenmediği için ileride yapılacak bu ilişkiye odaklanan araştırmaların bulgularıyla anlamlı bir tartışma konusu haline gelecektir.

Babaların ebeveynliklerindeki özerklik desteği boyutunu negatif yönde açıklayan zedelenmiş özerklik şema alanındaki şemalar düşünüldüğünde, bağımlılık/yetersizlik şemasının babanın ebeveynliğinde de yetersizlik hisleriyle kendini göstereceği

düşünülmektedir. Ebeveynliğin doğasında olan çocuğun yararını gözetme hali ve karar verme mekanizmalarının yoğun bir şekilde devrede olması bu şemaya sahip kişiler için daha da zorlayıcı bir deneyim olması olası görülmektedir. Çocuğuyla ilişkisinde yetersizlik ve sıklıkla ne yapacağını bilemememin çaresizliğini deneyimleyen babaların çocuğuna karşı bireysel keşifleri özerkliğini ve yeterli algılarını geliştirici yaklaşımlar değil; istikrarsız ve kontrolcü uygulamalar içinde olacağı düşünülmektedir. Alanyazında ebeveyn yeterliklerine yönelik yapılan araştırmalar; ebeveynlikte algılanan stres ve yeterli algısının yüksek ilişkisine dikkat çekmekle birlikte; ebeveyn yeterlik algısıyla da katı, kontrolcü ve tutarsız ebeveynlik uygulamalarının yüksek ilişkisini ortaya koyarak bu yorumu desteklemektedir (Belsky, 1984; Bogenschneider, Small ve Tsay, 1997; Grolnick vd., 2002; McBride, 1989; Rominov, Giallo ve Whelan, 2016; Şanlı ve Öztürk, 2012). Zedelenmiş özerklik şema alanı içinde yer alan başarısızlık şemasına sahip babalar için de bağımlılık/yetersizlik şemasına benzer örüntülerin gerçekleşmesiyle düşük özerklik desteği sundukları düşünülmektedir.

Ebeveynlik uygulamalarında özerklik desteği ve psikolojik kontrolün birbirinin zıt iki ucu değil ayrı kavramlar olduğu Silk ve arkadaşları tarafından (2003) tarafından ortaya konulmuş olsa da, psikolojik kontrolü pozitif özerklik desteğini ise negatif yönde olmak üzere ikisini de en güçlü yordama gücüne sahip değişken olan zedelenmiş özerklik şema alanı açısından değerlendirirken ortaklıklar olduğu düşünülmektedir. Hastalıklar ve zarar görme karşısında dayanıksızlık şemasının, babaların ebeveynliklerinde psikolojik kontrol boyutunu pozitif; özerklik desteğini ise negatif yönde yordama etkisinin başlarına gelebilecek olumsuz olaylara aşırı odaklanmalarının ebeveynliklerinde kaygılı ve aşırı koruyucu tutumlarla kendini göstermesinin ortaklaştığı düşünülmektedir. Alanyazında ebeveynlerin muhtemel tehditlere ilişkin optimal düzeyden daha açık olan algılarının çocuğunun başına gelebilecek tehlikelere karşı tetikte olma ve koruma yönünde bir baskı yaratarak kontrolcü uygulamalarını arttırdığını ortaya koyan araştırmalar bu yorumu doğrulamaktadır (Gurland ve Grolnick, 2005; Robichaud, Roy, Ranger, ve Mageau, 2020). Harris ve Curtin'in (2002) araştırmasında babanın aşırı koruyucu tutumlarının zedelenmiş özerklik şema alanı içinde yer alan hastalıklar ve zarar görme karşısında

dayanıksızlık şemasıyla pozitif yönde ilişkili olduğu bulgusu da mevcut araştırmanın bulgularını desteklemektedir.

Gelişmemiş benlik/iç içe geçme şemasının, babaların özerklik desteğini negatif yönde açıklama etkisinde, psikolojik kontrolü pozitif yönde yordama etkisinde de olduğu gibi, helikopter ebeveynlik özellikleri göstermeleri olduğu düşünülmektedir. İç içe geçme şemasının özellikleri düşünüldüğünde bu şemaya sahip babaların çocuğuyla yapışık biri ilişki kurması, kendi varlığını öncelikle babalık rolü üzerinden tanımlıyor olması muhtemel görülmektedir. Bu doğrultuda, çocuğunu kendisinden ayrı bir birey olarak görmeyerek hayatına aşırı katılım gösteriyor olduğu düşünülmektedir. Bu yaklaşımın yüksek ilgi ve sıcaklık içeriyor olsa da çocuğun özerk kimlik geliştirme süreçlerini örseleyici etkisi alanyazında yapılan araştırmalarca doğrulanmıştır (Munich ve Munich, 2009; Pedersen, 2017; Schiffrin vd., 2014).

Babaların ebeveynliklerinde sunduğu özerklik desteğini anlamlı yordayan diğer değişken, pozitif yönde açıklama gücüyle zedelenmiş sınırlar şema alanıdır. Bu alan yaşamın erken dönemlerinde gerçekçi sınırları öğrenme ve öz – denetim geliştirme süreçlerinde rehberlikten yoksun kalmaktan ileri gelen haklılık/büyükleme ve yetersiz öz-denetim olmak üzere iki şema içermektedir (Young ve Klosko, 2016).

Haklılık şemasına sahip kişilerde kendilerinin koşulsuz bir şekilde diğerlerinden üstün olduğu kabulüyle birlikte, bağlama uygunluğuna bakmaksızın taleplerinin diğerleri tarafından karşılanıyor olması beklentisi söz konusudur (Karaosmanoğlu, 2019). Araştırmada özerklik desteği boyutunun, zedelenmiş özerklik ve zedelenmiş sınırlar şema alanının birlikteliği tarafından da anlamlı yordama gücü olduğu bulgusu doğrultusunda, babalarda haklılık ve iç içe geçme şemalarının birlikteliği çocuğunun da üstünlüğüne ve diğer insanların sınırlarını gözetmeksizin her şeye hakkı olduğuna yönelik bir inanç geliştirmesine neden olabilir. Bu sayede ebeveynliğine yansıyacak izin verici/şımartan tutumların çocuğun özerkliğini ve yetkinliğini destekleyici bir etkisi olacağı düşünülmektedir.

Zedelenmiş sınırlar şema alanında yer alan yetersiz özdenetim/özdisiplin şemasının, bireyin erken dönemlerinde, içsel denetim ve sorumluluk kazanmasına uygun bir rol model olarak rehberlik sağlayamayan ebeveynlerin etkisiyle şekillendiği

görülmektedir (Bricker ve Young, 2012). Duygu, dürtü kontrolünde; hazzı ertelemede ve rahatsızlığa tolerans göstermekte zorlanma ve akabinde sıkıntıdan kaçınma stratejileriyle karakterize olan bu şemaya sahip babaların ebeveynliklerinde de çocuğuyla çatışma yaşamaktan kaçınma eğiliminde olacağı düşünülmektedir. Yetersiz öz-denetim şemasına sahip kişilerin belirlediği amaçlar doğrultusunda sorumluluk alarak başladığı işi sürdürmekte zorlandıkları bilinmektedir (Behary, 2021). Buradan hareketle bu babaların çocuğun ihtiyaç duyduğu sınırları içselleştirme süreci başta olmak üzere, gelişim süreçlerinde yaşayabileceği ve duyarlı bir tolerans gösterilmesinin optimal olduğu bütün çatışma alanlarında rahatsızlıktan kaçınmak adına izin verici tutumlara yöneleceği düşünülmektedir. İzin verici ebeveynliğin sorumluluk duygusunu öğretmekte yetersiz kalsa da çocukta özerklik gelişimini destekleyici etkisi literatürde desteklenmektedir (Enright, Lapsley, Drivas, & Fehr, 1980; Lamborn vd, 1991; Özdemir ve Çok, 2011; Tunç ve Tezer, 2006; Steinberg vd., 1994). İlaveten Sümer ve Güngör'ün (1999) araştırmalarında diğer ebeveynlik tarzlarına göre izin verici/şımartan babaların çocuklarının özsaygı ve benlik belirginliklerinin anlamlı derecede daha yüksek; başkalarını memnun etme ihtiyacının ise anlamlı derecede daha düşük olduğunu ortaya koyması da yine mevcut araştırmanın bulgularını desteklemektedir.

Ayrılma ve reddedilme şema alanı babaların ebeveynliklerindeki özerklik desteğini anlamlı yordamamaktadır. Bu alandaki şemaların ortak özellikleri değerlendirildiğinde erken dönemde karşılanmayan güvenli bağlanma, kabul görme, tutarlılık ihtiyaçlarından ileri gelen, eninde sonunda bu ihtiyaçların karşılanmayacağına ve duygusal olarak yalnız kalacağına yönelik yerleşik bir kabul görülmektedir (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2013). Bu şema alanının etkileri kişinin yakın ve anlamlı ilişki alanlarında kendini sıklıkla göstermektedir. Babaların da ebeveynliklerinde bu şema alanının etkileri değerlendirildiğinde, çocuğunun özerklik gelişiminin kaygı verici bir yanı olacağı düşünülmektedir. Çocuğunun özerk ve yetkin bir birey olarak gelişiminin kendisine duyacağı ihtiyacı azaltacağı ve dolayısıyla çocuğuyla ilişkisinde karşılanan yakınlık ihtiyacını kaybedeceği endişesinin, bu şema alanında yer alan şemalara sahip babaların ebeveynliklerinde düşük düzeyde özerklik desteğiyle kendini göstermesi muhtemel görülmektedir. Mikulincer ve Florian (1999) ebeveynin bağlanma örüntülerinin

aile dinamiklerindeki yansımalarını inceledikleri araştırmalarında güvensiz bağlanma örüntülerinin aile dinamiklerinde iç/içe geçen, yapışık aile özellikleriyle ilişkili olabileceğini öne sürmektedir. Alanyazında ebeveynin bağlanma biçimleriyle ebeveynlik tutumları arasındaki ilişkilere odaklanan çalışmalara bakıldığında güvenli bağlanmanın demokratik; korkulu ve saplantılı bağlanmanın ise aşırı koruyucu tutumlarla ilişkili olduğu bulguları görülmektedir (Parlak, 2020; Tuna, 2018). Harris ve Curtin'in (2002) araştırmasında da ayrılma/reddedilme şema alanında yer alan kusurluluk/utanç şemasının ebeveynin aşırı koruyucu tutumlarıyla pozitif yönde yüksek ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Alanyazında babaların ayrılma/reddedilme şema alanının özerklik desteğini negatif yönde anlamlı yordayacağı beklentisine ilişkin uyumlu bulgular olsa da mevcut bulguyla ilişkili söz konusu değişkenler bağlamında yapılmış bir araştırmaya ulaşamamak daha ayrıntılı tartışmayı güçleştirmektedir. Babaların ayrılma/reddedilme şema alanı ve özerklik desteğiyle ilgili yapılacak olan yeni araştırmaların ışığında, mevcut bulgu daha anlamlı değerlendirilebilecektir.

Babaların diğeri yönelimlilik şema alanı ebeveynliklerinde özerklik desteği boyutunu anlamlı yordamamaktadır. Diğeri yönelimlilik şema alanının özellikleri düşünüldüğünde; bu alandaki şemalara sahip kişilerin kendi duygu ve ihtiyaçlarından çok diğerlerinin duygu ve ihtiyaçlarına odaklanma eğilimlerinin babalık rolünde de çocuğunun hem fizyolojik hem psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaya fazlaca önem vermesiyle kendini göstereceği düşünülmektedir. Ebeveynin eğitim seviyesi, çocuk yetiştirme süreçleri ve kendi içsel dünyasına ilişkin farkındalık düzeyinin etkisiyle bu aşırı odaklanma eğiliminin çocuğun özerklik ihtiyacını bilerek bunu gözetken bir yansıması olabileceği gibi, bu alandaki şemaların özellikleri de tek tek düşünüldüğünde kontrol uygulamalarının ön plana çıktığı ya da aşırı koruyucu bir ebeveynlik tarzı da görülebilir. Literatür bilgisine dayanan bu varsayımların dışında ebeveynin diğeri yönelimlilik şema alanı ile ebeveynliğindeki özerklik desteği boyutunun ilişkisini araştıran bir çalışmanın bulunamamış olması sebebiyle mevcut bulguyu daha anlamlı değerlendirebilmek adına bu konuda yapılacak yeni araştırmaların bulgularına ihtiyaç duyulmaktadır.

Babaların aşırı tetikte olma ve baskılanma şema alanı ebeveynliklerinde özerklik desteği boyutunu anlamlı yordamamaktadır. Bu alanın temel karşılanmayan ihtiyacı ve

burada yer alan her bir şemanın özellikleri değerlendirildiğinde, aşırı tetikte olma ve baskılanma şema alanının özerklik desteğini negatif yönde yordaması beklenmekteydi. Araştırmanın psikolojik kontrol değişkeninin incelenmesinde daha ayrıntılı bahsedildiği gibi, bu alandaki şemaların babaların ebeveynliklerinde eleştirel, talepkar ve müdahaleci eğilimlerle kendini göstermesi beklenmektedir. Bu yaklaşımların çocuğun özerklik gelişimini olumsuz etkileyeceği gibi yeterli algısını da örseleyici etkisi olması muhtemel görülmektedir. Mevcut bulgunun beklenen yönde olmamasının nedeninin, araştırmaya dâhil olmayan babaların psikolojik zihinlilik düzeyi, öz-düzenleme becerileri, çocuğun kişilik özellikleri ve annenin ebeveynlik tarzı değişkenlerinin babaların şemalarının ebeveynliklerine yansıma düzeylerini etkilemesi olduğu düşünülmektedir. Alanyazında bu değişkenlere odaklanan bir araştırma bulunamaması nedeniyle, literatür bilgisine dayanan bu varsayımlar, ebeveynin aşırı tetikte olma şema alanı ve özerklik desteği ilişkisine odaklanan yapılacak yeni araştırmaların bulgularıyla daha anlamlı tartışılabilecektir.

5.4. Babaların Erken dönem Uyum Bozucu Şema ve Şema Baş Etme Biçimlerinin Davranışsal Denetimi Yordama Derecesine İlişkin Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması

Babaların ebeveynliklerindeki davranışsal denetim boyutunun erken dönem uyum bozucu şemaları ve şema baş etme biçimleri açısından yordama gücünü ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, araştırmadaki bağımsız değişkenlerin yordayıcı etkisinin olmadığı görülmektedir.

Barber ve arkadaşları tarafından (1994) ebeveyn denetiminin psikolojik kontrolle birlikte iki boyutunu oluşturduğu öne sürülen davranışsal denetim, duygu ve düşüncelerin değil davranışların çocuğa akılcı bir nedensellik zemininde sunulması ifade etmektedir (Barber ve ark., 2005; Grolnick, 2003). Çocuğun iyilik hali üzerinde kısıtlayıcı değil ihtiyaç duyulan rehberliği sunma etkisiyle geliştirici bir etkisi söz konusudur (Smetana ve Daddis, 2000). Davranışsal denetim, özellikle ergenlik döneminde koruyucu bir faktör olan, çocuğunun ev dışında neler yaptığıyla ilgili; kendisi, arkadaşları ya da gözlemleri yoluyla bilgi sahibi olmasını ifade eden ebeveynin izleme kavramıyla birliktelik göstermektedir (Stattin ve Kerr, 2000).

Mevcut araştırmanın Covid-19 pandemisi sürecinde yürütüldüğü düşünüldüğünde, ebeveynlerin davranışsal denetimlerinin erken dönem uyum bozucu şemaları ve şema baş etme biçimleri tarafından açıklanamaması anlam kazanmaktadır. Pandemi sürecinde alınan tedbirler doğrultusunda yüz yüze eğitime ara verilmesi, kamu ve özel sektörde uzaktan çalışma uygulamalarına geçilmesi, sokağa çıkma kısıtlamaları ve “Evde Kal”, “Hayat Eve Sığar” gibi çağrılarla deneyimlenen sosyal izolasyon sürecinde, aile üyelerinin birbirlerinden fiziksel olarak ayrı vakit geçirmesini gerektiren, çocuğun ev dışı etkinliklerine ebeveynin yaklaşımını değerlendirmek oldukça güçtür. Covid-19 pandemisi sürecinin etkilerine odaklanan araştırmalar incelendiğinde, özellikle çocuklar başta olmak üzere teknoloji kullanımı ve ekran süresinin artışı dikkat çekmektedir (Başaran ve Aksoy, 2020; Cluver ve diğ., 2020; Eyimaya ve Irmak, 2021; Parents Together, 2020). Pandemi sürecinde ebeveynin davranışsal denetimini çocuğun sosyal medya kullanımı ve ekran süresiyle ilgili yaklaşımlarıyla değerlendirmenin anlamlı olacağı düşünülmektedir. Ne var ki mevcut araştırmanın ölçme aracı davranışsal denetim boyutu adına çevrimiçi davranışlara ve teknoloji kullanımına odaklanmamaktadır. Bu nedenle davranışsal denetimin pandemi koşulları altında, kullanılan ölçme aracı ile ölçülerek araştırmanın bağımsız değişkenleri tarafından yordanmaması anlam kazanmaktadır.

Araştırmada davranışsal denetime ilişkin bulguda örneklem profilinin babalardan oluşmasının da rol oynadığı düşünülmektedir. Alanyazında sayısı son yıllarda artış gösteren babalık araştırmaları, çocuğun gelişiminde baba katılımının giderek artmasına ve ortaklaşılan olumlu çıktılara rağmen annenin hala çocuğun bakımından sorumlu ilk kişi olduğunu ortaya koymaktadır (Aldous, Mulligan & Bjarnason, 1998; Lang, Schoppe-Sullivan, Kotila, Feng, Dush & Johnson, 2014; Pekel Uludağlı, 2017). Bu durum tarihsel sürece de dayanarak çoğunlukla babanın ev dışında çalışan ve geçim sağlayan rolüyle ilgili olsa da her iki ebeveynin tam zamanlı işlerde çalıştığı koşullarda dahi çocukla daha fazla vakit geçiren ebeveynin anne olduğu görülmektedir (Aldous, Mulligan & Bjarnason, 1998). Çocukla geçirilen vakit bağlamında ise babaların bakım vermekten çok oyun oynayarak sürece dâhil oldukları görülmektedir. Akçınar’ın (2017) Türk kültüründe babalık üzerine yaptığı kapsamlı araştırmada da katılımcıların %91’inin çocuğun bakımından anneyi sorumlu gördüğü ve çocukla geçirilen zamanın birlikte televizyon

izlemeyi ifade ettiği bulgulanmıştır. Bütün bunların ışığında babaların çocuğun etkinlikleri ve davranışlarına karşı ilgili olmamaları muhtemel görülmektedir. Çocuğun sosyal çevresi, etkinlikleri ve davranışlarıyla ilişkili annenin sorumlu görülüp babanın dâhil olmaması, mevcut araştırmanın ebeveynlik boyutlarında en düşük ortalamanın görüldüğü alan olan davranışsal denetimin babaların erken dönem uyum bozucu şemaları ve şema baş etme biçimleri tarafından açıklanamıyor olmasında etkili olabilir.

Pettit ve arkadaşları (2001) davranışsal denetime ilişkin annelerle yürüttükleri araştırmada bu boyutun ebeveynin kendi ailesinden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, mevcut araştırma için Türk toplumunda erkek çocukların davranışlarına ve ev dışı etkinliklerine ilişkin ailenin çok daha az bilgi ve denetim içinde olduklarına ilişkin bulgularla değerlendirildiğinde (Dinn ve Sunar, 2017; zyrek ve zkan, 2015; Tokgöz, 2017; Toprak, 2019; Yılmaz, 2014) davranışsal denetimin araştırmanın bağımsız değerşkenleri tarafından yordanmıyor olmasını anlamlı kılıyor olabilir.

Erken dönem uyum bozucu şemalar, yapıları gereği iyilik halini olumsuz etkileyen örüntülerdir. Ebeveynlik uygulamalarında davranışsal denetime ilişkin erken dönem uyum bozucu şemalar ve yine işlev bozucu etkileriyle uyum bozucu başa çıkma biçimlerinin doğası gereği, çocuğun gelişimsel süreçlerine hizmet eden olumlu bir yapıyı ifade eden davranışsal denetimi negatif yönde yordamaları beklenmektedir. Davranışsal denetim, ebeveyn kontrolünü yapıcı bir yönde içermesine rağmen bu kontrolün çocuğa nedensellik içinde açıklanarak sunulmasını ön plana çıkarmaktadır. Erken dönem uyum bozucu şema alanlarının babalarda, davranışsal denetimin kontrol ve bunun çocuğa izahı süreçlerinde optimal olan dengeyi sağlamalarını zorlaştırdığı düşünülmektedir. Alanyazında ebeveynlerin erken dönem uyum bozucu şemaları, şema başa çıkma biçimleri ve çocuklarına gösterdikleri davranışsal denetim ilişkilerine odaklanan bir araştırmaya ulaşılamamış olması sebebiyle mevcut bulguya dair daha kapsamlı yorum yapmak güçleşmektedir. Bu değerşkenlerin ilişkisine odaklanan yapılacak yeni çalışmaların sonuçlarının mevcut bulguyu daha anlamlı değerlendirilebilir kılacağı düşünülmektedir.

5.5. Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın bu bölümünde, araştırma sonucunda elde edilen bulgular özetlenerek bu bulgular doğrultusunda geliştirilen öneriler sunulmaktadır. Bu araştırmada erken dönem uyum bozucu şemaların ve şema başa çıkma biçimlerinin babaların ebeveynlik tarzlarını ne düzeyde yordadığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Türkiye’de ebeveynlik çalışmalarında babalara odaklanan çalışmalar son yıllarda artış göstermeye başlamakla birlikte, babaların ebeveynliklerine kendi erken dönem uyum bozucu şemaları açısından yaklaşan çalışma çok daha kısıtlıdır. Alanyazında babaların ebeveynlik tarzları, erken dönem uyum bozucu şemalar ve şema baş etme biçimlerinin birlikte ele alınarak değerlendirmeye tabi tutulduğu başka bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Mevcut araştırmada, babaların ebeveynlik tarzlarının anlaşılmasında sadece erken dönem uyum bozucu şemalar değil, şemaların yansımalarını da şekillendiren başa çıkma biçimleriyle ele alınarak incelenmesinin bu ilişkilerin daha iyi anlaşılmasını sağladığı söylenebilir. Bu alandaki ilişkileri daha net ortaya koyabilmek adına, yapılacak daha ayrıntılı araştırmalara gereksinim duyulmaktadır. Mevcut araştırmanın bulgularından yola çıkarak araştırmacılar ve uygulayıcılara yönelik bazı öneriler aşağıda sunulmuştur.

Araştırmacılara yönelik öneriler:

1. Babaların araştırmaya katılım açısından annelere göre ulaşması çok daha zor bir örneklem olması, araştırmanın pandemi sürecinde yürütülmüş olması ve ilgili değişkenlere odaklanan başka çalışma olmaması sebepleriyle, babalarla aynı değişkenlere odaklanan daha geniş bir örneklemle çalışmaların tekrarlanması önerilmektedir. Babaların ebeveynlikleri üzerinde aynı değişkenlerle yapılacak yeni araştırmalardan elde edilecek bulguların daha kapsamlı bir anlayış geliştirmeye yardımcı olacağı düşünülmektedir.
2. Araştırmada erken dönem uyum bozucu şemalara ilişkin çıkarsamada bulunabilmek adına bağımsız değişken olarak beş şema alanı analize dâhil edilmiştir. Her bir şema alanının kapsadığı erken dönem uyum bozucu şemaların analize dâhil edilmiş olmasının ebeveynlik tarzları üzerinde belirleyici olan erken dönem uyum şemaların daha detaylı anlaşılabilmesi adına işlevsel olacağı

düşünülmektedir. yapılacak yeni araştırmalarda şema alanları yerine kapsadıkları şemaların incelenmesi önerilmektedir.

3. Araştırmada incelenen ebeveynlik üzerinde etkili olan erken dönem uyum bozucu şemaların, büyük oranda babaların kendi erken dönem aile yaşantılarından ileri geldiği düşünüldüğünde, bu ilişkileri daha net ortaya koyabilmek adına babaların kendi ailelerinden algıladıkları ebeveynlik biçimlerinin de incelenmesi önerilmektedir.

4. Araştırmada babaların ebeveynliklerini değerlendirebilmek adına kullanılan veri toplama aracı öz-bildirime dayanan bir ölçektir. Babaların kendi algıladıkları ebeveynlik tarzı ile çocuğu tarafından algılanan yaklaşımı arasında oluşabilecek farklılıklar düşünüldüğünde, çocuktan da algıladığı ebeveynliğe yönelik bilgi toplanması ilgili değişkenlerle ilgili sonuçları zenginleştirerek faydalı olacaktır.

5. Araştırma nicel araştırma yöntemi doğrultusunda yürütülen bir çalışmadır. Ebeveynliğin öznel ve derinlikli yapısı düşünüldüğünde, nitel veri toplama yöntemlerinden de yararlanılarak yürütülecek çalışmalar, babaların ebeveynliklerine ilişkin daha kapsamlı bulgulara ulaşarak alanyazına katkı sağlayacaktır.

6. Araştırmada davranışsal denetim boyutu, şema alanları ve uyum bozucu şema başa çıkma biçimleri tarafından anlamlı düzeyde açıklanamamaktadır. Özellikle Covid-19 pandemisiyle birlikte çevrimiçi davranışların daha ön plana çıktığı düşünüldüğünde, davranışsal denetim boyutunun sadece somut fiziki eylemlerle değerlendirilmesinin yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Ebeveynlerin çocuğun çevrimiçi davranışlarına yönelik tutum ve davranışsal denetim düzeyleri hakkında daha detaylı bilgilere ulaşabilmek adına yeni ölçme araçlarının geliştirilmesi ve kullanılması literatüre katkı sağlayacaktır.

7. Araştırmada babaların ebeveynliklerinde olumsuz yansımaları olması beklenen şema alanlarının beklenen etkiyi göstermemesinde etkili olduğu düşünülen ancak araştırmaya dâhil olmayan ebeveyn mentalizasyon kapasitesi, öz- düzenleme becerileri ve psikolojik zihinlilik düzeyleri gibi değişkenlerin de etkilerinin incelendiği araştırmaların yapılması, daha kapsamlı bir tablo sunmaya yardımcı

olacağı gibi alanyazında şemaların etkilerine karşı koruyucu faktörler olarak yeni bakış açılarına kaynak sağlayabilir.

Uygulayıcılara yönelik öneriler:

1. Çocuk, aile ve babalarla çalışan psikolojik danışmanların, gerek okul ikliminde gerekse bireysel psikolojik danışmanlık süreçlerinde babaların ebeveynliklerinin erken dönem uyum bozucu şemaları ve şema baş etme biçimleri tarafından açıklanması yönünde araştırmanın bulgularından yararlanarak şema odaklı psikoeğitim programları geliştirerek uygulabilirler.
2. Bireylerin yetişkin hayatında üstlendiği önemli bir rol olan ebeveynliğe ilişkin psikolojik danışma sürecinde desteğe ihtiyaç duyan babalarla çalışan psikolojik danışmanlar, araştırma bulgularından yararlanarak şema odaklı kavramsallaştırmalarına katkı sağlayabilirler.
3. Babaların ebeveynliklerinde, erken dönem uyum bozucu şemaları ve şema baş etme biçimlerinin yansımalarına ilişkin farkındalıklarını arttırmak ve kendi erken yaşam dönemlerinde karşılanmayan ihtiyaçlarına bağlı gelişen şemalarının, ebeveynlikleri aracılığıyla çocuğun psikolojik ihtiyaçlarını sağlıklı karşılamasını engellemesini önlemeyebilmek adına, araştırmanın bulgularından yararlanarak düzenlenecek seminerlerin, bilgilendirme çalışmalarının faydalı olacağı düşünülmektedir.
4. Ailelerle şema odaklı çalışan uygulayıcıların, araştırma bulgularından yararlanarak, şema alanlarının baş etme biçimlerinin etkisiyle ebeveynliklerine yansımalarının farklılaşabileceğini göz önünde bulundurmaları psikolojik danışma süreçlerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abell, S., & Schwartz, D. (1999). Fatherhood as a growth experience: Expanding humanistic theories of paternity. *The Humanistic Psychologist*, 27(2), 221-241.
- Adler, A. (2013). *Understanding human nature (psychology revivals)*. Taylor & Francis Group (Orijinal çalışma basım tarihi 1928).
- Affrunti, N. W., & Woodruff-Borden, J. (2015). Parental perfectionism and overcontrol: examining mechanisms in the development of child anxiety. *Journal of abnormal child psychology*, 43(3), 517-529.
- Ainsworth, M. D. S., Bell, S. M. (1970). Attachment, exploration, and separation: Illustrated by the behavior of one-year-olds in a strange situation. *Child development*, 49-67.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Sümer, N. (2017). Ana babalık ve bağlanma (M. Sayıl ve B. Selçuk ed.), *Ana babalık – kuram ve araştırma içinde* (2. Basım, s. 169-190) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Akatlı, R., & Tunçay, G. Y. (2022). Ebeveynlerin bağlanma biçimlerinin çocuk yetiştirme tutumları üzerindeki yordayıcı rolü. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 175-203.
- Akçınar, B. (2017). *Türkiye’de babalığı anlamak serisi I: Türkiye’de ilgili babalık ve belirleyicileri: Ana rapor*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı.
- Akyıl, Y., Prouty, A., Blanchard, A., & Lyness, K. (2014). Parents’ experiences of intergenerational value transmission in Turkey’s changing society: An interpretative phenomenological study. *Journal of Family Psychotherapy*, 25(1), 42-65.
- Aldous, J., Mulligan, G. M. ve Bjarnason, T. (1998). Fathering over time: What makes the difference? *Journal of Marriage and the Family*, 60, 809-820.

- Altınoğlu Karahan N. E., (2019). Ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı ile erken dönem uyumsuz şemalar ve algılanan ebeveynlik stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yüksek lisans tezi) İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Amato, P. R., & Rivera, F. (1999). Paternal involvement and children's behavior problems. *Journal of Marriage and Family*, 61(2), 375–384. <https://doi.org/10.2307/353755>
- Arntz, A., Rijkeboer, M., Chan, E., Fassbinder, E., Karaosmanoglu, A., Lee, C. W., & Panzeri, M. (2021). Towards a reformulated theory underlying schema therapy: Position paper of an international workgroup. *Cognitive Therapy and Research*, 45(6), 1007-1020.
- Ataca, B. ve Sunar, D. (1999). Continuity and change in Turkish urban family life. *Psychology and Developing Societies*, 11(1), 77-90.
- Aydoğdu, F., & Dilekmen, M. (2016). Ebeveyn tutumlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2).
- Aytuglu, A., & Brown, G. L. (2022). Pleasure in parenting as a mediator between fathers' attachment representations and paternal sensitivity. *Journal of Family Psychology*, 36(3), 427–437. <https://doi.org/10.1037/fam0000905>
- Ayyıldız, T. (2005). Zonguldak il merkezinde 0-6 yas çocuğu olan annelerin çocuk yetiştirme tutumları. (Yüksek Lisans Tezi) Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Azizi, K., & Besharat, M. A. (2011). The relationship between parental perfectionism and parenting styles. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 15, 1484-1487.
- Bach, B., Lockwood, G. & Young, J. E. (2017). A new look at the schema therapy model: organization and role of early maladaptive schemas. *Cognitive Behavior Therapy*. Vol. 47(4), 328-349. <https://doi.org/10.1080/16506073.2017.1410566>
- Bağcıvan, M.S.R. (2020). Baba katılımının çocuk gelişimindeki etkisi, (E. Bekaroğlu ed.) *Ana babalığa psikolojik bakış* içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Balcıoğlu, R., & Parlar, H. (2021). Türkiye’de babalık konusu üzerine yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi*, 4(2), 266-284.
- Baldwin, A. L. (1948). Socialization and the parent-child relationship. *Child Development*, 19(3), 127-136.
- Baltes, P. B. (1987). Theoretical propositions of life-span developmental psychology: On the dynamics between growth and decline. *Developmental Psychology*, 23(5), 611-626.
- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67(6), 3296- 3319.
- Barber, B. K., Maughan, S. L. ve Olsen, J. A. (2005). Patterns of parenting across adolescence. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 108, 5-16.
- Barber, B. K., Olsen, J. E. ve Shagle, S. C. (1994). Associations between parental psychological and behavioral control and youth internalized and externalized behaviors. *Child Development*, 65(4), 1120-1136.
- Barrow, J. C., & Moore, C. A. (1983). Group interventions with perfectionistic thinking. *Personnel & Guidance Journal*, 61(10), 612-616.
- Başaran, M., & Aksoy, A. B. (2020). Anne-babaların korona-virüs (COVID-19) salgını sürecinde aile yaşantılarına ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(71), 668-678.
- Başbuğ, S., Cesur, G., & Durak-Batıgün, A. (2016). Algılanan ebeveynlik biçimi ve yetişkin ayrılma anksiyetesi: kişilerarası bilişsel çarpıtmaların aracı rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 27, 1-13.
- Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior, *Child Development*, 37(4), 887-907.
- Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic psychology monographs*. 75(1), 43-88.
- Baumrind, D. (1971a). Harmonious parents and their preschool children. *Developmental Psychology*, 4(1), 99-102.

- Baumrind, D. (1971b). Current patterns of parental authority. *Developmental psychology*, 4.
- Baumrind, D. (1980). New directions in socialization research. *American psychologist*, 35(7), 639.
- Baumrind, D. (1996). The discipline controversy revisited. *Family relations*, 405-414.
- Baumrind, D. (2005). Patterns of parental authority and adolescent autonomy. *New directions for child and adolescent development*, (108), 61-69.
- Behary, W. (2021). *Disarming the narcissist: Surviving & thriving with the self-absorbed* (3.Basım). Oakland, CA: New Harbinger.
- Belli, M. , Akçay, N. & Bal Yılmaz, H. (2021). Geçmişten günümüze değişen babalık rolü ve çocuk gelişimine katkıları . *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi* , 8 (2) , 366-371 . DOI: 10.34087/cbusbed.806798.
- Belsky, J. (1984) The determinants of parenting: a process model. *Child Development* 55 (1), 83-96.
- Belsky, J. ve Isebella, R. A. (1985). Marital and parent-child relationship to the family of origin and marital change following the birth of a baby. *Child Development*, 56 (2), 342- 349.
- Besiroglu, B., & Halfon, S. (2021). Ebeveyn gelişim görüşmesi üzerinden yapılan yansıtıcı işleyiş kodlama sisteminin psikometrik özellikleri. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 8(2), 241-271.
- Bigelow, K. M., & Morris, E. K. (2001). John B. Watson's advice on child rearing: Some historical context. *Behavioral Development Bulletin*, 10(1), 26.
- Bogenschneider, K., Small, S. A., & Tsay, J. C. (1997). Child, parent, and contextual influences on perceived parenting competence among parents of adolescents. *Journal of Marriage and the Family*, 345-362.
- Boone, L., Braet, C., Vandereycken, W., & Claes, L. (2013). Are maladaptive schema domains and perfectionism related to body image concerns in eating disorder patients?. *European Eating Disorders Review*, 21(1), 45-51.

- Bornstein, M. H., & Cote, L. R. (2004). Mothers' parenting cognitions in cultures of origin, acculturating cultures, and cultures of destination. *Child Development*, 75(1), 221–235.
- Bornstein, M. H., Hahn, C. S., & Haynes, O. M. (2011). Maternal personality, parenting cognitions, and parenting practices. *Developmental psychology*, 47(3), 658.
- Bornstein, M.H., Putnick, D.L., & Suwalsky, J.T. (2018). Parenting cognitions - parenting practices - child adjustment? The standard model. *Development and Psychopathology*, 30, 399 - 416.
- Bourne, K., Berry, K., ve Jones, L. (2014). The relationships between psychological mindedness, parental bonding and adult attachment. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 87(2), 167–177.
- Bozok, M. (2018). *Türkiye’de babalığı anlamak serisi II: Ebeveynlik, erkeklik ve çalışma hayatı arasında Türkiye’de babalık*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı.
- Bricker, D. C., Young, J. E. (2012). A client’s guide to schema therapy. *Recovered from: <http://davidbricker.com/clientsguideSchemaTherapy.pdf>*
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental psychology*, 22(6), 723-746.
- Bronfenbrenner, U. 1978. The social role of the child in ecological perspective. *Zeitschrift für Soziologie* 7 (1): 4–20.
- Budak, F., & Korkmaz, Ş. (2020). COVID-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, (1), 62-79.
- Cabrera, N. J., Tamis-LeMonda, S., Bradley, R. H., Hofferth, S., ve Lamb, M. E. (2000). Fatherhood in the twenty-first century. *Child Development*, 71, 127–136.
- Caldera, Y. M. (2004). Paternal involvement and infant-father attachment: A q-set study. *Fathering: A Journal of Theory, Research & Practice about Men as Fathers*, 2(2).

- Cecero, J.J., Young, J.E. (2001). Case of silvia: a schema-focused approach. *Journal of Psychotherapy Integration*, Vol 11, No. 2, 217-229.
- Chao, R. K. (1994). Beyond parental control and authoritarian parenting style: Understanding Chinese parenting through the cultural notion of training. *Child Development*, 65(4), 1111-1119.
- Chao, R. K., & Kaeochinda, K. F. (2010). Parental sacrifice and acceptance as distinct dimensions of parental support among Chinese and Filipino American adolescents. In S. T. Russell, L. J. Crockett, & R. K. Chao (Eds.), *Asian American parenting and parent-adolescent relationships* (pp. 61-77). Springer Science + Business Media. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-5728-3_4
- Cihangir Çankaya, Z. (2009). Özerklik desteği, temel psikolojik ihtiyaçların doyumu ve öznel iyi olma: Öz – belirleme kuramı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (31), 55, 23-31.
- Cline, F. W., & Fay, J. (1990). *Parenting with love and logic: Teaching children responsibility*. Colorado Springs, CO: Pinon.
- Cluver, L. et al. (2020). Parenting in a time of COVID-19. *Lancet*, 395:e64, doi:10.1016/S0140-6736(20)30736-4.
- Cockram, D. M., Drummond, P. D., & Lee, C. W. (2010). Role and treatment of early maladaptive schemas in vietnam veterans with ptsd. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice*, 17(3), 165-182.
- Costa, S., Gugliandolo, M. C., Barberis, N., Cuzzocrea, F., & Liga, F. (2019). Antecedents and consequences of parental psychological control and autonomy support: The role of psychological basic needs. *Journal of Social and Personal Relationships*, 36(4), 1168-1189.
- Cozolino, L. (2014). *İnsan ilişkilerinin nörobilimi*, (Çev. Mirel Benveniste) İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.
- Çabuklu, Y. (2007). *Toplumsal kurgular ve cinsiyetçilik*. Everest Yayınları.
- Çakır, S. G., & Aydın, G. (2005). Parental attitudes and ego identity status of Turkish adolescents. *Adolescence*, 40(160).

- Çakır, Z. (2007). Antisosyal kişilik bozukluğunda erken dönem uyumsuz şemalar, algılanan ebeveynlik stilleri ve şema sürdürücü başa çıkma davranışları arasındaki ilişkiler: şema terapi modeli çerçevesinde bir inceleme (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Daly, K. (1993). Reshaping fatherhood: Finding the models. *Journal of family issues*, 14(4), 510-530.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3).
- Dattilio, F. M. (2006). A cognitive-behavioral approach to reconstructing intergenerational family schemas. *Contemporary family therapy*, 28(2), 191-200.
- De Haan, A. D., Soenens, B., Deković, M., & Prinzie, P. (2013). Effects of childhood aggression on parenting during adolescence: The role of parental psychological need satisfaction. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 42(3), 393-404.
- Deater-Deckard, K. (2004). *Parenting stress*. Yale University Press.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). The general causality orientations scale: Self-determination in personality. *Journal of Research in Personality*, 19(2), 109–134. [https://doi.org/10.1016/0092-6566\(85\)90023-6](https://doi.org/10.1016/0092-6566(85)90023-6)
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1991). A motivational approach to self: Integration in personality. In R. Dienstbier (Ed.), *Nebraska symposium on motivation: Vol. 38. Perspectives on motivation* (pp. 237–288). Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, 227–268.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2013). The importance of autonomy for development and well-being. In B. Sokol, F.M.E. Grouzet, U. Müller (Eds.) *Self-Regulation and Autonomy*. New York: Cambridge University Press.
- Deci, E., Connell, J. ve Ryan, R. (1989). Self - determination in a work organization. *Journal of Applied Psychology*, 74 (4), 580-590.

- Deković, M., Gerris, J. R., & Janssens, J. M. (1991). Parental cognitions, parental behavior, and the child's understanding of the parent-child relationship. *Merrill-Palmer Quarterly (1982-)*, 523-541.
- Dentale, F., Verrastro, V., Petruccelli, I., Diotaiuti, P., Petruccelli, F., Cappelli, L., & San Martini, P. (2015). Relationship between parental narcissism and children's mental vulnerability: Mediation role of rearing style. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 15(3), 337-347.
- Dinn, A. A., & Sunar, D. (2017). Çocuk yetiştirme tutumları ve bağıntılarının kültür içi ve kültürlerarası karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(79), 95-110.
- Doğan, B.G. & Yalçın, I. (2021). Development of parenting behaviors scale: a validity and reliability study, *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 22(3), 1942-1963. DOI: 10.17679/inuefd.916049
- Donithen, R., & Schoppe-Sullivan, S. (2022). Correlates and predictors of parenting self-efficacy in new fathers. *Journal of Family Psychology*. 36 (3), 396- 405.
- Dubowitz, H., Black, M. M., Cox, C. E., Kerr, M. A., Litrownik, A. J., Radhakrishna, A., ... Runyan, D. K. (2001). Father involvement and children's functioning at age 6 years: A multisite study. *Child Maltreatment*, 6(4), 300-309. doi: 10.1177/1077559501006004003
- Durgel, E., & Yağmurlu, B. (2014). Türk göçmen ailelerde sosyalleştirme hedefleri ve ana babalık: Okul öncesi döneme detaylı bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34), 3-12.
- Dutton, D. G., Denny-Keys, M. K., & Sells, J. R. (2011). Parental personality disorder and its effects on children: A review of current literature. *Journal of Child Custody*, 8(4), 268-283.
- Earley, P. C. ve Gibson, C. B. (1998). Taking stock in our progress on individualism-collectivism: 100 years of solidarity and community. *Journal of Management*, 24(3), 265–304.
- Egan, S. J., Wade, T. D., & Shafran, R. (2011). Perfectionism as a transdiagnostic process: A clinical review. *Clinical Psychology Review*, 31(2), 203-212. doi: 10.1016/j.cpr.2010.04.009

- Emery, R. E. (2013). *Evlilik, boşanma ve çocukların uyumu* (E. Gezmiş, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Enright, R. D., Lapsley, D. K., Drivas, A. E., & Fehr, L. A. (1980). Parental influences on the development of adolescent autonomy and identity. *Journal of Youth and Adolescence*, 9(6), 529-545.
- Eriksson, M., Ghazinour, M., & Hammarström, A. (2018). Different uses of Bronfenbrenner's ecological theory in public mental health research: what is their value for guiding public mental health policy and practice?. *Social Theory & Health*, 16(4), 414-433.
- Eroğlu, F., & Parlar, H. (2018). Evli kadın ve erkeklerde psikolojik iyi oluşun ebeveyn tutumuna etkisinin incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(33), 89-101.
- Eyimaya, A. O., & Irmak, A. Y. (2021). Relationship between parenting practices and children's screen time during the COVID-19 Pandemic in Turkey. *Journal of pediatric nursing*, 56, 24-29.
- Farrell, J. M., Reiss, N., & Shaw, I. A. (2014). *The schema therapy clinician's guide: A complete resource for building and delivering individual, group and integrated schema mode treatment programs*. (B. Finkelmeier, Illustrator). Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118510018>
- Field, T. (1978). Interaction behaviors of primary versus secondary caretaker fathers. *Developmental Psychology*, 14(2), 183–184. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.14.2.183>
- Flouri, E., & Buchanan, A. (2003). The role of father involvement and mother involvement in adolescents' psychological well-being. *British Journal of Social Work*, 33(3), 399-406.
- Gagné, M. (2003). The role of autonomy support and autonomy orientation in prosocial behavior engagement. *Motivation and Emotion*, 27, 199-223.
- Gallegos, M. I., Murphy, S. E., Benner, A. D., Jacobvitz, D. B. ve Hazen, N. L. (2017). Marital, parental, and whole-family predictors of toddlers' emotion regulation:

- The role of parental emotional withdrawal. *Journal of Family Psychology*, 31(3), 294–303. <https://doi.org/10.1037/fam0000245>
- Garber, J., & Flynn, C. (2001). Predictors of depressive cognitions in young adolescents. *Cognitive Therapy and Research*, 25(4), 353-376.
- Göregenli, M. (1995). Kültürümüz açısından bireycilik-toplulukçuluk eğilimleri: Bir başlangıç çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10 (35), 1 -14.
- Greenspon, T. S. (2008). Making sense of error: A view of the origins and treatment of perfectionism. *American Journal of Psychotherapy*, 62(3), 263-282.
- Grolnick, W. S. (2003). *The psychology of parental control: How well-meant parenting backfires*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Grolnick, W. S., & Pomerantz, E. M. (2009). Issues and challenges in studying parental control: Toward a new conceptualization. *Child Development Perspectives*, 3(3), 165-170.
- Grolnick, W. S., & Ryan, R. M. (1989). Parent styles associated with children's self-regulation and competence in school. *Journal of Educational Psychology*, 81, 143-154.
- Grolnick, W. S., Gurland, S. T., DeCoursey, W., & Jacob, K. (2002). Antecedents and consequences of mothers' autonomy support: An experimental investigation. *Developmental Psychology*, 38, 143–155.
- Grossman, F. K., Pollack, W. S., & Golding, E. (1988). Fathers and children: Predicting the quality and quantity of fathering. *Developmental Psychology*, 24(1), 82.
- Grusec J.E.; Goodnow J.J. & Kuczynski L. (2000) New directions in analyses of parenting contributions to children's acquisition of values. *Child Development*, 71(1), 205-211. doi: 10.1111/1467-8624.00135. PMID: 10836575.
- Grusec, J. E., & Ungerer, J. (2003). Effective socialization as problem solving and the role of parenting cognitions. In L. Kuczynski (Ed.), *Handbook of dynamics in parent-child relations* (pp. 211-228). SAGE Publications.
- Gunty, A. L., & Buri, J. R. (2008). Parental practices and the development of maladaptive schemas. *Online Submission*.

- Gurland, S. T., & Grolnick, W. S. (2005). Perceived threat, controlling parenting, and children's achievement orientations. *Motivation and Emotion*, 29(2), 103–121. <https://doi.org/10.1007/s11031-005-7956-2>
- Gültekin Akduman, G. ve Türkoğlu, D. (2015). Okul öncesi dönem çocuğu olan babaların babalık rolü algısı ile çocuklarının sosyal becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3) , 224-241.
- Harkness, S., & Super, C. M. (1994). The developmental niche: A theoretical framework for analyzing the household production of health. *Social science & medicine*, 38(2), 217-226.
- Harris, A. E., & Curtin, L. (2002). Parental perceptions, early maladaptive schemas, and depressive symptoms in young adults. *Cognitive Therapy and Research*, 26(3), 405–416. <https://doi.org/10.1023/A:1016085112981>
- Hart, C. M., Bush-Evans, R. D., Hepper, E. G., & Hickman, H. M. (2017). The children of narcissus: Insights into narcissists' parenting styles. *Personality and Individual Differences*, 117, 249-254.
- Harwood, R. L., Schoelmerich, A., Schulze, P. A. ve Gonzalez, Z. (1999). Cultural differences in maternal beliefs and behaviors: A study of middle-class Anglo and Puerto Rican mother-infant pairs in four everyday situations. *Child Development*, 70, 1005-1016.
- Heppner, P. P., Wampold, B. E., Jr. Kivlinghan, D.M. (2008). *Psikolojik danışmada araştırma yöntemleri* (D.M. Siyez Çev. Ed.). Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Hewitt, P. L. (2020). Perfecting, belonging, and repairing: A dynamic-relational approach to perfectionism. *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, 61(2), 101-110.
- Hoare, C. H. (2001). *Erikson on development in adulthood : New insights from the unpublished papers*. Oxford University Press, Incorporated.
- Hofferth, S. L., Pleck, J. H., Goldscheider, F., Curtin, S., & Hrapczynski, K. (2013). Family structure and men's motivation for parenthood in the United States. In N. J. Cabrera & C. S. Tamis-LeMonda (Eds.), *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives* (pp. 57–80). Routledge/Taylor & Francis Group.

- Hoghugh, M. S., & Long, N. (Eds.). (2004). *Handbook of parenting: theory and research for practice*. SAGE Publications.
- Horne, S. (1998). *The role of parental narcissism and depression in predicting adolescent empathy, narcissism, self-esteem, pleasing others, and peer conflict* (Doctoral dissertation, University of Georgia PhD Philosophy).
- Huerta, M. C., Adema, W., Baxter, J., Han, W. J., Lausten, M., Lee, R. ve diğer. (2013). Fathers' leave, fathers' involvement and child development: Are they related? Evidence from four OECD countries", OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 140, OECD Publishing.
- Jones, C. J., Leung, N., & Harris, G. (2006). Father-daughter relationship and eating psychopathology: The mediating role of core beliefs. *British Journal of Clinical Psychology*, 45(3), 319-330.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1970). Social norms and authoritarianism: A Turkish-American comparison. *Journal of Personality and Social Psychology*, 16(3), 444–451. <https://doi.org/10.1037/h0030053>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). Sociocultural change and integrative syntheses in human development: Autonomous-related self and social–cognitive competence. *Child Development Perspectives*, 6(1), 5-11.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2017). *Benlik, aile ve insan gelişimi: kültürel psikoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç., Ataca, B. (2005). Value of children and family change: a three-decade portrait from turkey. *Applied Psychology: An International Review* 54 (3), 317–337.
- Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D. ve Bekman, S. (2001). Longterm effects of early intervention. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 22, 333–361.
- Kahraman, H., & Irmak, T. Y. (2019). Ana babalık uygulamaları ölçeği-okul öncesi dönemi formu (abuö-okul öncesi): geçerlik ve güvenirlik çalışması. E. Hamarta (ed.) 21. *Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Tam Metin Kitabı* içinde (63-76.), 21. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sunulan bildiri. Ankara: Türk PDR Derneği Yayınları.

- Kahya, Y. (2021). Bağlanmanın nesiller arası aktarımını açıklayan güncel yaklaşımlar: Ebeveyn mentalizasyon kapasitesi. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 5(1), 66-78.
- Kara D. Ve Sümer N. (2022) The role of paternal parenting and co-parenting quality in children's academic self-efficacy. *Frontiers in Psychology*. 13, 1-14. doi: 10.3389/fpsyg.2022.772023
- Karacan, E., & Kazak Berument, S. (2012). Yetişkin gelişiminin anababalık rolleri açısından niteliksel olarak incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 137-152.
- Karadeniz, G. (2022). Genç yetişkin erkeklerin "baba" kavramını değerlendirmeleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi – USBED*, 4 (6) 119-144.
- Karaosmanoğlu, A. (2019). *Hepsini istiyorum hemen istiyorum*. İstanbul: Psikonet Yayınları
- Karaosmanoğlu, H. A., Soyğüt, G., & Kabul, A. (2013). Psychometric properties of the Turkish Young compensation inventory. *Clinical psychology & psychotherapy*, 20(2), 171-179.
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemi* (33. basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kellogg, SH & Young, JE(2006). Schema therapy for borderline personality disorder. *J Clin Psychol*. 62(4):445-58. doi: 10.1002/jclp.20240. PMID: 16470629
- Kelly, L., Duran, R.L. ve Miller-Ott, A. E. (2017) Helicopter parenting and cell-phone contact between parents and children in college. *Southern Communication Journal*, 82(2), 102-114. <https://doi.org/10.1080/1041794X.2017.1310286>
- Khafi, T. Y., Borelli, J. L., & Yates, T. M. (2019). Prospective associations between maternal self-sacrifice/overprotection and child adjustment: Mediation by insensitive parenting. *Journal of Child and Family Studies*, 28(1), 202-217.
- Kındap Tepe, Y. & Sayıl, M. (2012). Ebeveyn kontrolü ve ergenin sosyal işlevselliği arasındaki bağlantıda ilişkisel saldırganlığın aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 27(70), 119-132.
- Kındap Tepe, Y. & Sayıl, M. (2017). Ana babanın kontrol davranışları ve ergenlik (M. Sayıl ve B. Selçuk ed.), *Ana babalık – kuram ve araştırma içinde* (2. Basım, s. 331-365) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları

- Kındap, Y., Sayıl, M., & Kumru, A. (2008). Anneden algılanan kontrolün niteliği ile ergenin psikososyal uyumu ve arkadaşlıkları arasındaki ilişkiler: Benlik değerinin aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(61), 92-107.
- Kil, H., Martini, J. & Andrade, B.F. (2020). Parental attributions, parenting skills, and readiness for treatment in parents of children with disruptive behavior. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 42, 464–474.
- Ko, A., Hewitt, P. L., Cox, D., Flett, G. L., & Chen, C. (2019). Adverse parenting and perfectionism: A test of the mediating effects of attachment anxiety, attachment avoidance, and perceived defectiveness. *Personality and Individual Differences*, 150, 109474.
- Kochanska, G., Lee Clark, A., & Goldman, M. S. (1997). Implications of mothers' personality for their parenting and their young children's developmental outcomes. *Journal of personality*, 65(2), 387-420.
- Kömürcü, B. & Soygüt Pekak, G. (2017). Erken dönem uyumsuz şemalar, ebeveynlik biçimleri ve psikolojik belirtiler ile psikolojik dışlanmanın tehdit ettiği ihtiyaçlar arasındaki ilişkiler. *Klinik Psikiyatri*, 20 (1), 6-18.
- Köse - Karaca, B. Ve Gürsoy, M. (2019). Mükemmeliyetçiliği şema terapiyle ele almak: bir vaka üzerinden anlatım. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 6(3), 312–333.
- Kuczynski, L. (1984). Socialization goals and mother-child interaction: Strategies for long-term and short-term compliance. *Developmental Psychology*, 20 (6), 1061-1073.
- Kudu Arıcan, A. & Sayal, B. (2020). Psikolojik problemi olan ve olmayan çocukların anne babalarının akılcı olmayan inançları ve duygusal şemalarının karşılaştırılması. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 3(5), 175-193
- Kuzucu, Y. (2011). Değişen babalık rolü ve çocuk gelişimine etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (35), 79-91.
- Kuzucu, Y. ve Özdemir, Y. (2013). Ergen ruh sağlığının anne ve baba katılımı açısından yordanması. *Eğitim ve Bilim*, 38(168), 96- 112.

- Laible, D., Thompson, R. A., & Froimson, J. (2015). Early socialization: The influence of close relationships in *Handbook of socialization: Theory and research*. (Grusec, J. E., & Hastings, P. D. Eds.). Guilford Publications.
- Lamb, M. E. (2000). The history of research on father involvement, *Marriage & Family Review*, 29:2-3, 23-42, DOI: 10.1300/J002v29n02_03.
- Lamb, M. E., Pleck, J. H., Charnov, E. L. ve Levine, J. A. (1985). Paternal behavior in humans. *American Zoologist*, 883-894. doi: 10.1093/icb/25.3.883.
- Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L., & Dornbusch, S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child development*, 62(5), 1049-1065.
- Lang, S. N., Schoppe-Sullivan, S. J., Kotila, L. E., Feng, X., Dush, C. M., & Johnson, S. C. (2014). Relations between fathers' and mothers' infant engagement patterns in dual-earner families and toddler competence. *Journal of family issues*, 35(8), 1107–1127. <https://doi.org/10.1177/0192513X14522243>
- Letourneau, N. (2020). *Parenting and child development*. London: Waterside Press.
- Lockwood, G. & Perris, P. (2012). A new look at core emotional needs in *The Wiley-Blackwell handbook of schema therapy: Theory, research, and practice* (Eds. Van Vreeswijk, M., Broersen, J., & Nadort, M.). Wiley Blackwel, (s.41-67). <https://doi.org/10.1002/9781119962830>
- Loose, C., Graaf, P. & Zarbock, G. (2018). *Çocuk ve ergenler için şema terapi*. İstanbul: Psikonet Yayınları.
- Luck, A., Waller, G., Meyer, C., Ussher, M., & Lacey, H. (2005). The role of schema processes in the eating disorders. *Cognitive Therapy and Research*, 29(6), 717-732.
- Maccoby, E. E. (1992). The role of parents in the socialization of children: An historical overview. *Developmental psychology*. 28(6), 1006-1017.
- Maccoby, E. E., ve Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent–child interaction. P. H. Mussen ve E. M. Hetherington (Ed). In *Handbook of child*

- psychology: Socialization, personality, and social development* (4. Baskı, s. 1-101). New York: Wiley.
- Maçık, D., Chodkiewicz, J., & Bielicka, D. (2016). Trans-generational transfer of early maladaptive schemas—a preliminary study performed on a non-clinical group. *Current Issues in Personality Psychology*, 4(3), 132-145.
- Mahler M. S. (1985). *The psychological birth of the human infant : Symbiosis and individuation*. Taylor & Francis Group.
- Maloney, G. K., Egan, S. J., Kane, R. T., & Rees, C. S. (2014). An etiological model of perfectionism. *Plos One*, 9(5), 1-9, doi: 10.1371/journal.pone.0094757.
- Marsiglio, W., Day, R. D., & Lamb, M. E. (2000). Exploring fatherhood diversity: Implications for conceptualizing father involvement. *Marriage & Family Review*, 29(4), 269–293. https://doi.org/10.1300/J002v29n04_03.
- Mason, O., Platts, H., ve Tyson, M. (2005). Early maladaptive schemas and adult attachment in a UK clinical population. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 78(4), 549–564.
- McBride, B. A. (1989). Stress and fathers' parental competence: Implications for family life and parent educators. *Family Relations*, 38 (4), 385-389.
- McEwen, C., & Flouri, E. (2009). Fathers' parenting, adverse life events, and adolescents' emotional and eating disorder symptoms: the role of emotion regulation. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 18, 206-216.
- McGinn, L. K., Cukor, D., & Sanderson, W. C. (2005). The relationship between parenting style, cognitive style, and anxiety and depression: does increased early adversity influence symptom severity through the mediating role of cognitive style? *Cognitive Therapy and Research*, 29(2), 219–242. <https://doi.org/10.1007/s10608-005-3166-1>
- Merton, R. K. (1948). The self- fulfilling prophecy. *Antioch Review*, 8 (2), 193– 210.
- Metin Orta, İ., & Sümer, N. (2016). Anne duyarlılığı ve erken dönem bağlanma-temelli ebeveynlik destek ve müdahale programları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19(38), 54-76.

- Mikulincer, M., & Florian, V. (1999). The association between parental reports of attachment style and family dynamics, and offspring's reports of adult attachment style. *Family Process*, 38(2), 243-257.
- Minuchin, P. (1985). Families and individual development: provocations from the field of family therapy. *Child Development*, 56 (2), 289–302.
- Minuchin, S. (1974). *Families & family therapy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Monirpoor, N., Gholamyzarch, M., Tamaddonfard, M., Khoosfi, H., & Ganjali, A. R. (2012). Role of father–child relational quality in early maladaptive schemas. *International Journal of High Risk Behaviors & Addiction*, 1(2), 50.
- Munich, R. L., & Munich, M. A. (2009). Overparenting and the narcissistic pursuit of attachment. *Psychiatric Annals*, 39(4), 227-235.
- Muris, P. (2006). Maladaptive schemas in non-clinical adolescents: Relations to perceived parental rearing behaviours, big five personality factors and psychopathological symptoms. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice*, 13(6), 405-413.
- Nacak, M., Yağmurlu, B., Durgel, E., & van de Vijver, F. (2011). Metropol ve anadolu'da ebeveynlik: biliş ve davranışlarda şehrin ve eğitim düzeyinin rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 85- 104.
- Newman, M. G., LaFreniere, L. L., & E., Shin K. (2017). Cognitive-behavioral therapies in historical perspective. In *Comprehensive textbook of psychotherapy: Theory and practice* (Eds A. J. Consoli, L. E. Beutler & B. Bongar.), (2nd ed., pp. 61-75). New York: Oxford University Press.
- Nucci, L. (2013). “It’s a part of life to do what you want”: the role of personal choice in social development. In B. Sokol, F. Grouzet, & U. Müller (Eds.), *Self-Regulation and Autonomy: Social and Developmental Dimensions of Human Conduct* (pp. 165-188). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139152198.012
- Nugent, J. K. (1991). Cultural and psychological influences on the father's role in infant development. *Journal of Marriage and the Family*, 475-485.

- Okagaki, L., & Bingham, G. E. (2005). Parents' Social Cognitions and Their Parenting Behaviors. In T. Luster & L. Okagaki (Eds.), *Parenting: An ecological perspective* (pp. 3–33). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Onur, B. (2017). Çocukluğun ve çocuk yetiştirmenin , (M. Sayıl ve B. Selçuk ed.), *Ana babalık – kuram ve araştırma içinde* (2. Basım, s. 19-61) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, Y., & Çok, F. (2011). Ergenlikte özerklik gelişimi. *Turkish Psychological Counseling & Guidance Journal*, 4(36), 152-164.
- Özden Yıldırım, M. S., ve Ateş, N. (2020). Büyüme korkusu ile erken dönem uyumsuz şemalar ve algılanan ebeveynlik biçimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 872-884.
- Özgüven, İ. E., (2001). *Ailede iletişim ve yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Özyeşer Cinel, N. & Tezel Şahin, F. (2021). Babaların kendilerinin ve babalarının babalık rollerine bakış açılarının incelenmesi. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 7 (15), 107-129 .
- Özyürek, A. ve Özkan, İ. (2015). Ergenlerin algıladıkları anne baba tutumları ile sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 73-88.
- Özyürek, A., & Tezel Şahin, F. (2005). 5-6 yaş grubunda çocuğu olan ebeveynlerin tutumlarının incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 19-34.
- Palkovitz, R. (1996). Parenting as a generator of adult development: Conceptual issues and its implications. *Journal of Social and Personal Relationships*, 13(4), 571-592
- Palkovitz, R. (2002). *Involved fathering and men's adult development: Provisional balances*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Pallant, J. (2020). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using IBM SPSS* (7th ed.) Routledge.
- Pandoyi, S. & Jain, S. (2021). Is authoritative parenting style better for your teenager's academics, well-being and mental health? -a systematic review. *The Journal Of Oriental Research Madras*. 92 (1),94-106.

- Parents Together (2020). Survey shows parents alarmed as kids' screen time skyrockets during COVID-19 crisis. https://parents-together.org/survey-shows-parents-alarmed-as-kids-screen-time-skyrockets-during-covid-19-crisis/?mod=article_inline.
- Parlak, A.G., (2020). Ebeveynin bağlanma biçimi ile ebeveyn tutumu arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Partridge E.J. & Rinaldi C. (2020). Parenting adolescents in the digital age: contemporary parenting styles and practices, and how parents need to adjust to the rapid social and technological growth. N.V. Roman (ed.) in *A Closer Look at Parenting Styles and Practices*. New York: Nova Science Publishers.
- Peterson G.W. (2005). Family influences on adolescent development, Gullotta TP, Adams GR, Ramos JM (eds). :In *Handbook of Adolescent Behavioral Problems*. New York: Springer.
- Pedersen, D. E. (2017). Parental autonomy support and college student academic outcomes. *Journal of Child and Family Studies*, 26(9), 2589-2601.
- Pekel Uludağlı, N. (2017a). Baba katılımında etkili faktörler ve baba katılımının baba, anne ve çocuk açısından yararları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20(39), 70-92.
- Pekel Uludağlı, N. (2017b). Psikolojik sağlık açısından yetişkin olma. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(3), 263-283.
- Pettit, G. S., Laird, R. D., Dodge, K. A., Bates, J. E., & Criss, M. M. (2001). Antecedents and behavior-problem outcomes of parental monitoring and psychological control in early adolescence. *Child development*, 72(2), 583-598.
- Pleck, J. H. (2007). Why could father involvement benefit children? Theoretical perspectives. *Applied Development Science*, 11(4), 196-202. doi: 10.1080/10888690701762068
- Prinzle, P., Stams, G. J. J. M., Dekovic, M., Reijntjes, A. H. A. ve Belsky, J. (2009). The relations between parents' Big Five personality factors and parenting: A meta-analytic review. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(2), 351-362.

- Riso, L. P., Froman, S. E., Raouf, M., Gable, P., Maddux, R. E., Turini-Santorelli, N. ve ark. (2006). The Long-Term Stability of Early Maladaptive Schemas. *Cognitive Therapy and Research*, Vol. 30, No. 4.
- Robichaud, J. M., Roy, M., Ranger, F., & Mageau, G. A. (2020). The impact of environmental threats on controlling parenting and children's motivation. *Journal of Family Psychology*, 34(7), 804.
- Roediger, E (2020). *Yaşam tuzakları için şema terapi*. (1.Basım) (A. Gündoğdu, G. Çaylak Çev.). İstanbul: Psikonet Yayınları (Original çalışma tarihi 2010).
- Roediger, E. (2015). *Şema Terapi Nedir. Şema Terapinin Temellerine, Modellerine ve Uygulamasına Giriş* (1. Baskı)(S. Ataman, Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.(Orijinal çalışma tarihi 2009)
- Roediger, E., Stevens, B. A., & Brockman, R. (2018). *Contextual schema therapy: An integrative approach to personality disorders, emotional dysregulation and interpersonal functioning*. Context Press.
- Rogers, C. R. (1995). *A way of being*. New York: Houghton Mifflin Harcourt.
- Rohner, R. P., & Britner, P. A. (2002). Worldwide mental health correlates of parental acceptance-rejection: Review of cross-cultural and intracultural evidence. *Cross-cultural research*, 36(1), 16-47.
- Rohner, R. P., & Pettengill, S. M. (1985). Perceived parental acceptance-rejection and parental control among Korean adolescents. *Child Development*, 56 (2), 524-528.
- Rominov, H., Giallo, R., & Whelan, T. A. (2016). Fathers' postnatal distress, parenting self-efficacy, later parenting behavior, and children's emotional-behavioral functioning: A longitudinal study. *Journal of Family Psychology*, 30(8), 907.
- Ross-Plourde, M., & Basque, D. (2019). Motivation to become a parent and parental satisfaction: The mediating effect of psychological needs satisfaction. *Journal of Family Issues*, 40(10), 1255-1269.
- Ryan, R. (1995). Psychological Needs and the Facilitation of Integrative Processess. *Journal of Personality*, 63 (3), 397-428.

- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>
- Ryan, R. M., Deci, E. L., Vansteenkiste, M., & Soenens, B. (2021). Building a science of motivated persons: Self-determination theory's empirical approach to human experience and the regulation of behavior. *Motivation Science*, 7(2), 97–110. <https://doi.org/10.1037/mot0000194>
- Sağkal, A. S., Özdemir, Y., & Koruklu, N. (2018). Direct and indirect effects of father-daughter relationship on adolescent girls' psychological outcomes: The role of basic psychological need satisfaction. *Journal of Adolescence*, 68, 32–39. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2018.07.001>
- Saltürk, A. & Şener, T. (2021). *Sosyokültürel bakış açısından ana babalık*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Santrock, J. W. (2014). *Yaşam boyu gelişim* (13. Baskı). (G. Yüksel, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık (Orijinal çalışma basım tarihi 2011).
- Sayal, B. & Kudu Arıcan, A. (2019). Babaların erken dönem uyumsuz şemalarının çocuk davranış sorunları ile ilişkisinin incelenmesi E. Hamarta (ed.) *21. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Tam Metin Kitabı* içinde (118-132). Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sunulan bildiri. Ankara: Türk PDR Derneği Yayınları
- Sayıl, M., & Kındap, Y. (2010). Ergenin anne-babadan algıladığı psikolojik kontrol: Psikolojik kontrol ölçeğinin geçerlik ve güvenirliği. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 62-71.
- Schaefer, E. S. (1965). A configurational analysis of children's reports of parent behavior. *Journal of Consulting Psychology*, 29, 552-557.
- Schiffrin, H. H., Liss, M., Miles-McLean, H., Geary, K. A., Erchull, M. J., & Tashner, T. (2014). Helping or hovering? The effects of helicopter parenting on college students' well-being. *Journal of child and family studies*, 23(3), 548-557.

- Selçuk, B., & Yavuz, H. M. (2017). Ana babalığın görünmeyen yönü: bilişler (M. Sayıl ve B. Selçuk ed.), *Ana babalık – kuram ve araştırma içinde* (2. Basım, s. 149-168) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sevim, S. A. (2014). Adaptation of parent and adolescent versions of Leuven adolescent perceived parenting scale. *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 27(4), 291.
- Sezgin, E. (2022). Baba-çocuk ilişkisinin 5-6 yaş grubu çocukların psikolojik dayanıklılıkları ve ebeveynlikte bilinçli farkındalıkları arasında ilişkinin incelenmesi. *Turkish Studies*, 17(2), 273-298.
- Sheffield A., Waller, G., Emanuelli, F., Murray, J. ve Meyer, C. (2005). Links between parenting and core beliefs: Preliminary psychometric validation of the Young parenting inventory. *Cognitive Therapy and Research*, 29, 787-802.
- Shorey R. C., Anderson S., Stuart G. L., (2012). An examination of early maladaptive schemas among substance use treatment seekers and their parents, *Contemporary family therapy*, 34(3), 429-441.
- Silk, J. S., Morris, A. A., Kanaya, T. and Steinberg, L. (2003). Psychological control and autonomy granting: opposite ends of a continuum or distinct constructs? *Journal of Research Adolescence*, 13 (1), 113-128.
- Simeone-DiFrancesco, C., Roediger, E., & Stevens, B. A. (2015). *Schema therapy with couples: A practitioner's guide to healing relationships*. Chichester, England: Wiley.
- Slade, A. (2005). Parental reflective functioning: An introduction. *Attachment & Human Development*, 7(3), 269-281
- Smetana, J. G., Daddis, C. (2002). Domain-specific antecedents of parental psychological control and monitoring: the role of parenting beliefs and practices. *Child Development*, 73(2), 563-580.
- Snell Jr, W. E., Overbey, G. A., & Brewer, A. L. (2005). Parenting perfectionism and the parenting role. *Personality and Individual Differences*, 39(3), 613-624.
- Soenen, B., Beyers W., Goessens L. (2004). Leuven adolescent perceived parenting scale. Yayınlanmamış araştırma raporu.

- Soenens, B., & Vansteenkiste, M. (2010). A theoretical upgrade of the concept of parental psychological control: Proposing new insights on the basis of self-determination theory. *Developmental Review*, 30(1), 74–99.
- Soenens, B., Elliot, A. J., Goossens, L., Vansteenkiste, M., Luyten, P., & Duriez, B. (2005). The intergenerational transmission of perfectionism: parents' psychological control as an intervening variable. *Journal of family psychology*, 19(3), 358-366.
- Soenens, B., Park, S. Y., Vansteenkiste, M., & Mouratidis, A. (2012). Perceived parental psychological control and adolescent depressive experiences: A cross-cultural study with Belgian and South-Korean adolescents. *Journal of adolescence*, 35(2), 261-272.
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Lens, W., Luyckx, K., Goossens, L., Beyers, W., & Ryan, R. M. (2007). Conceptualizing parental autonomy support: Adolescent perceptions of promotion of independence versus promotion of volitional functioning. *Developmental Psychology*, 43(3), 633–646. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.3.633>
- Soygüt, G. (2007). Young-Rygh Kaçınma Ölçeği (YR-KÖ)'nin Psikometrik Özellikleri. Yayınlanmamış araştırma raporu, Hacettepe University, Ankara.
- Soygüt, G., Çakır, Z., & Karaosmanoğlu, A. (2008). Ebeveynlik biçimlerinin değerlendirilmesi: Young ebeveynlik ölçeğinin psikometrik özelliklerine ilişkin bir inceleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(22), 17-30.
- Soygüt, G., Karaosmanoğlu, A., & Çakır, Z. (2009). Erken Dönem Uyumsuz Şemaların Değerlendirilmesi: Young Şema Ölçeği Kısa Form-3'ün Psikometrik Özelliklerine İlişkin Bir İnceleme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(1), 75 -83.
- Spera, C. (2005). A review of the relationship among parenting practices, parenting styles, and adolescent school achievement. *Educational psychology review*, 17(2), 125-146.
- Stattin, H., & Kerr, M. (2000). Parental monitoring: A reinterpretation. *Child Development*, 71(4), 1072–1085.

- Steinberg, L., Lamborn, S. D., Darling, N., Mounts, N. S., & Dornbusch, S. M. (1994). Over-Time Changes in Adjustment and Competence among Adolescents from Authoritative, Authoritarian, Indulgent, and Neglectful Families. *Child Development*, 65(3), 754–770. <https://doi.org/10.2307/1131416>.
- Stevenson – Hinde, J. (1998). Parenting in different cultures: time to focus. *Developmental Psychology*. 34 (4), 698-700.
- Sun, K., & Mulvaney, M. K. (2022). Parental Involvement in Chinese Immigrant Mothers: The Influences of Cultural and Parenting Cognitions. *Journal of Child and Family Studies*, 31(1), 169-184.
- Sunar, D. (2009). Mothers’ and fathers’ child-rearing practices and self-esteem in three generations of urban Turkish families. *Perspectives on human development, family and culture*, 126-139.
- Sundag, J., Zens, C., Ascone, L., Thome, S., & Lincoln, T. M. (2018). Are schemas passed on? A study on the association between early maladaptive schemas in parents and their offspring and the putative translating mechanisms. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 46(6), 738-753.
- Sungur, M. Z. (2020). Kognitif davranışçı terapiye kısa bir bakış. Hamamcı, Z. Ve Türk, F. (Ed.), *Geçmişten geleceğe bilişsel davranışçı terapi* içinde (s. 4-18). Ankara: Pegem Akademi.
- Super, C. M., & Harkness, S. (1986). The developmental niche: A conceptualization at the interface of child and culture. *International journal of behavioral development*, 9(4), 545-569.
- Super, C. M., & Harkness, S. (1999). The environment as culture in developmental research. In T. Wachs & S. Friedman (Eds.). *Measurement of the environment in developmental research* (pp. 279-323). Washington, DC: American Psychological Association.
- Sümer, N. & Güngör, D. (1999). Çocuk yetiştirme stillerinin bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*. 14 (44), 35-58.

- Sümer, N., & Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). Culturally relevant parenting predictors of attachment security: Perspectives from Turkey. In P. Erdman & K.-M. Ng (Eds.), *Attachment: Expanding the cultural connections* (pp. 157–179). Routledge/Taylor & Francis Group
- Sümer, N., Gündoğdu Aktürk, E., & Helvacı, E. (2010). Anne-baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: Türkiye’de yapılan çalışmalara toplu bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 42-59.
- Szkody, E., Steele, E. H., & McKinney, C. (2021). Effects of parenting styles on psychological problems by self esteem and gender differences. *Journal of Family Issues*, 42(9), 1931-1954.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). USA: Pearson Education.
- Tanrıdağ, O (2015). *Sosyal Nörobilim*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Tenenbaum, H. R., & Leaper, C. (2002). Are parents' gender schemas related to their children's gender-related cognitions? A meta-analysis. *Developmental Psychology*, 38(4), 615–630. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.38.4.615>
- Tezel Şahin, F., & Özbey, S. (2009). Okul öncesi eğitim programlarında uygulanan aile katılım çalışmalarında baba katılımının yeri ve önemi. *Aile ve Toplum* 5(17), 30-39.
- Tezel Şahin, F., Akıncı Coşgun, A. & Aydın Kılıç, Z.N. (2017). Babaların çocuklarıyla vakit geçirme durumlarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 37(1), 319-343.
- Thimm, J. C. (2010). Mediation of early maladaptive schemas between perceptions of parental rearing style and personality disorder symptoms. *Journal of behavior therapy and experimental psychiatry*, 41(1), 52-59.
- Tin, N. & Alptekin, D. (2022). Tarihsel süreçte babalık deneyimlerinin toplumsal cinsiyet analizi. *Sosyoloji Dergisi*, (43), 155-191.
- Tokgöz, Ö. (2017). Lise sınavlarına hazırlanan çocuklarda kaygı düzeyi, yaşam kalitesi ve ebeveyn tutumları açısından cinsiyetler arasındaki farkların incelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi) Arel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

- Tol, U. U., & Taşkan, D. (2018). *Türkiye’de babalığı anlamak serisi III: Erkeklik ve babalık halleri*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı.
- Toprak, A., (2019). Ergenlerde algılanan anne-baba tutumu ile duygusal özerklik ve sır saklama arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yüksek lisans tezi) Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Triandis, H. C. (2001). Individualism and Collectivism: Past, Present, and Future. In D. Matsumoto (Ed.), *The handbook of culture and psychology* (pp. 35–50). Oxford University Press.
- Trommsdorff, G. (2009). A social change and human development perspective on the value of children. In: S. Bekamn & A. Akus-Koc, eds. *Perspectives on Human Development, Family and Culture*, pp. 86– 107. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tuna, İ., (2018). Annenin bağlanma stili ile çocuk yetiştirme tutumu ilişkisinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tunç, A., & Tezer, E. (2006). Çocuk yetiştirme stilleri ve benlik saygısı arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(25), 37-44.
- Türkköylü Taştan, B. (2021). Ebeveynlerin erken dönem uyum bozucu şemaları ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişki . *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi* , 1 (1) , 13-26
- Umberson, D., Pudrovska, T., & Reczek, C. (2010). Parenthood, childlessness, and well-being: A life course perspective. *Journal of marriage and family*, 72(3), 612-629.
- Ünal, F., & Kök, E. E. (2015). 0-6 yaş çocuğu olan ebeveynlerin babalık rolüne ilişkin görüşleri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(4), 1142-1153.
- Ünüvar, P. (2011). The changing role of fathers. In C. Leyton (Ed.), *Fatherhood. Roles, responsibilities and rewards*. (pp. 125- 146). Nova Science Publishers, Inc.
- Van der Kaap-Deeder, J., Vansteenkiste, M., Soenens, S., Loeys, T., Mabbe, E., & Gargurevich, R. (2015). Autonomy-supportive parenting and autonomy-

- supportive sibling interactions: The role of mothers' and siblings' psychological need satisfaction. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 41, 1590–1604.
- Van Genderen, H., Rijkeboer M., & Arntz, A., (2012). Theoretical Model: Schemas, Coping Styles, and Modes in *The Wiley-Blackwell handbook of schema therapy: Theory, research, and practice* (Eds. Van Vreeswijk, M., Broersen, J., & Nadort, M.). Wiley Blackwel, (s.27-41). <https://doi.org/10.1002/9781119962830>.
- van Ingen, D. J., Freiheit, S. R., Steinfeldt, J. A., Moore, L. L., Wimer, D. J., Knutt, A. D., ve Roberts, A. (2015). Helicopter parenting: The effect of an overbearing caregiving style on peer attachment and self-efficacy. *Journal of College Counseling*, 18, 7–20. doi:10.1002/j.2161-1882.2015.00065.x
- Van Wijk-Herbrink, M. F., Bernstein, D. P., Broers, N. J., Roelofs, J., Rijkeboer, M. M., & Arntz, A. (2018). Internalizing and externalizing behaviors share a common predictor: The effects of early maladaptive schemas are mediated by coping responses and schema modes. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 46(5), 907–920. <https://doi.org/10.1007/s10802-017-0386-2>
- Vatan, S. (2016). Bilişsel davranışçı terapilerde üçüncü kuşak yaklaşımlar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(3), 190-203.
- Veneziano, R.A. (2000). Perceived paternal and maternal acceptance and rural African American and European American youths' psychological adjustment, *Journal of Marriage and Family*, , 62(1), 123-132
- Vreeswijk, M., Broersen, J., & Nadort, M. (2012). *Handbook of schema therapy*. UK: Wiley Blackwell.
- Wadsworth, B. J. (2015). *Piaget'nin duyuşsal ve bilişsel gelişim kuramı*. (Çev. Ed.: Ziya Selçuk) Ankara, Pegem Akademi.
- Watson, J. B. (1928). *Psychological care of infant and child*. New York: Norton.
- Waynforth, D. (2013). Evolutionary perspectives on father involvement. In N. J. Cabrera & C. S. Tamis-LeMonda (Eds.), *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives* (pp. 23–36). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Wilson, K. R., & Prior, M. R. (2011). Father involvement and child well-being. *Journal of paediatrics and child health*, 47(7), 405-407.

- Yagmurlu, B., & Sanson, A. (2009). Acculturation and parenting among Turkish mothers in Australia. *Journal of Cross - Cultural Psychology*, 40(3), 361–380. <https://doi.org/10.1177/0022022109332671>
- Yıldırım, A. & Şimşek H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (11. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (1999). Çocuk yetiştirme tutumları: Kuramsal yaklaşımlar ve görgül çalışmalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 1(3), 99-118.
- Yılmaz, F. (2014). Ortaokul 6.7.8. sınıf öğrencilerinin algılanan ebeveyn tutumları ile sosyal duygusal öğrenme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi) Arel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Yiğit, İ., (2018). Şema aktarımı: erken dönem uyum bozucu şemaların gelişimi açısından anne, baba ve çocuğun birlikte değerlendirilmesi (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Young, J. E. (1994). Young ebeveynlik ölçeği. *Basılmamış Rapor*.
- Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2003). *Schema therapy: A practitioner's guide*. New York, NY, US: Guilford Press.
- Young, J.E. (1995). The Young Compensation Inventory. New York, NY: Cognitive Therapy Centre of New York.
- Young, J.E., & Rygh, J. (1994). Young-Rygh Avoidance Inventory (YRAI). New York: Cognitive Therapy Center. New York. [Available: <http://www.schematherapy.com>]
- Young, J.E., Klosko, J.S. (2016). *Hayatı yeniden keşfedin*. (8. Baskı) (S. Kohen, D. Güler, Çev.). İstanbul: Psikonet Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1993).
- Yörükan, T (2015). *Bağlanma ve sonraki yaşlarda görülen etkileri* (2. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yurtsever, S. S., & Sütçü, S. T. (2017). Algılanan ebeveynlik biçimleri ile bozulmuş yeme tutumu arasındaki ilişkide erken dönem uyumsuz şemaların ve duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(80), 20-43.
- Yücel, E. (2018). *Leon Festinger'in bilişsel uyumsuzluk kuramı*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Zeybekoğlu, Ö. (2013). Günümüzde erkeklerin gözünden babalık ve aile. *Mediterranean Journal of Humanities*,3(2), 297-32.

EKLER
EK 1 – KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Değerli katılımcı,

Bu araştırma Ege Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı tezli yüksek lisans öğrencisi ve Kocaeli Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi Ece Çokay tarafından Dr. Öğretim Üyesi Elif Ercan danışmanlığında yüksek lisans tezi kapsamında yürütülmektedir. Aşağıdaki ölçekler babaların ebeveynlik tarzlarını etkileyen değişkenlerin incelenmesi amacıyla kullanılacaktır. Verdiğiniz cevaplar gizli tutulacak ve elde edilen sonuçlar sadece akademik çalışma için kullanılacaktır. Ölçeklerdeki soruların doğru ya da yanlış cevabı yoktur. Soruları içtenlikle sonuna kadaryanıtalamanız araştırmanın sonuçları açısından önemlidir. Katkılarınız v zamanınız için teşekkür ederim.

Arş. Gör. Ece Çokay

KİŞİSEL BİLGİLER

1- Yaşınız : _____

2- Eğitim Düzeyiniz: _____

3- Yaşamınızın büyük bir kısmının geçtiği yerleşim yeri neresidir?

() Metropol (Örn. İstanbul, Ankara, İzmir) () İl

() Kasaba/ İlçe () Köy

4- Medeni Durumunuz : Evli () Bekar () Eşinden Ayrı Yaşıyor ()

5- Kaç çocuğunuz var?: 1 () 2- 3 () 4+ ()

6- Çocuğunuzun yaşı / yaşları nelerdir? _____

7- Çocuğunuzun okul düzeyi ve türü nedir? _____

**EK 2 - LEUVEN ALGILANAN ANA BABALIK ÖLÇEĞİ ANA BABA SÜRÜMÜ
(LAABÖ) -ÖRNEK MADDELER**

Aşağıda çocuğunuza yönelik bazı davranışlarınız yer almaktadır. Her maddeyi okuyunuz ve sizin davranışınız hangisine uyuyorsa o seçeneği işaretleyiniz.

		Hiç doğru değil (1)	Genellikle doğru değil (2)	Biraz doğru (3)	Genellikle doğru (4)	Her zaman doğru (5)
1.	Çocuğumla endişeleri hakkında konuştuktan sonra kendini daha iyi hisseder					
5.	Kendi yolunu çizmesine yardımcı olurum.					
6	Keyifsiz olduğunda onu neşelendiririm.					
12.	Çocuğumla ilgilenir ve ona özen gösteririm.					
14.	Hoşuma gitmeyen bir şey yaptığında, birlikte bir şeyler yapmamıza izin vermem.					
15	Onu sürekli değiştirmeye çalışırım.					
18.	Bir şeyi benim gördüğüm gibi görmezse ona uzak davranırım.					
22.	Çocuğumla bir şeyler yapmaktan zevk alırım.					
24.	Çocuğumu benden bağımsız davranmaya cesaretlendiririm.					

EK 3 - YOUNG ŞEMA ÖLÇEĞİ KISA FORM 3 (YŞÖ-KF3) – ÖRNEK MADDELER

Yönerge: Aşağıda, kişilerin kendilerini tanımlarken kullandıkları ifadeler sıralanmıştır. Lütfen her bir ifadeyi okuyun ve sizi ne kadar iyi tanımladığına karar verin. Emin olamadığınız sorularda neyin doğru olabileceğinden çok, sizin **duygusal olarak** ne hissettiğinize dayanarak cevap verin.

Bir kaç soru, anne babanızla ilişkiniz hakkındadır. Eğer biri veya her ikisi şu anda yaşamıyorlarsa, bu soruları o veya onlar hayatta iken ilişkinizi göz önüne alarak cevaplandırın.

1 den 6'ya kadar olan seçeneklerden sizi tanımlayan en yüksek şıkkı seçerek her sorudan önce yer alan boşluğa yazın.

Derecelendirme:

- 1- Benim için tamamıyla yanlış
- 2- Benim için büyük ölçüde yanlış
- 3- Bana uyan tarafı uymayan tarafından biraz fazla
- 4- Benim için orta derecede doğru
- 5- Benim için çoğunlukla doğru
- 6- Beni mükemmel şekilde tanımlıyor.

1. _____ Bana bakan, benimle zaman geçiren, başıma gelen olaylarla gerçekten ilgilenen kimsem olmadı.
2. _____ Beni terk edeceklerinden korktuğum için yakın olduğum insanların peşini bırakmam.
3. _____ İnsanların beni kullandıklarını hissediyorum
4. _____ Uyumsuzum.
5. _____ Beğendiğim hiçbir erkek/kadın, kusurlarımı görürse beni sevmez.
6. _____ İş (veya okul) hayatımda neredeyse hiçbir şeyi diğer insanlar kadar iyi yapamıyorum

7. _____ Günlük yaşamımı tek başıma idare edebilme becerisine sahip olduğumu hissetmiyorum.
8. _____ Kötü bir şey olacağı duygusundan kurtulamıyorum.
9. _____ Anne babamdan ayrılmayı, bağımsız hareket edebilmeyi, yaşıtılarım kadar, başaramadım.
10. _____ Eğer istediğimi yaparsam, başımı derde sokarım diye düşünürüm.
11. _____ Genellikle yakınlarıma ilgi gösteren ve bakan ben olurum.
12. _____ Olumlu duygularımı diğerlerine göstermekten utanırım (sevdiğimi, önemseddiğimi göstermek gibi).
13. _____ Yaptığım çoğu şeyde en iyi olmalıyım; ikinci olmayı kabullenemem.
14. _____ Diğer insanlardan bir şeyler istediğimde bana “hayır” denilmesini çok zor kabullenirim.
15. _____ Kendimi sıradan ve sıkıcı işleri yapmaya zorlayamam.
16. _____ Paramın olması ve önemli insanlar tanıyor olmak beni değerli yapar.
17. _____ Her şey yolunda gidiyor görünse bile, bunun bozulacağını hissederim.
18. _____ Eğer bir yanlış yaparsam, cezalandırılmayı hak ederim.
19. _____ Çevremde bana sıcaklık, koruma ve duygusal yakınlık gösteren kimsem yok.
20. _____ Diğer insanlara o kadar muhtacım ki onları kaybedeceğim diye çok endişeleniyorum.
21. _____ İnsanlara karşı tedbiri elden bırakamam yoksa bana kasıtlı olarak zarar vereceklerini hissederim.
22. _____ Temel olarak diğer insanlardan farklıyım.
23. _____ Gerçek beni tanırlarsa beğendiğim hiç kimse bana yakın olmak istemez.
24. _____ İşleri halletmede son derece yetersizim.
25. _____ Gündelik işlerde kendimi başkalarına bağımlı biri olarak görüyorum.
26. _____ Her an bir felaket (doğal, adli, mali veya tıbbi) olabilir diye hissediyorum.
27. _____ Annem, babam ve ben birbirimizin hayatı ve sorunlarıyla aşırı ilgili olmaya eğilimliyiz.
28. _____ Diğer insanların isteklerine uymaktan başka yolum yokmuş gibi hissediyorum; eğer böyle yapmazsam bir şekilde beni reddederler veya intikam alırlar.

29. _____ Başkalarını kendimden daha fazla düşündüğüm için ben iyi bir insanım.
30. _____ Duygularımı diğerlerine açmayı utanç verici bulurum.
31. _____ En iyisini yapmalıyım, “yeterince iyi” ile yetinemem.
32. _____ Ben özel biriyim ve diğer insanlar için konulmuş olan kısıtlamaları veya sınırları kabul etmek zorunda değilim.
33. _____ Eğer hedefime ulaşamazsam kolaylıkla yılgınlığa düşer ve vazgeçerim.
34. _____ Başkalarının da farkında olduğu başarılar benim için en değerlisidir.
35. _____ İyi bir şey olursa, bunu kötü bir şeyin izleyeceğinden endişe ederim.
36. _____ Eğer yanlış yaparsam, bunun özrü yoktur.
37. _____ Birisi için özel olduğumu hiç hissetmedim.
38. _____ Yakınlarımdan beni terk edeceği ya da ayrılacağından endişe duyarım
39. _____ Herhangi bir anda birileri beni aldatmaya kalkışabilir.
40. _____ Bir yere ait değilim, yalnızım.
41. _____ Başkalarının sevgisine, ilgisine ve saygısına değer bir insan değilim.
42. _____ İş ve başarı alanlarında birçok insan benden daha yeterli.
43. _____ Doğru ile yanlış birbirinden ayırmakta zorlanırım.
44. _____ Fiziksel bir saldırıya uğramaktan endişe duyarım.
45. _____ Annem, babam ve ben özel hayatımız birbirimizden saklarsak, birbirimizi aldatmış hisseder veya suçluluk duyarız.
46. _____ İlişkilerimde, diğer kişinin yönlendirici olmasına izin veririm.
47. _____ Yakınlarımla o kadar meşgulüm ki kendime çok az zaman kalıyor.
48. _____ İnsanlarla beraberken içten ve cana yakın olmak benim için zordur.
49. _____ Tüm sorumluluklarımı yerine getirmek zorundayım.
50. _____ İstedikimi yapmaktan alıkonulmaktan veya kısıtlanmaktan nefret ederim.
51. _____ Uzun vadeli amaçlara ulaşabilmek için şu andaki zevklerimden fedakarlık etmekte zorlanırım
52. _____ Başkalarından yoğun bir ilgi görmezsem kendimi daha az önemli hissederim.
53. _____ Yeterince dikkatli olmazsanız, neredeyse her zaman bir şeyler ters gider.
54. _____ Eğer işimi doğru yapmazsam sonuçlara katlanmam gerekir.

55. ____ Beni gerçekten dinleyen, anlayan veya benim gerçek ihtiyaçlarım ve duygularımı önemseyen kimsem olmadı.
56. ____ Önem verdiğim birisinin benden uzaklaştığını sezersem çok kötü hissederim.
57. ____ Diğer insanların niyetleriyle ilgili oldukça şüpheliyimdir.
58. ____ Kendimi diğer insanlara uzak veya kopmuş hissediyorum.
59. ____ Kendimi sevebilecek biri gibi hissetmiyorum.
60. ____ İş (okul) hayatımda diğer insanlar kadar yetenekli değilim.
61. ____ Gündelik işler için benim kararlarıma güvenilemez.
62. ____ Tüm paramı kaybedip çok fakir veya zavallı duruma düşmekten endişe duyarım.
63. ____ Çoğunlukla annem ve babamın benimle iç içe yaşadığını hissediyorum-Benim kendime ait bir hayatım yok.
64. ____ Kendim için ne istediğimi bilmediğim için daima benim adıma diğer insanların karar vermesine izin veririm.
65. ____ Ben hep başkalarının sorunlarını dinleyen kişi oldum.
66. ____ Kendimi o kadar kontrol ederim ki insanlar beni duygusuz veya hissiz bulurlar.
67. ____ Başarmak ve bir şeyler yapmak için sürekli bir baskı altındayım.
68. ____ Diğer insanların uyduğu kurallara ve geleneklere uymak zorunda olmadığımı hissediyorum.
69. ____ Benim yararına olduğunu bilsem bile hoşuma gitmeyen şeyleri yapmaya kendimi zorlayamam.
70. ____ Bir toplantıda fikrimi söylediğimde veya bir topluluğa tanıtıldığımda onaylanılmayı ve takdir görmeyi isterim.
71. ____ Ne kadar çok çalışırsam çalışayım, maddi olarak iflas edeceğimden ve neredeyse her şeyimi kaybedeceğimden endişe ederim.
72. ____ Neden yanlış yaptığımın önemi yoktur; eğer hata yaptıysam sonucuna da katlanmam gerekir.
73. ____ Hayatımda ne yapacağımı bilmediğim zamanlarda uygun bir öneride bulunacak veya beni yönlendirecek kimsem olmadı.
74. ____ İnsanların beni terk edeceği endişesiyle bazen onları kendimden uzaklaştırırım.

75. _____ Genellikle insanların asıl veya art niyetlerini araştırırım.
76. _____ Kendimi hep grupların dışında hissederim.
77. _____ Kabul edilemeyecek pek çok özelliğim yüzünden insanlara kendimi açamıyorum veya beni tam olarak tanımalarına izin vermiyorum.
78. _____ İş (okul) hayatımda diğer insanlar kadar zeki değilim.
79. _____ Ortaya çıkan gündelik sorunları çözebilme konusunda kendime güvenmiyorum.
80. _____ Bir doktor tarafından herhangi bir ciddi hastalık bulunmamasına rağmen bende ciddi bir hastalığın gelişmekte olduğu endişesine kapılıyorum.
81. _____ Sık sık annemden babamdan ya da eşimden ayrı bir kimliğimin olmadığını hissediyorum.
82. _____ Haklarıma saygı duyulmasını ve duygularımın hesaba katılmasını istemekte çok zorlanıyorum.
83. _____ Başkaları beni, diğerleri için çok, kendim için az şey yapan biri olarak görüyorlar.
84. _____ Diğerleri beni duygusal olarak soğuk bulurlar.
85. _____ Kendimi sorumluluktan kolayca sıyıramıyorum veya hatalarım için gerekçe bulamıyorum.
86. _____ Benim yaptıklarımın, diğer insanların katkılarından daha önemli olduğunu hissediyorum.
87. _____ Kararlarıma nadiren sadık kalabilirim.
88. _____ Bir dolu övgü ve iltifat almam kendimi değerli birisi olarak hissetmemi sağlar.
89. _____ Yanlış bir kararın bir felakete yol açabileceğinden endişe ederim.
90. _____ Ben cezalandırılmayı hak eden kötü bir insanım.

EK 4 - YOUNG – RYHG KAÇINMA ÖLÇEĞİ - ÖRNEK MADDELER

Aşağıda kişilerin kendilerini tanımlarken kullandıkları ifadeler sıralanmıştır. Lütfen her bir ifadeyi okuyun ve sizi ne kadar iyi tanımladığına karar verin. Daha sonra 1 den 6 ya kadar olan seçeneklerden sizi tanımlayan en yüksek dereceyi seçerek her sorudan önce yer alan boşluğa yazın.

Derecelendirme:

1- Benim için tamamıyla yanlış	4- Benim için orta derecede doğru
2- Benim için büyük ölçüde yanlış	5- Benim için çoğunlukla doğru
3- Bana uyan tarafı uymayan tarafından biraz fazla	6- Beni mükemmel şekilde tanımlıyor.

1. ___ Beni üzen konular hakkında düşünmemeye çalışırım.
2. ___ Sakinleşmek için alkol alırım.
3. ___ Çoğu zaman mutluyumdur.
4. ___ Çok nadiren üzgün veya hüzünlü hissederim.
5. ___ Akli duygulara üstün tutarım.
6. ___ Hoşlanmadığım insanlara bile kızmamam gerektiğine inanırım.
7. ___ İyi hissetmek için uyuşturucu kullanırım.
8. ___ Çocukluğumu hatırladığımda pek bir şey hissetmem.
9. ___ Sıkıldığımda sigara içerim.
10. ___ Sindirim sistemim ile ilgili şikâyetlerim var (Örn: hazımsızlık, ülser, bağırsak bozulması).
11. ___ Kendimi uyuşmuş hissederim.
12. ___ Sık sık baş başım ağrır.
13. ___ Kızginken insanlardan uzak dururum.
14. ___ Yaşıtlarım kadar enerjim yok.
15. ___ Kas ağrısı şikâyetlerim var.
16. ___ Yalnızken oldukça fazla TV seyredirim.

17. ___ İnsanın duygularını kontrol altında tutmak için aklını kullanması gerektiğine inanırım.
18. ___ Hiç kimseden aşırı nefret edemem.
19. ___ Bir şeyler ters gittiğindeki felsefem, olanları bir an önce geride bırakıp yola devam etmektir.
20. ___ Kırıldığım zaman insanların yanından uzaklaşıyorum.
21. ___ Çocukluk yıllarımı pek hatırlamam.
22. ___ Gün içinde sık sık şekerleme yaparım veya uyurum.
23. ___ Dolaşırken veya yolculuk yaparken çok mutlu olurum.
24. ___ Kendimi önümdeki işe vererek sıkıntı hissetmekten kurtulurum.
25. ___ Zamanımın çoğunu hayal kurarak geçiririm.
26. ___ Sıkıntılı olduğumda iyi hissetmek için bir şeyler yerim.
27. ___ Geçmişimle ilgili sıkıntılı anıları düşünmemeye çalışırım.
28. ___ Kendimi sürekli bir şeylerle meşgul edip düşünmeye zaman ayırmazsam daha iyi hissederim.
29. ___ Çok mutlu bir çocukluğum oldu.
30. ___ Üzgünken insanlardan uzak dururum.
31. ___ İnsanlar kafamı sürekli kuma gömdüğümü söylerler; başka bir deyişle, hoş olmayan düşünceleri görmezden gelirim.
32. ___ Hayal kırıklıkları ve kayıplar üzerine fazla düşünmemeye eğilimliyim.
33. ___ Çoğu zaman, içinde bulunduğum durum güçlü duygular hissetmemi gerektirse de bir şey hissetmem.
34. ___ Böylesine iyi ana-babam olduğu için çok şanslıyım.
35. ___ Çoğu zaman duygusal olarak tarafsız/ nötr kalmaya çalışırım.
36. ___ İyi hissetmek için, kendimi ihtiyacım olmayan şeyler alırken bulurum.
37. ___ Beni zorlayacak veya rahatımı kaçırarak durumlara girmemeye çalışırım.
38. ___ İşler benim için iyi gitmiyorsa hastalanırım.
39. ___ İnsanlar beni terk ederse veya ölürse çok fazla üzülmem.
40. ___ Başkalarının benim hakkımda ne düşündükleri beni ilgilendirmez.

EK 5 - YOUNG TELAFİ ÖLÇEĞİ – ÖRNEK MADDELER

Aşağıda kişilerin kendilerini tanımlarken kullandıkları ifadeler sıralanmıştır. Lütfen her bir ifadeyi okuyun ve sizi ne kadar iyi tanımladığına karar verin. Eğer isterseniz ifadeyi size en yakın gelecek şekilde yeniden yazıp derecelendirebilirsiniz. Daha sonra 1’den 6’ya kadar olan seçeneklerden sizi tanımlayan en yüksek dereceyi seçerek her sorudan önce yer alan boşluğa yazın.

1- Benim için tamamıyla yanlış

4- Benim için orta derecede doğru

2- Benim için büyük ölçüde yanlış

5- Benim için çoğunlukla doğru

3- Bana uyan tarafı uymayan tarafından biraz fazla

6- Beni mükemmel şekilde tanımlıyor.

1. ___ Kırıldığımı çevremdeki insanlara belli ederim.

2. ___ İşler kötü gittiğinde sıklıkla başkalarını suçlarım.

3. ___ İnsanlar beni hayal kırıklığına uğrattığında veya ihanet ettiğinde çok fazla öfkelenir ve bunu gösteririm.

4. ___ İntikam almadan öfkem dinmez.

5. ___ Eleştirildiğimde savunmaya geçerim.

6. ___ Başarılarımı veya galibiyetimi başkalarının takdir etmesi önemlidir.

7. ___ Pahalı araba, elbiseler, ev gibi başarının görünür ifadeleri benim için önemlidir.

8. ___ En iyi ve en başarılı olmak için çok çalışırım.

9. ___ Tanınmış olmak benim için önemlidir.

10. ___ Başarı, ün, zenginlik, güç veya popülerite kazanma ile ilgili hayaller kurarım.

11. ___ İlgi odağı olmak hoşuma gider.

12. ___ Diğer insanlardan daha cilveli / baştan çıkarıcı bir insanımdır.
13. ___ Hayatımda düzen olmasına çok önem veririm (Organizasyon, düzenlilik, planlama, gündelik işler).
14. ___ İşler kötü gitmesin diye çok çaba harcarım.
15. ___ Hata yapmamak için karar verirken kılı kırk yararım.
16. ___ Çevremdeki insanların yaptıklarını fazlasıyla kontrol ederim.
17. ___ Çevremdeki insanlar üzerinde denetim veya otorite sahibi olabildiğim ortamlardan hoşlanırım.
18. ___ Hayatımla ilgili bir şey söyleyen, bana karışan insanlardan hoşlanmam.
19. ___ Uzlaşmakta veya kabullenmekte çok zorlanırım.
20. ___ Kimseye bağımlı olmak istemem.
21. ___ Kendi kararlarımı almak ve kendime yeterli olmak benim için hayati önem taşır.
22. ___ Bir insana bağlı kalmakta veya yerleşik bir düzen kurmakta güçlük çekerim.
23. ___ İstedığımı yapma özgürlüğüm olması için “bağımsız biri” olmayı tercih ederim.
24. ___ Kendimi sadece bir iş veya kariyerle sınırlamakta zorlanırım, hep başka seçeneklerim olmalıdır.
25. ___ Genellikle kendi ihtiyaçlarımı başkalarınıninkinden önde tutarım.
26. ___ İnsanlara sık sık ne yapmaları gerektiğini söylerim. Her şeyin doğru bir şekilde yapılmasını isterim.
27. ___ Diğer insanlar gibi önce kendimi düşünürüm.
28. ___ Bulunduğum ortamın rahat olması benim için çok önemlidir (örn: ısı, ışık, mobilya).

29. ___ Kendimi asi biri olarak görürüm ve genellikle otoriteye karşı koyarım.
30. ___ Kurallardan hoşlanmam ve onları çiğnemekten mutlu olurum.
31. ___ Hoş karşılanmasa veya bana uymasa da alışılmışın dışında olmayı severim.
32. ___ Toplumun standartlarında başarılı olmak için uğraşmam.
33. ___ Çevremdekilerden hep farklı oldum.
34. ___ Kendimden bahsetmeyi sevmem ve insanların özel yaşamımı veya hislerimi bilmelerinden hoşlanmam.
35. ___ Kendimden emin olmasam da veya kendimi kırılmış hissetsem de başkalarına hep güçlü görünmeye çalışırım.
36. ___ Değer verdiğim insana yakın dururum ve sahiplenirim.
37. ___ Hedeflerime ulaşmak için sık sık çıkarlarım doğrultusunda yönlendirici davranışlarda bulunurum.
38. ___ İstedığımı elde etmek için açıkça söylemektense dolaylı yollara başvururum
39. ___ İnsanlarla aramda mesafe bırakırım; bu sayede benim izin verdiğim kadar beni tanırırlar.
40. ___ Çok eleştiririm.
41. ___ Standartlarımı korumak ve sorumluluklarımı yerine getirmek için kendimi yoğun bir baskı altında hissederim.
42. ___ Kendimi ifade ederken sıklıkla patavatsız veya duyarsızımdır.
43. ___ Hep iyimser olmaya çalışırım; olumsuzluklara odaklanmama izin vermem.
44. ___ Ne hissettiğime aldırmadan çevremdekilere güler yüz göstermem gerektiğine inanırım.
45. ___ Başkaları benden daha başarılı veya daha fazla ilgi odağı olduğunda kıskanırım veya kötü hissederim.

46. ____ Hakkım olanı aldığımdan ve aldatılmadığımdan emin olmak için çok ileri gidebilirim.
47. ____ İnsanları gerektiğinde şaşırtıp alt edebilmek için yollar ararım, dolayısı ile benden faydalanamazlar veya bana kötülük yapamazlar.
48. ____ İnsanların benden hoşlanması için nasıl davranacağımı veya ne söyleyeceğimi bilirim.

EK 6 - ÖLÇEK KULLANIM İZİNLERİ

16.09.2019

Gmail - Leuven Algılanan Ana Babalık Ölçeği

ece çokay <

Leuven Algılanan Ana Babalık Ölçeği

3 ileti

ece çokay ·
Alıcı: seher.

13 Eylül 2019 14:32

Merhaba Sevim Hocam,
Ben Ece ÇOKAY, Ege Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık tezli yüksek lisans öğrencisi ve Kocaeli Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD araştırma görevlisiyim. Şuan yürütmekte olduğum tez çalışmam için babalarla yapacağım araştırmada uyarılama çalışmasını yapmış olduğunuz Leuven Algılanan Ana Babalık Ölçeği'ni kullanmak için izninizi istiyorum.
Şimdiden ilginize teşekkür ederim, iyi çalışmalar dilerim.
İyi günler.

Seher.
Alıcı: e

16 Eylül 2019 13:54

Merhaba,
Yüksek lisans tez çalışmanızda Leuven Anababalık Ölçeğini kullanabilirsiniz.
Ölçek ektedir.

Ölçek toplam puan vermemektedir. Ayrıca tezinizde ölçek maddelerinin tümünü yayınlamamanızı bekliyorum.

İyi çalışmalar dilerim.
Prof. Dr. Seher Sevim
[Alıntılanan metin gizlendi]

 Leuven ana baba sürümü.docx
16K

ece çokay <

Ölçek İzinleri

2 ileti

ece çokay
Alıcı: gonca

16 Eylül 2019 11:11

Merhaba Gonca Hocam,
Ben Ece Çokay, Ege Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD öğrencisi ve Kocaeli Üniversitesi'nde araştırma görevlisiyim.
Uyarılma çalışmalarını yapmış olduğunuz "Young Şema Ölçeği Kısa Form- 3", "Young - Rygh Kaçınma Ölçeği" ve "Young Telafi Ölçeği" 'ni yürütmekte olduğum tez çalışmamda kullanmak için izninizi istiyorum.
Şimdiden ilginize teşekkür ederim.
İyi çalışmalar, iyi günler dilerim.

Gonca Soygüt <
Alıcı: ece çokay <

17 Eylül 2019 20:56

Tabii uygundur, iyi akşamlar dilerim

16 Eyl 2019 Pzt, saat 11:15 tarihinde ece çokay <e
[Alıntılanan metin gizlendi]

• şunu yazdı:

Prof. Dr. Gonca Soygüt, PhD

ISST Sertifikalı İleri Düz
Şema Terapisti Eğitmeni, ...
EPPA Onaylı Psikoterapi UzmanıŞili Meydanı, Güneş Sokak 3/9
Çankaya - Ankara
www.sematerapienstitusu.com

EK 7 - ETİK KURUL İZİNİ

**EGE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ**

YÜRÜTÜCÜNÜN ADI SOYADI / KURUMU	Dr. Öğr. Üyesi Elif ERCAN / Eğitim Fakültesi	
DANIŞMANIN ADI SOYADI / KURUMU	-	
DİĞER ARAŞTIRMACILAR	Ece ÇOKAY / Eğitim Bilimleri Enstitüsü	
ARAŞTIRMANIN TÜRÜ	☒ Yüksek Lisans Tezi ☐ Doktora Tezi ☐ Özgün Araştırma	
ARAŞTIRMANIN BAŞLIĞI	Babaların Ebeveynlik Tarzlarının Erken Dönem Uyum Bozucu Şemaları ve Şema Baş Etme Biçimleri Açısından İncelenmesi	
BİLİRKİŞİ GÖRÜŞÜ	Yok	
KARARIN ALINDIĞI TOPLANTI TARİHİ	25.12.2019	
TOPLANTI / KARAR SAYISI	17 / 05	PROTOKOL NO: 459
KARAR	Araştırma, OYBİRLİĞİ ile etik açıdan uygun bulunmuştur.	

Prof. Dr. Mehmet ERSAN
Kurul Başkanı

Prof. Dr. Hülya YILMAZ
Kurul Başkan Yardımcısı

Prof. Dr. Fazlı GÖKÇEK
Kurul Üyesi

Prof. Dr. Sonia AMADO
Kurul Üyesi

(Toplantıda bulunmadı.)
Prof. Dr. Mustafa MUTLUER
Kurul Üyesi

Prof. Dr. Metin KARADAĞ
Kurul Üyesi

(Toplantıda bulunmadı.)
Prof. Dr. Nadim MACİT
Kurul Üyesi